

Emmi Liinalaakso

WÄHÄINEN WÄEN MÄÄRÄ

Menneisyyden väkimäärät suomalaisessa kontekstissa,
sodan ja rauhan aikoina, suomalaisten historioitsijoiden
silmin vuosina 1857 – 1929

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Pro gradu

Marraskuu 2023

TIIVISTELMÄ

Emmi Liinalaakso: Wähäinen väen määrä -Menneisyyden väkimäärät suomalaisessa kontekstissa, sodan ja rauhan aikoina, suomalaisten historioitsijoiden silmin vuosina 1857 – 1929

Pro gradu -tutkielma, s. 74

Tampereen yliopisto

Historian tutkinto-ohjelma

Marraskuu 2023

Tutkielma käsittelee menneisyyden väestön määrän esittämistä ja merkityksellistämistä Suomen kontekstissa 1800 – luvun ja 1900 -luvun alun suomalaisten historioitsijoiden teosten kautta. Menneisyys on käsitteellistetty koskemaan ajanjaksoa esihistoriallisesta ajasta 1500 -luvun loppuun. Rajaamisen perusteena on muun muassa se, että 1600 -luvulta lähtien historian tutkijoilla on ollut enemmän kirjallista materiaalia väestöhistoriallisten lukumäärien tutkimiseen. 1600 -luvulta alkaen hallinto ja erilaisten asiakirjojen tuottaminen tehostui Ruotsin valtakunnassa. 1800 -luvun lopussa, ja 1900 -luvun lopussa historian oppiala oli vasta muotoutumassa, joten historioitsijoiden tuli ratkaista monesti alansa pioneerina, miten hankkia ja esittää tieteellisesti pätevää tietoa historiasta. Tämä tutkielma keskittyy siihen, minkälaisiin ratkaisuihin päädyttiin väkimäärien tutkimisessa ilman säännönmukaisia väestönlasketilastoja. Tarkoituksena on tarkastella, miten neljä auktorisoidussa akateemisessa asemassa toiminutta historioitsijaa hankkivat tietonsa menneisyyden väkimäärästä tutkimuksiinsa, miten he suhtautuivat numeraalisiin tietoihin, ja vaikuttivatko numeraaliset tiedot heidän historiaesityksiinsä.

Lähdeaineistona on käytetty Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen, Werner Tawaststjernan, Einar Juvan ja Väinö Voionmaan tuotantoa. Teokset on valittu tutkimuskysymyksen kriteerillä siten, että ne potentiaalisesti kykenevät vastaamaan kysymykseen ”paljonko on ihmisiä läsnä”. Tutkimusnäkökulma on historiografinen, historian tutkijoita, heidän menetelmiään ja vaikuttimiaan tutkiva näkökulma. Historiografisessa tutkimuskirjallisuudessa on tutkittu aiemmin Yrjö-Koskisen, Tawaststjernan, Juvan ja Voionmaan teoksia aatehistoriallisesta näkökulmasta, jolloin tunnustetaan historiankirjoituksen kansallismielisyys.

Tässä tutkielmassa aineistoa lähestytään kvantitatiivisesti ja kvalitatiivisesti. Kvantitatiivista analyysia on käytetty selvittämään numeraalisesti esitettyjen tietojen esiintymistä teoksissa. Kvalitatiivisen diskurssianalyysin keinoin on selvitetty numeraalisiin tietoihin liittyviä representaatioita, käyttäen metodina lähilukua. Lähiluvun menetelmässä on keskeistä käydä aineistoa yhä uudelleen läpi, havainnoiden ja tarkentaen tutkimuskatsetta jokaisella luennalla. Menetelmän avulla aineistosta on ollut löydettävissä tunteiden ilmaisuja. Tunnehistorian näkökulmaa diskurssianalyysissa on käytetty aiemmin tutkimuskirjallisuudessa muun muassa tutkittaessa ”talvisodan henki” -käsitettä. Tutkielmassa paneudutaan myös siihen, mikä on nykypäivän käsitys väestön määrästä sotien ja rauhan aikana menneisyydessä. Tutkielmassa käsitellään sotilaiden määrään 1500 -luvulla liittyviä käsityksiä, sivutaan väestöhistoriallisia käsityksiä liittyen

esihistorialliseen aikaan, ja selitetään asutushistoriaan vaikuttanutta historiademografian kehittymistä 1930 -luvulta lähtien muun muassa Eino Jutikkalan kautta.

Tutkielmassa todetaan, että tutkimuskirjallisuudessa esitetty kansallismielisyys ilmenee Yrjö-Koskisen, Tawaststjernan, Juvan ja Voionmaan töissä. Myös heidän omana aikanaan historian oppialalla vallinneet kansainväliset suuntaukset, kuten rankelaisuus, vaikuttivat siihen, että keskiaikaisista ja 1500 -luvun asiakirjoista saatuihin primäärlähteisiin suhtauduttiin kriittisesti. Arkistojen käyttöön liitettiin myös kansallisromanttisia ajatuksia ja tunteita. Tutkielmassa osoitetaan, että kansallismielisyys ei johtanut Yrjö-Koskisen, Tawaststjernan, Juvan ja Voionmaan käsitellyissä teoksissa numeraalisten tietojen ideologiseen käyttöön. Tutkimustuloksena voidaan pitää myös sitä, että numeraalisiin tietoihin suhtauduttiin neutraalisti, tai tunteikkaasti, kuten hämmästyttäen ilmentäen. Tutkielman tutkimustulosten merkityksenä voidaan pitää havaintoa siitä, miten historiografiassa voidaan tutkia muitakin pohjavireitä ja representaatioiden muotoja kuin aatehistoriaa. Tunnehistoriallisen näkökulman ja diskurssianalyysin keinoin voidaan tutkia faktuaalista tietoa kuten numeroita, ja niiden esittämistä.

Avainsanat: 1500 -luku, asutushistoria, historiografia, Nuijasota, numerot, sotahistoria, tunnehistoria, veroluettelot, väestöhistoria

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

ABSTRACT

Emmi Liinalaakso: "Only a few people" -population sizes of the past in the Finnish context, in times of war and peace, from the point of view of Finnish historians in the years 1857–1929

Master's thesis, p.74

Tampere University

Faculty of Social Sciences, History Studies

November 2023

The purpose of this thesis is to examine how four historians who worked in an authorized academic position obtained their information about the populations of the past for their research, how they reacted to numerical data, and whether numerical data influenced their historical presentations. The thesis follows a historiographical perspective, as the historiography means a perspective that examines historical researchers, their methods and motivations.

The source of this thesis is the works of Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen, Werner Tawaststjerna, Einar Juva and Väinö Voionmaa. Previous historiographic research has studied Finnish historians in the 19th and early 20th centuries through the history of ideologies. This thesis uses the perspective of the history of emotions.

In this thesis, the source data is approached quantitatively and qualitatively. Quantitative analysis has been used to find out the presence of numerically presented information in the works. Representations related to numerical data have been clarified by qualitative discourse analysis. In the method used, it is central to go through the material again and again, observing and clarifying the research point of view with each reading. Using the method, it has been possible to find expressions of feelings in the material.

The thesis also focuses on what is today's understanding of population sizes during wars and peace in the context of Finland in the past. The thesis examines concepts related to the number of soldiers in the 16th century, demographic concepts related to prehistoric times, and the development of historical demography from the 1930s through Eino Jutikkala.

The thesis states that the nationalism presented in research literature is manifested in the works of Yrjö-Koskinen, Tawaststjerna, Juva and Voionmaa. The international trends prevailing in the field of history in their own time also contributed to the fact that primary sources obtained from medieval and 16th century documents were viewed critically. The thesis shows that nationalism did not lead to the ideological use of numerical data in the works of Yrjö-Koskinen, Tawaststjerna, Juva and Voionmaa. It can also be considered as a research result that the numerical data was treated neutrally, or emotionally, such as expressing surprise.

The significance of the research results of the thesis can be considered the observation of how in historiography other forms of representations can be studied than the history of ideologies.

Keywords: historical demography, historiographical perspective, history of emotions, population size, 16th century

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällys

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkielman tavoitteet, tutkimuskysymys, näkökulma ja ydinkäsitteet	1
1.2	Aiempi tutkimus ja tutkimustarve	5
1.3	Teoreettiset lähtökohdat ja menetelmät	7
1.4	Lähdeaineisto ja tutkimuksen rakenne	10
2	ARKISTOT ALKAVAT KIINNOSTAA 1800 -LUVULLA	13
2.1	Yrjö-Koskinen, Tawastsjerna, Voionmaa, Juva.....	14
2.2	Asiakirjakokoelmat numeraalisten tietojen lähteinä.....	18
2.3	Numeraalisten tietojen esiintyvyys ja esittäminen	26
2.4	Sotahistoriallisten väkimäärätietojen merkityksellistäminen vaihtelevaa.	28
3	ASUTUSHISTORIA JA VÄESTÖN MÄÄRÄ	44
3.1	Arveluita ammoisista ajoista	45
3.2	Verotusluetteloiden antamat tiedot ja haasteellisuus.	50
3.3	Asutushistoriallisten tulkintojen representaatioissa eroja	56
3.4	Modernin historiademografian anti nykykäsityksille	61
4	HISTORIOITSIJOIDEN SUHTAUTUMINEN NUMERAALISIIN TIETOIHIIN	66
5	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	70

1 JOHDANTO

Muutamain tiedonantojen mukaan hän oli tuonut Venäjältä 25,000 miestä, toisten mukaan vain 10,000 miestä. Tämän väen lisänä oli hänellä saksalaisia palkkasotureita noin 1,000 miestä...Kuinka paljon Tallinnassa silloin oli sotaväkeä, on tarjona olevien lähteiden nojalla vaikea tarkoin sanoa. Linnan ruotsalaisesta varusväestä eivät historialliset teokset anna tietoja. Asiakirjoista käy kuitenkin selville, että sitä oli verrattain vähäinen joukko.¹

1800 -luvun ja 1900 -luvun alun historiankirjoituksessa voidaan havaita voimakas kansallismielinen, aatteellinen diskurssi, ja suoraan keskiaikaisista asiakirjoista siteerattuja ihmisjoukkojen lukumääriä.

Kansallismielisten aatteiden syntyä, ilmaisemista ja esiintyvyyttä suomalaisessa historiankirjoituksessa on tutkittu paljon, mutta toinen aspekti, väestön määrä, on saattanut jäädä vähemmälle mielenkiinnolle. Tässä tutkielmassa tarkastellaan 1500 -luvun, ja sitä varhaisemman ajan, väkimääriä suomalaisessa kontekstissa, sodan ja rauhan aikana, suomalaisten historioitsijoiden silmin vuosina 1857–1929.

1.1 Tutkielman tavoitteet, tutkimuskysymys, näkökulma ja ydinkäsitteet

Ihmisten määrä historiallisesti on kiinnostava seikka edelleen nykypäivänä. Oma kiinnostus aiheeseen on syntynyt pohdinnalla siitä, mihin moni lennokas historianymmärrys perustuu. 2020 -luvun keskustelupalstoilla, joidenkin muinaisharrastajien keskuudessa ja ultrakansallismielisissä historiantulkintoissa saatetaan rakentaa tulkintoja, joissa esiintyy mahtavia muinaissuomalaisia kuninkaita, linnoja ja sotajoukkoja. Tämä seikka konkretisoitui toimiessani kausityöntekijänä Hämeen linnan oppaana, kun montaa asiakasta askarrutti muutama kysymys; kuinka paljon linnassa oli asukkaita, oliko suuria taisteluita, ja mihin mahtuivatkaan ne tuhannet sotilaat². Ihmisten lukumäärä ja yhteiskunnalliset olot korreloivat

---

¹ Liivinmaalaisen Maunu-herttuan piiritysretki Tallinnaan 1570. Tawaststjerna 1918, 20 – 21.

²² Anekdoottina kerrottakoon, että Hämeen linnassa oli parhaimmillaan 1500 -luvulla noin 100 vakituista asukasta keskimäärin vuodessa. Sotilasjoukkojen koko linnassa vaihteli 1500 -luvulla, tyypillinen sotaväen määrä kerrallaan oli noin 50 henkeä. Hämeen linnan alueella ei nykytiedon valossa koskaan käyty suuria taisteluita. Tiedonanto Hämeen linnan oppaille, perustuen mm. Vilkuna 1998.

kuitenkin suoraan toistensa kanssa. Jos metsäisessä kylässä asuu neljä talonpoikaa perheineen, ei heillä ole resursseja tai tarvetta rakentaa suurta rakennelmaa kuten linnaa, tai varustaa suurta purjelaivaa, jolla ei pääse liikkumaan sisävesien mutkikkaissa joenuomissa. Vähäinen väen määrä voi olla yksi selittävä tekijä sille, miksi jonkin kulttuurin keskeltä ei ole kohonnut sellaisia ulkoisia merkkejä, jotka on tulkittu ”mahtavuuden” merkeiksi.

Vaikka 1800 -luvun ja 1900 -luvun alun historian oppikirjoja ja fiktiivisiä lukuromaaneja saattoi leimata mahtavaa muinaisuutta kuvaava menneisyys, kuitenkin historian tutkimus pyrki aineistolähtöiseen ja lähdekriittiseen, tieteelliseen tutkimukseen. Tämä johti ajatukseen siitä, että jokaisella historian kirjoittajalla on ollut oma näkemyksensä, kuinka paljon on tutkittavana ajankohtana ja paikassa ollut läsnä ihmisiä. Onko tämä kontekstuaalinen seikka vaikuttanut tiedostaen tai tiedostamatta tulkintoihin historiasta? Onko historian tutkijoiden ja kansan arkiymmärryksen tulkinta historiasta ollut merkittävästi erilainen myös väkimäärien osalta?

Historiakuvan erilaisuutta riippuen kontekstista on pohtinut muun muassa professori Päiviö Tommila. Hän käsittelee aihetta *Suomalaisten historiankuva Ruotsin ajan päättyessä* -kappaleessaan, tuoden esiin, että 1700 -luvun lopussa historiakirjoitusta tekivät oppineet yliopistomiehet. Näin ollen heidän esittelemänsä tutkimustulokset päätyivät muiden oppineiden yliopistomiesten piiriin, tulevan virkakunnan ja papiston ulottuville. Sivistyneistö sai historiatietämystä antiikin teoksista, kirkkohistoriallisista teoksista, ja ruotsalaisista historian yleisesityksistä. Tavallisen kansan historiakuvaan eivät vaikuttaneet samat tekijät, vaan kansan yleisen käsityksen historiasta muodostivat agraarikulttuurin syklinen aika, kuten katovuosien ilmaantuminen, kirkon antama Raamattuun perustuva tiedonanto, perimätieto, maanomistuksiin ja rajakiistoihin liittyvät muistitiedot, suppea joka kodin kirjallisuus kuten Almanakka ja Ajan Tieto. Tommilan mukaan rahvaan historiakuva oli kotiseutumaista, sirpalemaista, raamatunhistoriallista ja melko jäsentymätöntä³.

Tässä gradussa nähdään kolme tasoa; demografinen todellisuus, eli se, mikä on tämänhetkinen, relevantti tulkinta väestön määrästä menneisyydestä, toisekseen se, mikä on ollut historian kirjoituksen hetkellä sen hetkinen tieto väestön määrästä, ja vielä se, paljonko sen hetkinen tieto väestön määrästä on vaikuttanut historiankirjoittajiin. Tutkin suomalaista historian tutkimusta neljän suomalaisen historian tutkijan, Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen (1830–

---

³ Tommila 1989, 58 – 59.

1903), Werner Tawaststjernan (1848–1936), Väinö Voionmaan (1869–1947) ja Einar Juvan (1892–1966) tuotannon kautta.

Tutkielman lähdeaineistoon on valikoitunut tunnettuja historioitsijoita, joiden tuotantoa ja taustatekijöitä on tutkittu melko paljon, lukuun ottamatta Werner Tawaststjerna, joka on vähemmän tunnettu tutkija nykyään, mutta aikanaan huomattu ja ansiokas historioitsija. Tulee myös huomioida, että lähdeaineiston rajaamisen vuoksi tutkimus kykenee vastaamaan vain yhden sukupuolen näkemyksen mukaisesti. Vaikka naiset pääsivät yliopistoon Suomen suurruhtinaskunnassa 1800 -luvun loppupuolelta lähtien, tosiasiallisesti heitä kohtaan kohdistettiin institutionalisoitua syrjintää ja rajoituksia, kuten vaatimus hakea keisarilta aina vuoteen 1901 asti ”vapautusta sukupuolesta”, kuten muun muassa Mervi Kaarninen on tuonut esiin. Säädökset ja yleinen arvostuksen puute johtivat siihen, että akateemisella urapolulla nähtiin vain harvoja naisia vielä 1900 -luvun alkupuolella, ja heidän uransa typistyivät vaatimattomiksi. Niistä muutamasta naisesta, jotka suuntautuivat historioitsijoiden alalle, kuten Kaarnisen mainitsema Lydia Wahlström, Alma Söderhjelm ja Ellen Fries⁴, kukaan ei kirjoittanut aiheista, jotka olisivat sopineet tämän tutkielman teemaan. Näin ollen olen tietoinen lähdeaineiston vinoumasta, ja sen miehisestä näkökulmasta.

Tutkielman alaotsikko *Menneisyyden väkimäärät suomalaisessa kontekstissa, sodan ja rauhan aikoina, suomalaisten historioitsijoiden silmin vuosina 1857–1929* viittaa laajaan aikamääreeseen *menneisyys*. Tässä tutkielmassa menneisyydellä tarkoitetaan 1500 -lukua, ja sitä edeltävää aikaa. Vaikka 1500 -luvun alkua ja Kustaa Vaasasta alkanutta uudistusten aikaa pidetään keskiajan loppuna, koko vuosisata sisälsi edelleen ajatuksen ihmisten ja väkimäärien hallinnasta verotettavina ja sodan tarpeisiin valjastettavina joukkoina. Sodankäynti vielä vuosien 1596–1597 Nuijasotaan saakka oli tyyliltään enemmän keskiaikaisia, linnojen piiritystä ja rajaselkkauksia sisältäviä paikallisia taisteluita, kuin uuden ajan ruotuväkilaitokseen perustuvia strategioita. Perusteluja tälle aikajanelle, jossa ”uuden ajan alku” työntyy pidemmälle kuin 1500 -luvun ensimmäisille vuosikymmenille, voidaan löytää myös tutkimuskirjallisuudesta. Lamberg, Lahtinen & Niiranen selittävät kirjassa *Keskiajan avain* (2009), että keskiajan päätepisteen määrittely on hyvin kontekstisidonnaista. Esimerkiksi renessanssi ajoitetaan muualla Euroopassa 1300–1500 -luville, kun taas Suomen kontekstissa vasta Juhana -herttuan Turun hovielämä vastaa kulttuuripiirteiltään renessanssia. Samoin siirtymä katolisesta uskonnollisuudesta luterilaiseen ei tapahtunut hetkessä, ja kirkkokuntien

---

⁴ Kaarninen 2017, 256 – 285.

valta ei vaihtunut suoraviivaisesti. Esimerkiksi 1500 -luvun loppupuolella Sigismund - kuningas jesuiittoineen ja puolalaiset poliittiset vaikutusperät pyrkivät saamaan uudestaan jalansijaa periaatteessa reformoidussa Suomessa. Lamberg, Lahtinen & Niiranen toteavat, että suomalaisessa historiografiassa voidaan käyttää termiä ”pitkä keskiaika”, joka sisältää vielä 1500 -loppupuolen, ja siihen kuuluvat ilmiöt kuten kirkolliskokoukset, Vaasa -suvun valtataistelut, Venäjä-sota, Nuija -sota.⁵

Tutkielmassa on siis päädytty rajaamaan tutkittavien historioitsijoiden tutkimusajanjakson loppupää 1500–1600 -lukujen taitteeseen. Ruotsin suurvaltakaudella 1600 -luvulla rakennettiin keskitettyä hallintojärjestelmää ja oppineiden keskuudessa syntynyt tieteellinen maailmankuva alkoi muuttamaan suhtautumista ihmisiin ylipäättään. Yleinen innostus kategorisoida kaikkea ulottui kasveista kansoihin. Maantiede ja maanmittaus tulivat tärkeään asemaan, kun valtioiden ja maiden rajoja alettiin piirtää kartoille. Aina 1600 -luvun alkuun saakka sotilasjoukkojen koko ja kunkin maan sisällä asuvien ihmisten määrä on epämääräinen asia, jonka takia se on tässä tutkielmassa käsitteellistetty *menneisyyden väkimääräksi*.

Tämä 1600 -luvulta lähtien alkanut voimakas hallinnollinen, ja valtiokeskeinen ote, joka mahdollisti suurvaltakoneiston rakentamisen, tuotti myös entistä enemmän kirjallista materiaalia. Virkamiehet ja kirjurit laskivat ja kirjasivat ylös verovelvollisia ja sotaväkeen sopivia miehiä, ja syntyi muun muassa ruotuväkipjärjestelmä, jonka myötä katselmusrullat yleistyivät. Ruotujakoinen laitos otettiin käyttöön varsinaisesti 1600 -luvun puolessa välissä Kaarle XI -kuninkaan määräyksestä. Kruunun edustajien oli tärkeää tietää, paljonko valtakunnassa oli ruotuja, eli päätalosta, ja muutamasta muusta talosta muodostettuja yksiköjä, jotka olivat velvollisia kustantamaan ja luovuttamaan sotapalvelukseen yhden sotamiehen varusteineen ja palkkoineen.⁶ Paitsi sotaväen määrään liittyviä asiakirjoja, myös muun muassa maalliseen oikeuteen liittyvien asiakirjojen määrä alkoi lisääntyä. Vuonna 1623 perustettiin Turun hovioikeus, ja määräysten mukaan paikallista oikeutta käyvien instanssien kuten laamannin- tai kihlakunnanoikeuksien tuli lähettää kopiot tuomiokirjoista tarkistettavaksi. Näistä asiakirjoista on muodostunut johdonmukainen asiakirjasarja, joka on tyyliältään erilainen kuin aiemmat, hajanaiset sakkoluettelot⁷. Myös voutintilien merkitys muuttui, ja niiden tilalle syntyivät henkilökohtaisen veron maksua varten järjestetyt henkikirjat.

---

⁵ Lamberg, Lahtinen & Niiranen 2009, 16 – 17.

⁶ Kansallisarkisto a., ei pvm.

⁷ Kansallisarkisto b., ei pvm.

Jokaisen 12 vuotta täyttäneen tuli maksaa henkirahaa, ja veronkannon organisointia varten syntyivät kunnittain tehdyt väestöluettelot⁸. 1600 -luvulta alkaen siis arkistoiitiin järjestelmällisesti erilaisia asiakirjoja. Ne antoivat aikalaisille, ja myöhemmille tutkijasukupolville vankempaa käsitystä väkimääristä sodan ja rauhan aikoina, kuin sitä varhaisemmalta ajalta.

1.2 Aiempi tutkimus ja tutkimustarve

Jo edesmenneen, Helsingin yliopiston professori Matti Klingen (1936–2023) *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historiankirjoitus ja historiakulttuuri keisariaikana* (2010) on kattava ja monipuolinen teos. Klinge on tehnyt suunnattoman työn käydessään läpi suomalaisten historioitsijoiden tuotantoa, ja historiantutkimukselle olennaisia teoksia, usealla eri kielellä asettaen ne aikansa yleiseurooppalaiseen historiaymmärryksen ja akateemisen maailman viitekehykseen. Teos on historiografinen, ja etenee 1800 -luvulta kronologisesti aina 1910 -luvulle saakka. Hän kertoo tutustuneensa kaikkiin teoksessa mainittuihin tutkimuksiin syvällisemmin kuin vain otsikkotasolla, ja tämä huolellinen paneutuminen tuottaa ilmevästi järjestetyn, huolellisesti taustoitettua esityksen. Klinge esittää, miten verkostoitunutta ja kansainvälistä historiantutkimuksen kenttä oli 1800 -luvulla. Opiskelijat ja tutkijat keisariajalla muun muassa lukivat, puhuivat ja kirjoittivat sujuvasti latinaa, venäjää, saksaa, ruotsia ja ranskaa⁹. Intuitiivisesti ajateltuna heidän kielitaitonsa siis oli parempi kuin nykypäivän historian opiskelijoilla keskimäärin. 1800 -luvulla Suomen keisarikunta oli osa aikansa elävää historiafilosofian kulttuuria, ja monet opiskelijat tekivät stipendi – tai opintomatkoja ulkomaille. Klinge kertoo, miten muun muassa Fredrik Cygnaeus 1840 -luvulla liikkui intellektuellipiireissä Pariisissa ja Italiassa, joihin kuuluivat myös Victor Hugo, Karl Marx ja historioitsijat Michelet ja Thierry¹⁰.

Professori Päiviö Tommilan teosta *Suomen historiankirjoitus: tutkimuksen historia* (1989) on kutsuttu ”suomalaisen historiografian käsikirjaksi”¹¹. Teoksessa Tommila määrittelee historiankirjoituksen historian alaksi, joka ei pelkästään käsittele historiankirjoitusta kirja

---

⁸ Kansallisarkisto c., ei pvm.

⁹ Klinge 2010, 94 - 97.

¹⁰ Klinge 2020, 106. Cygnaeus oli yksi niistä harvoista tutkijoista, jotka pääsivät tutkimaan Vatikaanin arkiston asiakirjoja jo ennen sen varsinaista avaamista tutkimuskäyttöön vuonna 1880. Leppänen, ei pvm.

¹¹ Muun muassa Garritzen, 2011, 12.

kerrallaan, vaan tutkii myös kirjoituksen kontekstia, yhteiskunnallista, poliittista ja aatteiden kehitystä¹². Tommilan teos Klingen ohella antaa tälle tutkielmalle tukea taustoittamaan historioitsijoiden ja julkaisujen aikalaistodellisuutta.

Suomalaisen historiantutkimuksen historiaa käsittelevä Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervosen (ja Ilkka Herlinin) *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat - Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen* (1996) tarkastelee myös 1800 -luvun ja 1900 -luvun alun historioitsijoiden teoksia¹³. Teoksen artikkeleiden näkökulma haastaa nationalismin kritiikillään menneisyyden tutkijasukupolvia, keskittyen muun muassa Yrjö-Koskisen, Suolahden, Voionmaan, Jutikkalan ja Renvallin töihin. Kirjan tekstin on pääasiassa kirjoittaneet historioitsijat, tohtorit Ahtiainen ja Tervonen, ja yhden luvun *Linjoilla ja linjojen takana. Historioitsijat sodassa* filosofian tohtori Ilkka Herlin. Historiografisesta näkökulmasta tekijät tarkastelevat historiatieteen muutoksia tai muuttumattomuuksia, ja historiankirjoituksen ja valtiokeskeisyyden välistä suhdetta. Tämän gradun kannalta kiintoisaa on heidän näkemyksensä Yrjö-Koskisen väestöhistoriaa sivuavasta käsitteestä ”kansa”. Heidän mukaansa Yrjö-Koskinen pyrki näkemään Suomen kansana, joka puhuu suomen kieltä, ja elää maantieteellisenä kokonaisuutena. Näkökulmaan kuului usko deterministiseen voimaan, joka ohjaa kansaa kohti eheyttä, joka sillä oli ennen Ruotsin valtaa, esihistoriallisella ajalla. Myös Voionmaan käsityksiä muinaisuudesta käsitellään tarkastellen sitä, miten hän asettui *jatkuvan asutuksen* -teorian kannattajaksi, Yrjö-Koskisen taas puolustaneen *uudisasutus* -teoriaa¹⁴.

Huomattavaa historiografista tutkimushanketta¹⁵ Jyväskylän yliopistossa johtava professori Petri Karonen on käsitellyt tutkimuksissaan 1500 -lukua, lähdeaineistoa keskiajalta ja uudelta ajalta, 1800 -luvun historiantutkijoita ja historiankirjoitusta. Esimerkiksi *Varhaismodernin ruotsin tutkijat: Ruotsin ja Suomen yhteistä menneisyyttä koskevan tutkimuksen päälinjojen, tutkimusalojen ja ohjaussuhteiden vertailu* (2020) -artikkeli käsittelee varhaismoderniin aikaan keskittyneitä historiantutkijoita¹⁶. Karonen käyttää kvalitatiivisia menetelmiä hahmottaakseen kokonaisvaltaisen kuvan 1800 – 1900 -luvun historian opinnäytteiden aiheisiin Ruotsissa ja

---

¹² Tommila 1989, 12.

¹³ Ahtiainen et.al. 1996.

¹⁴ Ahtiainen et.al. 1996, 42 – 44.

¹⁵ Hanke on nimeltään ”Yhteinen menneisyys, erilaiset tulkinat: Bibliometrinen ja kvalitatiivinen analyysi varhaismodernista Ruotsin valtakunnasta Ruotsin ja Suomen historiografiassa 1860–2020” Jyväskylän Yliopisto, 2021.

¹⁶ Karonen, 2020.

Suomessa, ja minkälaisia opillisia suhdeverkostoja professorien ja väitöskirjan tekijöiden välillä on ollut. Karosen toimittama, järkälemäinen Suomalaisen Kirjallisuuden seuran julkaisema, *Tiede ja yhteiskunta - Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800 -luvulta 2010 -luvulle* (2019) sisältää Karosen lisäksi lukuja Irma Sulkuselta & Tiina Kinnuselta, Marja Jalavalta, Pauli Kettuselta, Pirkko Leino-Kaukiaiselta, Mervi Kaarniselta ja Seppo Hentilältä¹⁷.

Klingen teoksessa suomalaista historiantutkimusta on siis ymmärretty 1800 -luvun kansallishenkisessä yleiseurooppalaisessa kontekstissa, ja Ahtiainen et.al. tuo esiin muun muassa Yrjö-Koskisen valtiollisfennomaanisen näkemyksen. Tällaisten yleiseen ilmapiiriin ja poliittiseen tilanteeseen kytköksissä olevien tekijöiden lisäksi historiantulkintaan vaikuttavat luonnollisesti myös sisäiset tekijät, kuten historian tutkijan oma elämäntilanne, sosiaalinen asema, yhteiskuntaluokka, sukupuoli.

Tämän gradun tutkimustarve lähtee kuitenkin hypoteesista, että myös lähdeaineiston tuoma tieto vaikuttaa suuresti historiantulkintaan. Tämä seikka on saattanut jäädä tutkimuskatveeseen, sillä tutkijan oivallusten hetkiä on vaikea paikallistaa, todentaa ja dokumentoida. Numeroista koostuvat luvut ovat mielekäs tapa koettaa hahmottaa, miten niiden antama tieto vaikuttaa tutkijoihin. Numerosarja itsessään voi olla olennainen osa systemaattista tieteentekemistä, sillä se itsessään on merkityksetön tieto ilman tulkinnanvaraa. Jos 1500 -luvun asiakirjassa lukee *10 000*, luku itsessään ei kerro mitään, ennen kuin luetaan sen ympärillä olevat määreet kuten *miestä*. Historiantutkijan omaa tulkintaa taas havainnollistaa, jos sen eteen kirjoitetaan *vain*.

1.3 Teoreettiset lähtökohdat ja menetelmät

Tämä tutkielma asettuu historiografisen tutkimuksen piiriin. Historiografia tarkastelee historiaa tutkivia tekstejä ja tutkimusmetodeja. Historiografisessa tutkimuksessa voidaan esimerkiksi keskittyä siihen, minkälaisia historian alan väitöskirjoja on tehty suomalaisissa yliopistoissa 1800 -luvulla ja 1900 -luvun alkupuolella, kuten professori Petri Karonen Jyväskylän yliopistosta on tehnyt¹⁸. Pyrin luomaan katsauksen siihen, miten 1800 -luvun

---

¹⁷ Karonen, 2019.

¹⁸ Karonen 2020.

puolesta välistä 1900 -luvun alkuvuosikymmeneen ulottuvalla aikajaksolla tehty suomalainen historiankirjoitus muotoutui erityisesti väestömäärään liittyvän historiakäsityksen osalta.

Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen ovat käsitelleet diskurssianalyysin menetelmiä teoksessaan *Uusi kurssi kohti diskurssia* (2019). Heidän mukaansa diskurssianalyysi voi olla muun muassa valtarakenteita tarkastelevaa¹⁹. Myös tutkimus itsessään voi olla teorialtaan vallan ilmenemismuotoja analysoivaa ja purkavaa, kuten intersektionaalinen sukupuolentutkimus²⁰. Vaikka suomalaisten historioitsijoiden rooli nimenomaan kollektiivisen kansallishengen ja sitä kautta aikansa sisäpolitiikan merkittävänä vaikuttajina on kiistämätön, tässä tutkielmassa ei kuitenkaan tarkastella valtaa, jota tämä instituaalinen asema synnytti. Valtaa on rakentunut myös heidän yhteiskunnallisen asemansa kautta, esimerkiksi Yrjö-Koskisesta tuli myöhemmin senaatti, ja Voionmaasta ministeri. Myöskin aatehistoria, johon etenkin Väinö Voionmaa on yhdistetty, jää tässä tutkielmassa pääosin poisrajatuksi. Muun muassa Eino Jutikkalaa ja hänen historiankirjoitustaan tarkastellun Petteri Norringin määritelmän mukaan aatehistoria tutkii menneisyyden ihmisten käsityksiä menneisyydestä, heidän selityksiinsä vaikuttaneita tekijöitä ja uskomuksia, ja siihen perinteisesti on liitetty uskonnollisia, poliittisia tai taloudellisia viitekehyksiä²¹.

Aatehistorian tutkimuksen sijaan tässä tutkielmassa on tunnehistorian näkökulmia. Suomalaisen nationalismin kollektiivisia tunteita, uhriajattelua ja ”talvisodan henkeä” tutkineen Tuomas Teporan mukaan nykykäsitys ulottaa myös historian tutkimukseen ajatuksen siitä, ettei dualistinen jako järki/tunteet ole enää relevantti, vaan tunteet ovat osa ihmisen tietoista toimintaa, ja mieli ja ruumis ovat psykofyysinen kokonaisuus. Tunteita ei enää mielletä irrationaaliksi ja tutkimuskohteena epäluotettavaksi teemaksi, ja niille on voitu antaa merkittävä rooli esimerkiksi vaikuttimien pohdinnassa²². Tarkoitus ei ole tehdä melodramaattista *tunteellista historiaa*, joka saa lukijan kyyneliin, kuten Tepora kuvailee. Sen sijaan pyrkimys on päästä jonnekin siihen maastoon, jossa tunteet kuten ihmettely, oivallus, heureka -kokemus, hämmennys, tai silkka välinpitämättömyys ja torjuminen sijaitsevat, ja löytää viitteitä näistä tunteista historiankirjoituksessa.

Käytän tässä tutkielmassa havainnoivaa lukemista eli lähilukua, jota käytän diskurssianalyysin työkaluna. Olen lukenut ensin aineiston suurpiirteisesti läpi, sitten hakien asiasanoja, ja sitten

---

¹⁹ Pietikäinen ja Mäntynen 2019, 73.

²⁰ Lahtinen 2018, 188.

²¹ Norring 2022, 131, 134.

²² Tepora 2018, 77 – 93.

vielä uudestaan keskittyen niihin kohtiin tekstissä, jotka ovat olennaisia tutkimuskysymyksen kannalta. Näin lähteet kertovat joka luennalla uutta tietoa, joka on lähiluku -menetelmän periaate. Edelleen diskurssianalyysin avulla esitettyjä jatkokysymyksiä ovat: *mitä päätelmiä on tehty väestön määrän vaikutuksesta historian ilmiöihin, onko väestön määrä sivuutettu ilman päätelmiä, tai onko sen sisäistäminen ollut intuitiivista.*

Valittu aineisto on pääosin tieteellistä tutkimusta, tarkemmin sanoen historian alan kirjoitusta. Yksi teos on yleistajuisemmaksi perusteokseksi tarkoitettu, Juva *Suomen kansan aikakirjat II* (1928)²³. Tämä aineistorajaus määrittelee myös diskurssianalyysissa sen *genren* reunaehdot. Genrellä tarkoitetaan sosiaalisesti vakiintunutta tapaa puhua (tai kirjoittaa/esittää, tässä ”puhuminen” laajemmassa merkityksessä) tietyssä tyyllilajissa. Sosiaalisessa todellisuudessa ihmisillä on kollektiivinen perusymmärrys siitä, minkälaista kieltä käytetään virallisessa lomakkeessa, työhakuilmoituksessa tai snap chat -viestissä. Genreille tyypillistä on, että ne toimivat sosiaalisesti rakentuneiden raamien sisällä, ja niissä saattaa olla ääneen lausumattomia normeja, kuten Pietikäinen & Mäntynen -teoksessa todetaan.²⁴ Tässä tutkielmassa tutkitaan akateemisia julkaisuja, jotka noudattavat aikansa sisäisiä normeja siitä, minkälaista tieteellisen historiantutkimuksen tulee olla.

Vaikka tutkielmassa ei keskitytä valtarakenteita ilmaiseviin diskursseihin, käytän representaation käsitettä, joka sekin liittyy läheisesti valtaan. Koska tutkielmassa on tarkoitus päästä käsiksi siihen, miten yhteen tiettyyn seikkaan suhtauduttiin, eli väkimäärään, on perusteltua käyttää Pietikäinen & Mäntynen -teoksessa ”snap-shot -analyysiksi” kuvailtua representaation käsitettä²⁵. Representaatio tarkoittaa jonkin asian uudelleen merkityksellistämistä. Kun asia esitetään uudestaan, sen ilmaisija/kirjoittaja lataa siihen merkityksiä kielen avulla omista tarkoituspelistään käsin. Esitetty asia voi olla maailmankuva, ajatus, tapahtuma, ilmiö, tässä tapauksessa väkimäärä. Niiranen selittää representaatiota sanoen, ettei se ole todellisuudesta tehty suora esitys, vaan edustaa kohdettaan. Representaation avulla voidaan tarkastella käsitettä, ilmaisua, tuotosta tai tunnetta²⁶. Tämä tarkastelutapa tukee

---

²³ Juva 1928.

²⁴ Pietikäinen ja Mäntynen 2019, 114.

²⁵ Pietikäinen ja Mäntynen 2019, 78 – 79.

²⁶ Niiranen 2009, 57.

tutkielman tunnehistoriallista viitekehystä, koska representaatioita tutkimalla voidaan tehdä näkyväksi historioitsijan tunnesuhteet valittuun teemaan²⁷.

Tutkielmassa on mukana myös kvantitatiivisen tutkimuksen menetelmiä, sillä olen pyrkinyt saamaan tietoa valittujen asiasanojen esiintyvyydestä ja yleisyydestä²⁸. Laskemalla sivumääriä, joissa esiintyy avainsanoja, ja vertaamalla niitä kunkin kirjan sivumäärään olen saanut laadittua prosenttiosuuksia kuvaavan esityksen, josta näkee avainsanojen esiintyvyyden. Avainsanojen määrälliset suhteet ovat olennaisia tutkimuksen kannalta. Analyysissa tarkastellaan muun muassa sitä, paljonko esimerkiksi “väestön määrä” -tunnuslukuja mainitaan lähteessä.

Diskurssianalyysia historian tutkimuksen kentältä voidaan nähdä muun muassa Ahtiainen & Tervonen -teoksessa, jonka kappaleessa *Historioitsijat strategeina* pureudutaan Juvan *Suomen sotahistorian pääpiirteet* (1927) -teoksen kielellisiin valintoihin ja näkökulmaan. Ahtiainen & Tervonen mukaan Juvan tekstissä näkyy sen yhtymäkohdat sotien väliseen, jännitteeseen tilanteeseen, ja se, miten Juva pyrkii etsimään historiallisia opetuksia vallinneeseen poliittiseen tilanteeseen. Juva työskenteli tuolloin Sotahistoriallisen toimiston apulaisjohtajana, ja oli tietoinen teoksensa käytännöllisestä merkityksestä sotapolitiikan suuntaviivojen hahmottamisessa. Ahtiainen & Tervonen myös siteeraavat Juvaa osoittaen, miten hän sanavalinnoillaan kuvaa näennäisesti historiallisia tapahtumia tai rajoja, tosiasiallisesti tarkoittaen 1920 -luvun tilannetta²⁹.

1.4 Lähdeaineisto ja tutkimuksen rakenne

Lähdeaineisto koostuu neljän historioitsijan teoksista, väitöskirjoista ja tutkimusartikkeleista. Aineisto on rajattu ajanjaksolle 1857–1929. Rajaus perustuu siihen, että Yrjö-Koskisen Nuijasota -teokset aloittivat uudenlaisen historiankirjoittamisen paradigman Suomessa, ja toisen maailmansodan kynnyksellä, 1930 -luvulla, alkoi akateemikko, professori Eino Jutikkalan (1907–2006) vankasti väestötieteeseen nojautuva, uudenlainen kulttuurihistoriallinen näkökulma. Teokset on valittu siten, että ne potentiaalisesti *kykenevät* vastaamaan kysymykseen ”miten paljon ihmisiä?”. Tutkimuksen luonteeseen kuuluu, että myös ihmismäärien mainitseminen on tutkimuksellisesti arvokas tieto.

---

²⁷ Tepora 2028, 81.

²⁸ Pietikäinen & Mäntynen 2019, 210.

²⁹ Ahtiainen et.al. 1996, 81 – 83.

Yrjö-Koskiselta on valikoitunut mukaan 1857 ja 1859 ilmestyneet *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset*, osat I ja II. Tawaststjernalta on mukana vuonna 1918–1920 julkaistu *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota: vuosien 1570 ja 1590 välinen aika*, ja sen vuonna 1929 ilmestynyt jatko-osa *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota: sotavuodet 1590-1595 ja Täysinän rauha*. Juvan tuotannosta aineistona on *Suomen sotahistorian pääpiirteet. 1, Aika vuoteen 1617* vuodelta 1927, ja *Suomen kansan aikakirjat. 2, 1521-1617* vuodelta 1928. Voionmaalta on mukana Historiallisen Aikakauskirjan 17 -sivuinen artikkeli vuodelta 1916 otsikolla *Keskiajan kansankapinat Suomessa, Suomalaisia keskiajan tutkimuksia: veroja, laitoksia, virkamiehiä* - teos vuodelta 1912, ja vuoden 1915 *Suomen karjalaisen heimon historia*³⁰.

Tutkimus rakentuu temaattisesti siten, että tarkastelu alkaa ensin rajatun aikajakson alusta. Yrjö-Koskisen kaksiosainen teos kirjoitettiin 1800 -luvun puolessa välissä, käsitellen Nuijasotaa, joten käsittely alkaa 1500 -luvun sotien, taisteluiden ja konfliktien parista. Tarkastelen Yrjö-Koskisen, Tawaststjernalta, ja Juvan teoksia analysoiden ja verraten niitä niiltä osin, kun ne käsittelevät samoja tai samankaltaisia tapahtumia. Lopuksi tarkastelen vielä Voionmaan tuotantoa erikseen, sillä se eroaa tyyliltään ja teemoiltaan muista niin, ettei se ole suoraan vertailukelpoista edellä mainittujen kanssa. Voionmaan laajassa tuotannossa ei löydy sotahistoriaan pelkästään keskittyviä laajempia teoksia.

Seuraavaksi sivuan jonkin verran esihistoriaan sijoittuvia näkemyksiä niiltä osin, kuin se on oleellista. 1800 -lukua, ja 1900 -luvun alkua leimaa historiantutkimuksessa kansallismielinen innostus, jolloin esitettiin pitkälle meneviä oletuksia suomalaisten alkuperästä. Tämän tutkimuksen pääpaino ei ole lähteä selvittämään, miten moninaisia ajatuksia suomalaisten muinaishistoriasta on tutkimusaikakautena esiintynyt. Näissä esihistoriaan sijoittuvissa tulkinnoissa ei juuri lainkaan esiinny varsinaisia numeraalisia tietoja tai tulkintoja väkimääristä, joten ne eivät ole sopivia tarkastelun kohteita.

Seuraavaksi käsitelen asutukseen liittyviä 1500 -luvun väkimääriä. Tällöin Voionmaan tuotannolla on suurin osuus. Tähän teemaan liittyy liitännäiskäsitteitä, kuten väestöhistoria, ja asutushistoria. Tässä tutkielmassa asutushistorialla tarkoitetaan Suomen alueella ollutta ihmisten pysyvää asutusta menneisyydessä. Aikajana rajautuu tässä kappaleessa 1500 -lukuun. Asutus käsittää fyysiset rakennukset, talot tai torpat, jonka sisällä arkinen elämä ja yöpyminen tapahtuu. Rakennus itsessään on perusyksikkö, jota 1500 -luvulla kruunu saattoi käyttää

---

³⁰ Yrjö-Koskinen 1857, Yrjö-Koskinen 1859, Tawaststjerna 1918 – 1920, Tawaststjerna 1929, Juva 1927, Juva 1928, Voionmaa 1916, Voionmaa 1912, Voionmaa 1915.

verotuksen perustana, mutta tämän tutkielman pääaiheena on ihmisten määrä, joten pääpaino on ihmisten, ei talojen lukumäärässä. Näiden teemojen lisäksi esitän nykyisen tulkinnan väkimääristä 1500 -luvulla, ja päätän kappaleen lyhyellä katsauksella Eino Jutikkalan merkitykseen suomalaisessa väestöhistoriassa. Näin ollen kronologisesti katsottuna tutkielma alkaa Yrjö-Koskisella, ja päättyy Jutikkalaan. Lopuksi kokoan päätelmät yhteenvedoksi.

2 ARKISTOT ALKAVAT KIINNOSTAA 1800 -LUVULLA

1800 -luvun alussa Suomen alueen menneisyyttä käsitteleviä historiankirjoituksia olivat muun muassa Christian Friedrich Rühsein (1781–1820) ja Adolf Iwar Arwidssonin (Arvidsson) (1791–1858) teokset, jotka käsitelivät aiheita kuten muinaisten suomalaisten heimojen alkuperä ja muuttoliikkeet.³¹ Rühse oli pohjoismaiden historiaan suuntautunut, preussilainen historioitsija, joka kirjotti muun muassa viisisosaisen Ruotsin valtakunnan historian, ja myös Suomea koskevia historiateoksia. Arwidsson taas oli suomalainen poliitikko, pamfletisti ja historiantutkija, joka toimitti Rühsein teoksesta *Finnland und seine Bewohner (1809)*³² tunnetumman ja laajemmin levinneen painoksen *Finland och dess invånare, öfversättning, andra upplagau, tillökt och omarbetad af A.I. Arwidsson (1827)*³³. Tämän Arwidssonin julkaisun lisäksi, jota Klinge kuvailee ansiokkaaksi historiografiseksi, Suomen historiaa sivuvia tekstejä antiikista lähtien selittäväksi julkaisuksi, professori Gabriel Reinin (1800–1867) julkaisi oman neliosaisen katsauksensa. Se käsiteli myös historiantutkimuksen lähteitä, kuten Saxo Grammaticus, piispainkronikka, Nestorin kronikka³⁴. Lisäksi Rein julkaisi latinankieliset väitöskirjavihkot *De vetere Carelia ante occupationem suecanam I–VI* Suomen varhaishistoriasta, jotka nojautuivat kirjallisuuden ohella venäläisiin kronikoihin.

Poliittinen tilanne Suomen suurruhtinaskunnassa johti siihen, että siirryttäessä Ruotsin vallan alta Venäjän alamaisuuteen, myös asiakirjojen sijoittaminen asiankuuluviin virastoihin, varastoihin ja kamreereihin tuli ajankohtaiseksi. Suomen aluetta koskevat historialliset asiakirjat, kuten keskiaikaiset verotusluettelot, jäivät Tukholmaan. Suomi sai oman valtionarkistonsa, johon saatiin Suomea koskevaa asiakirja-aineistoa, kuten keskiaikaisia verotus- ja tuomiokirjoja Ruotsin ja Venäjän arkistoista, vasta 1880-luvulla³⁵. Helsingin yliopiston kirjasto, nykyinen Kansalliskirjasto, toimi ensimmäisenä virallisena lähdeaineistokokoelman säilytys- ja ylläpitopaikkana. Rakennus valmistui Helsinkiin vuonna 1845. Esimerkiksi historiantutkija Edward Grönbladin (1814–1864) kokoama, Ruotsista Suomen senaatin saama *Fragmenta membranea* -kokoelma, noin 9300 pergamenttilehteä keskiaikaisista kirjoista, sijoitettiin Helsingin yliopiston kirjastoon.³⁶

---

³¹ Klinge 2010, 20 – 24, 38.

³² Nordisk familjebok, ei pvm.

³³ Klinge 2010, 24.

³⁴ Klinge 2010, 37 – 38.

³⁵ Klinge 2010, 285 – 288.

³⁶ Kansalliskirjasto, ei pvm.

Arkistojen käytöstä tuli tärkeä osa suomalaista historiankirjoitusta, kun niiden merkitys ymmärrettiin olennaisena osana tieteellisesti pätevää tutkimusta. Ennen järjestelmällistä arkistojen kokoamista historian tutkijat tekivät retkiä Tukholmaan, Keski-Eurooppaan ja aina Roomaan asti, kopioivat vanhoja käsikirjoituksia omaan tutkimuskäyttöön ja julkaisivat niitä. Suomalaisille historioitsijoille olennaisin arkisto oli vuonna 1618 perustettu Ruotsin valtionarkisto (Riksarkivet), kuninkaan arkiston jatkaja. Elise Garritzen kertoo väitöskirjassaan *Lähteiden lumoamat — Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa 1900-luvun alussa* (2011), miten 1800 -luvulla historioitsijoiden tutkimusten esipuheissa ja leipäteksteissä alkoi vilisemään puhetta arkistoista ja alkuperäislähteistä. Vatikaanin arkistot avautuivat tutkijoiden käyttöön vuonna 1880, ja Vatikaanin erikoislukusaleissa nähtiin myös suomalaisia. Kansallisarkiston julkaisussa Markku Leppäsen mukaan suomalainen Liisi Karttunen oli 1900 -luvun alussa tunnettu Vatikaanin ja Rooman kulttuuripiireissä, ja sai tunnustusta paaveilta henkilökohtaisesti tieteellisestä työstään usean vuosikymmenen ajalta Vatikaanin arkistoissa. Vuonna 1897 Tawaststjerna matkusti tutkimaan Vatikaanin keskiaikaisia asiakirjoja, hankki Suomea koskevia kopioita niistä, ja julkaisi nämä 20 kopiota vuonna 1898 Historiallisen Arkiston osassa XV³⁷. Garritzen kuvailee eloisesti, miten historian tutkijat ovat kokeneet jännitystä tietojen jäljittämisessä, ja löytämisen riemua, vaikka työ järjestelemättömien, vuosisatoja vanhojen käsikirjoitusten ja kirjeiden parissa on ollut hankalaa. Hankittuihin alkuperäislähteisiin suhtauduttiin myös mustasukkaisesti, ja niitä saatettiin hankkia kyseenalaisin keinoin omaan käyttöön. Kuitenkin arkistojen käyttö antoi eväitä muodostaa rikkaampaa kuvaa menneisyydestä.³⁸

2.1 Yrjö-Koskinen, Tawaststjerna, Voionmaa, Juva

Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen oli alun perin nimeltään Georg Zacharias Forsman³⁹. Hän syntyi vaasalaiseen ruotsinkieliseen perheeseen, mutta omaksui jo varhain suomen kielen, sillä kiihkeän fennomaanisen näkemyksensä mukaisesti hän vaati itseltään ja Suomen sivistyneistöltä suomen kielen taitoa. Lukioaikanaan hän opetteli suomea hämeenkyröläisen Pirtti-Annin opastuksella⁴⁰. Hänestä tuli suomalaisuusliikkeen johtohahmo kirjailijanimellään

---

³⁷ Leppänen, ei pvm.

³⁸ Garritzen 2011, 10.

³⁹ Tässä tutkielmassa käytän luettavuuden takia nimeä Yrjö-Koskinen.

⁴⁰ Sainio 2000.

Yrjö-Koskinen, ja sai vuonna 1884 aateloinnin yhteydessä nimen Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen. Hänestä tuli filosofian maisteri 1853, yleisen historian professori 1863 ja Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian professori 1876⁴¹.

Yrjö-Koskinen oli myös aktiivisesti mukana aikakaudelle ominaisessa, vireässä akateemisessa seura- ja yhdistystoiminnassa. Vuonna 1875 Yrjö-Koskinen perusti muiden historian tutkijoiden ja harrastajien kanssa Suomen Historiallisen Seuran, yhteisön, joka oli toiminut Yrjö-Koskisen aloitteesta jo 1860 -luvulla Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran historian ja muinaistieteen toimikuntana⁴².

Yrjö-Koskista voidaan perustellusti pitää monella tapaa suomalaisen historian tutkimuksen pioneerina. Suomalaisen ammattimaisen, nykyaikaisen historian tutkimuksen katsotaan alkaneen professori Gabriel Reinistä (1800–1867), mutta hänen oppilaastaan Yrjö-Koskisesta lähtien alkoi ensimmäinen vaikuttava historian professorien jatkumo ja verkosto⁴³. Yrjö-Koskinen kirjoitti myös ensimmäisen suomenkielisen historian väitöskirjan *Nuijasodan syyt ja alku Pohjanmaalla* (1858)⁴⁴. Ennen Nuijasotaa perehtymistä Yrjö-Koskinen oli kirjoittanut Hämeenkyrön historiasta, sillä opiskelijoilla teetettiin viranomaisia varten pitäjänkertomuksia, jolloin he tutkivat syvällisesti annetun paikallisalueen historiaa, kieltä ja tilastoja⁴⁵. Nuijasotaa hän alkoi käsittelemään ensin kaksiosaisessa teoksessaan *Nuijasota: sen syyt ja tapaukset* (1857 ja 1859), jossa hän hyödynsi Hämeenkyrö-historiikissa käyttämiään metodeja.

Professori Matti Klinge toteaa, että vaikka Yrjö-Koskisen teoksissa voidaan nähdä aatteellisuutta; *sosiaalista nationalismia*, hänen historiantutkijan *tutkimuksellisia ja esityksellisiä kykyjään* ei voida kiistää⁴⁶. Myös muun muassa Marja Jalava kiinnittää Yrjö-Koskisen osaksi yleiseurooppalaista historiantutkimuksen paradigman muutosta, jossa historiasta pyrittiin tekemään tieteellinen oppiala. Jalava huomioi myös Yrjö-Koskisen urauurtavan näkökulman suomalaisessa kontekstissa. Hän edusti uutta historian tulkintakäsitystä, jossa lähteiden käytön lisäksi tärkeänä pidettiin kansallishengen mukaisten

---

⁴¹ Sainio 2000.

⁴² Sulkunen ja Kinnunen 2019, 48 – 49.

⁴³ Karonen 2019, 26.

⁴⁴ Yrjö-Koskinen (ja Rein) 1858.

⁴⁵ Sainio 2000.

⁴⁶ Klinge 2010, 137.

kokonaisuuksien löytämistä ja niiden kehityskulun ilmentämistä. Yrjö-Koskisen Nuijasota - tutkimus on Suomen ensimmäinen kansallista historiaa käsitellyt, tieteellisesti pätevä teos ⁴⁷ .

Aatelissäätöön kuulunut historiantutkija, opettaja ja Kuopion läänin kuvernööri, Werner Tawaststjerna (*Tavaststjerna*) edusti perinteistä poliittisen ja henkilöhistorian traditiota, jossa käsitetään historian liikkeellepanevat voimat yksittäisten ihmisten ja tapahtumien toimijuuden kautta. *Rankelainen*⁴⁸ primäärilähteiden tärkeys näkyi muun muassa Tawaststjernan matkana Vatikaanin, jossa hän 1890-luvun lopulla hän pääsi tutkimaan paavillisia arkistoja. Hän hankki Suomen aluetta koskevia keskiaikaisia asiakirjoja ja julkaisi niitä Historiallisen arkiston julkaisussa vuonna 1898. Tawaststjerna teki muitakin opintomatkoja, kuten Sveitsiin, Ranskaan, Venäjälle, Ruotsiin ja Saksaan.⁴⁹ Tawaststjernan tutkimusaihepiiri on gradun kannalta hyvin mielenkiintoinen, keskittyen sotahistoriaan. Gradussa käytetään lähdeaineistona kahta Tawaststjernan teosta; *Suomen sotavoima Juhani III:n aikana* (1900), ja *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota: vuosien 1570 ja 1590 välinen aika* (1918)⁵⁰.

Saksalaislähtöinen *lamprechtilaisuus* ⁵¹sai 1800-1900-luvun taitteessa kannattajia, ja Suomessa virisi uudenlaista historian näkökulmaa muun muassa Gunnar Suolahden (1876–1933) kautta. Karl Lamprechtin (1856–1915) opetuksessa olleen Suolahden kannattajista seurasi uudenlainen, kulttuurihistoriallinen koulukunta, jonka näkemykset huipentuivat yleisesitykseen Suomen kulttuurihistoriasta 1930 -luvulla valmistuneessa teossarjassa. Väinö Voionmaa ja Eino Jutikkala kuuluivat tähän uuden suuntauksen koulukuntaan. Suomalainen kulttuuri- ja sosiaalishistorian nousu maailmansotien välisenä aikana tuotti uudenlaista historian näkemystä, jossa poliittinen ja tapahtumiin keskittyvä näkökulma väistyi kokonaisuuksien, kuten väestöjen tai instituutioiden muutosselitysten kautta. ⁵²

---

⁴⁷ Jalava 2019, 161 – 164. Mainittu teos Yrjö-Yrjö-Koskinen 1857. Myös toinen osa, kts. Yrjö-Yrjö-Koskinen 1859.

⁴⁸ Rankelaisuus, 1800 -luvulla syntynyt lähdekriittinen tutkimussuunta historian tutkimuksessa. Kts. esim. Haapala 1989, 9 – 10.

⁴⁹ Leppänen, ei pvm.

⁵⁰ Tawaststjerna 1857, Tawaststjerna 1859.

⁵¹ Lamprechtilaisuus, suomalainen kulttuurihistoriallinen koulukunta, nykykäsittein sosiaalishistoriallinen suuntaus. Kts. esimerkiksi Haapala 1989, 16.

⁵² Tervonen 2014, 151 – 153.

Väinö Voionmaa (Wallin) kirjoitti vuonna 1893 väitöskirjansa Suomen maanteiden historiasta Ruotsin vallan aikana⁵³, ja hänen tuotantonsa laajeni käsittelemään monipuolisesti yhteiskunnallisia kirjoituksia, Suomen alueen paikallishistorioita ja muinaishistoriaa. Tunnetuimpia hänen historiankirjoituksistaan ovat Tampereen historiaa, hämäläistä eräkautta, keskiajan verotusta ja virkamiehiä käsittelevät teoksensa⁵⁴. Voionmaan poliittinen tausta sosiaalidemokraattina vaikutti vahvasti aineistolähtöisen näkökulman, lamprechtilaisuuden, ohella hänen historiantutkimuksiinsa. Ahtiainen & Tervonen kuvailevat Voionmaata *yhteiskuntahistoriallisten klassikkoteosten* kirjoittajaksi, jonka tuotanto perustui paitsi kansallismielisille ihanteille, myös sosialismista ammentaneelle ihmisyyden käsitykselle ja yhteiskunta-analyysille⁵⁵. Ahtiainen & Tervonen mukaan Voionmaan historiakäsitystä on tarkasteltava hänen taustaansa vasten, sillä hän oli syvästi aatteellinen ihminen, jonka arvot ilmenivät hänen kaikessa tuotannossaan. Paitsi lähes marxilaista kapitalismikritiikkiä lähenevät käsitteet, myös kiinnostus historialliseen taloustieteeseen näkyivät hänen teoksissaan⁵⁶.

Einar Wilhelm Juva (vuoteen 1935 asti Juvelius)⁵⁷ valmistui ylioppilaaksi Turun klassillisesta lyseosta vuonna 1910. Hänen perheensä oli muuttanut Turkuun Raahesta. Juvan isä, historian lehtori J.W.Juvelius, oli tehnyt väitöskirjan käärmeenloitsuista, ja Juvan oma väitöskirja *Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana 1721–1741* valmistui vuonna 1919. Väitöskirjan aihe kuvasi hänen tulevaa akateemista uraansa, sillä Juva tutki historioitsijan urallaan erityisesti 1700 -lukua, ja toisaalta sotahistoriaa. Tutkimuksiaan varten Juva aikansa historioitsijoiden tapaan kävi Tukholmassa arkistotutkimusretkillä, jopa kolmeen otteeseen. Vuoden 1918 sisällissodan aikana Juva osallistui sotatoimiin, ja toimi myöhemmin suojeluskunnassa. Päiviö Tommilan mukaan Juvan uraa leimasi se, että hän nationalistisesta lähtökohdastaan kykeni vastaamaan aikansa haasteisiin, kun Suomessa elettiin kansallisuus – ja itsenäisyyskysymysten kanssa painivaa aikaa. Juva teki aloitteen sotahistoriallisen toimiston perustamisesta 1920 -luvulla, ja hänestä tuli myös sen tutkija. Tommilan mukaan Juva koki velvollisuudekseen rakentaa ja ylläpitää valkoisen Suomen puolustustahtoa ja perintöä

---

⁵³ Voionmaa 1893.

⁵⁴ Voionmaan huomattavampia teoksia muun muassa *Tampereen kaupungin historia I–III* (1903–1910), *Suomalaisia keskiajan tutkimuksia* (1912), *Hämäläinen eräkausi* (1948).

⁵⁵ Ahtiainen & Tervonen 1996, 14.

⁵⁶ Ahtiainen & Tervonen 1996, 147.

⁵⁷ Tässä tutkielmassa käytän luettavuuden takia nimeä Juva.

historiankirjoituksen avulla. Juva oli myös aktiivisesti mukana historiallisten seurojen toiminnassa, ja työskenteli paitsi Helsingin yliopiston professorina, myös Turun yliopiston rehtorina.⁵⁸

Suomen kansan aikakirjat, Juvan 10-osainen teossarja 1920–30 -luvulta edustaa nationalismista ammentanutta historiakäsitystä, josta tuli myyntimenestys. Tommila toteaa, että työn esikuvana toimi ruotsalaisen Carl Grimbergin Ruotsin historiaa käsittelevä teos. Myöhemmin teossarja jalostui hänen poikansa Mikko Juvan kanssa 1960-luvulla kirjoittamaksi *Suomen kansan historia 1-5* -yleisesitykseksi. Tutkimuksen kohteeksi on valittu kuitenkin varhaisempi Suomen kansan aikakirjat, sillä se on puhtaasti yhden kirjoittajan kirjoittama ja täten helpommin tutkittava, ja tästä sarjasta sen osa II, joka käsittelee vuosien 1521-1617 välistä aikaa. Samoin *Suomen sotahistorian pääpiirteet* vuodelta 1927 on mukana gradun aineistossa.⁵⁹

Yrjö-Koskisen, Tawaststjernan, Juvan ja Voionmaan tuotannossa voidaan nähdä oman aikansa vaikutteet, ja heidän taustansa. Näitä historioitsijoita yhdistää aika, jolloin historiantutkijat olivat osa kansainvälistä, monikielistä akateemista verkostoa. Heidän aikanaan historia omana tieteenalanaan oli vielä suhteellisen nuori ilmiö, ja haki vielä akateemisessa maailmassa paikkaansa. Nämä historioitsijat olivat omalta osaltaan rakentamassa ei pelkästään historiaa, vaan myös historian oppialaa Suomessa.

2.2 Asiakirjakokoelmat numeraalisten tietojen lähteinä

Numeraalisten tietojen alkuperä oli useimmiten alkuperäislähteistä peräisin. Arkistojen avauduttua, ja suomalaisten päästessä 1800 -luvulla käsiksi myös Venäjän lähdeaineistoihin, käytettiin montaa keskiaikaista asiakirjakokoelmaa tutkimuksissa. Jo ”Suomen historiankirjoituksen isä” professori Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) oli aloittanut primäärilähteiden tutkimuksen, ja julkaissut muun muassa Juustenin piispainkronikan selityksineen⁶⁰. Lamberg, Lahtinen & Niiranen mukaan 1600 -luvulla oppineet kirkonmiehet

---

⁵⁸ Tommila 2007.

⁵⁹ Tommila 2007.

⁶⁰ Tommila 1989, 45,51. Kirkkohistoriallisten lähteiden genreen kuuluvat keskiaikaiset paavien tai piispojen luettelot. Ensimmäinen tunnettu versio on *Liber pontificalis* 500 -luvulta. Adam Bremeniläisen kirjoittamassa Hampurin piispojen luettelossa 1000 -luvulta kerrotaan Skandinaavian oloista. Suomen oloja käsitteli sittemmin kadonneen keskiaikaisen tekstin perusteella 1560 -luvulla Paulus Juusteenin laatima Suomen piispainkronikka, jonka Porthan julkaisi kommentteineen ja selityksineen 1700 -luvulla nimellä *Chronicon episcoporum finlandensium*. Tahkokallio 2009, 43.

arkistoivat, kopioivat, toimittivat ja julkaisivat erilaisia editioita kokoamistaan lähdeaineistosta, ja 1800 -luvulla tämä perinne laajeni ja suureni yhä suurempiin julkaisumääriin. Ruotsissa otettiin mallia Saksasta, ja julkaistiin muun muassa *Sriptores rerum svecicanum medii aevii* ja aloitettiin teosten *Svenskt diplomatarium/Diplomatarium Svecanum* ja *Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet* julkaisu. Lamberg, Lahtinen & Niiranen tuovat myös esiin lähdeaineistojen julkaisuajankohdan kontekstin. Yleinen oppineiden keskuudessa vallinnut ilmapiiri oli hengeltään romanttista, tai kansallisromanttista⁶¹. Romanttinen suhtautuminen kaukaisiin paikkoihin ja aikoihin tuotti kaihoisia ilmaisuja ja esityksiä taiteeseen ja kirjallisuuteen, joihin projisoitiin ihannekäsityksiä luonnosta ja menneisyyden ihmisistä. Myös itse suhtautuminen arkistoihin saattoi olla romanttista. Outi Hupaniittu ja Ulla-Maija Peltonen mainitsevat teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö* (2021) Jo Tollebeekiin ja Terry Cookiin viitaten, että historian tieteellistyminen 1800 -luvun lopulla synnytti eräänlaisen ”arkistofantasian”, jossa uskottiin arkistonhoitajien ”menneisyyden suojelejan” roolissa vartioivan kiistattomia todistuksia menneisyyden totuuksista⁶².

Yrjö-Koskinen edusti uutta koulukuntaa, jossa saksalaisen Leopold von Ranken (1795–1886) mukaan tutkimuksen tuli perustua kriittiseen lähteiden tutkimiseen⁶³. 1800 -luvulla uusi lähteisiin painottuva historian kirjoitus vei eurooppalaisia, ja myös suomalaisia historioitsijoita alkuperäisten asiakirjojen äärelle. Yrjö-Koskinen käytti Nuijasota-tutkimuksissaan muun muassa aikalaisensa, historian dosentti Grönbladin julkaisemaa alkuperäislähdekokoelmaa. Kirjallisuudessa on käytetty ilmaisua ”oli tarjolla/tarjosi”.

*... oli tarjolla pohjalaiselle luontevasti sopiva pohjalainen aihe, nuijasota, johon dosentti Edvard Grönbladin 1500 - 1600-luvun vaihteen Suomen historian lähteitä esittelevä julkaisusarja tarjosi juuri tuolloin autenttista aineistoa.*⁶⁴

Toisaalta professori Matti Klinge kertoo, miten lähdeaineiston käyttö aiheutti epäluuloa ja kaunaa suomalaisten historioitsijoiden keskuudessa. Koska akateemisen yhteisön yhteiskäyttöön tarkoitettuja, järjestelmällisesti koottuja ja ylläpidettyjä lähdeaineistoarkistoja ei 1800 -alkupuolella ollut, tutkijat saattoivat suhtautua omivasti kokoamaansa aineistoon. Klinge kertoo, miten esimerkiksi Carl Axel Gottlund (Kaarle Akseli) (1796–1875) piti Nuijasota-lähdeaineistoa omana ”aartenaan”, eikä halunnut antaa sitä Yrjö-Koskisen

---

⁶¹ Lamberg, Lahtinen & Niiranen 2009, 17.

⁶² Hupaniittu & Peltonen 2021, 7.

⁶³ Vierhaus, ei pvm.

⁶⁴ Sainio 2000.

käyttöön, ja E.Grönblad yritti kolmen tunnin ajan vähätellä Yrjö-Koskisen tuloksia väitöstilaisuudessa katkeroiduttuaan tämän onnistuttua saamaan aineistoa saman teemaiseen työhön kuin hänen omansa oli suunniteltu olevan.⁶⁵ Tässä voidaan nähdä romanttista suhtautumista arkistoihin, ”arkistofantasiaa”, josta Hupaniitti ja Peltonen edellä kertovat⁶⁶.

Edward Grönblad julkaisi 1844–1846 kolme vihkosta aiheella *Handlingar rörande Klubbekriget*, josta tuli tärkeä lähdeaineisto Nuijasotaa käsitelleille tutkijoille. Klinge arvelee, että juuri tämä asiakirjakokoelma vaikutti muun muassa Topeliuksen näkemykseen Nuijasodan merkityksestä. Sen jälkeen Grönblad piti julkaisutaukoa, kunnes Yrjö-Koskisen Nuijasotatutkimusten aikaan hän työsti lisää lähdeaineistoa, kuten *Handlingar rörande förhållandena i Finland mellan 1592 och 1596* (1856), ja *Nya källor till Finlands medeltidshistoria I* (1857).⁶⁷ Grönbladin lisäksi Yrjö-Koskinen viittaa muun muassa Karl August Bomanssonin (1827–1906), Anders Fryxellin (1795–1881), Wilhelm Laguksen (1821–1909) ja Carl Axel Gottlundin julkaisemiin asiakirjoihin tai teoksiin. Bomansson saa useatkin kiitokset avunannossa aineiston suhteen⁶⁸, mutta Gottlund saa Koskiselta välillä piikittelevääkin huomiota:

*Kummallista on, ett'ei ainoata kirjettä tältä mieheltä ole säilynyt. Eipä herra lehtori C.A. Gottlundikaan, jolla muutoin on paljon salaisia aarteita varsinkin tähän aikaan koskevia, sano hallussansa olevan semmoista laisinkaan*⁶⁹.

Tawaststjerna kertoo heti esipuheessa teoksessaan *Pohoismaijden viisikolmattavuotinen sota: vuosien 1570 ja 1590 välinen aika (1918)* vaikeuksistaan aineiston hankkimisessa. Sekä ensimmäinen maailmansota, Tawaststjerneran omat työtehtävät, että Ruotsin valtionarkiston uudelleenjärjestelyt asettivat omat haasteensa. Lähteiden tärkeydestä kertoo se, että hän yksinkertaisesti lopettaa aikeistaan huolimatta teoksensa vuoteen 1589, koska katsoo ettei hänellä ole enempään lähteitä käytettävissään. Tawaststjerna kiittää aineiston hankkimisen osalta Ruotsin ja Suomen valtion arkistojen hoitajia⁷⁰. Tawaststjerna sanoo esipuheessaan

---

⁶⁵ Klinge 2010, 139.

⁶⁶ Lamberg, Lahtinen & Niiranen 2009, 17.

⁶⁷ Klinge 2010, 135 – 137.

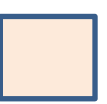

⁶⁸ Yrjö-Koskinen 1859, 8, 236 – 237.

⁶⁹ Yrjö-Koskinen 1859, 27..

⁷⁰ Tawaststjerna 1918, V – VI. Ruotsin valtioarkiston esimies Emil Hildebrand, saman arkiston hoitajat E. W. Bergman ja G. O. Berg sekä Suomen valtioarkiston viranomaiset.

myös, että teoksen lähteet on joissakin kohti alussa jätetty mainitsematta, koska niistä on seikkaperäisempi selvitys väitöskirjassaan *Lisätietoja Suomen sotahistoriaan Juhani III:n ajalta* (1875⁷¹).

1500-luvun taisteluiden ja sotahistorian osalta historioitsijat käyttivät lähteenään paitsi suoraan primäärilähteitä, myös muiden kokoamia, julkaisemia tai tulkitsemia lähdeaineistoja. Tawaststjerna, Voionmaa ja Juva viittaavat toisiinsa, ja myös Yrjö-Koskiseen⁷². Kuitenkaan useimmissa niissä kohtaa teosten leipätekstissä, joissa on maininta ihmisten lukumääristä, ei ole lähdeviittausta Tawaststjernan, Voionmaan, Juvan tai Yrjö-Koskisen teoksiin.

							
Vuosi	1857	1859	1916	1918 - 1920	1927	1928	1929
Tekijä	Y-K.	Y-K.	V.V.	W.T.	E.J.	E.J.	W.T.
Viittaus sivulla, jossa mainittu väkim.	Arvidsson Fryxell Grönblad Messenius O.Magnus Rühs	Arvidsson Bomansson Gottlund Grönblad Werving	-	Girs Hansen Äyräpää Mankell Zettersten Ödberg	Elmgren O.Magnus Yrjö-Koskinen	Arvidsson Blomstedt Grotenfelt Grönblad Rein Schybergson Suolahti Tawaststjer. Yrjö-Koskinen	Adlersparre Dosifei Enewald Gottlund Grönblad Karamsin Hjärn Mankell Snellman, A.H. Ödberg

Kuva 1. Viittaukset tutkimuskirjallisuuteen väkimääriä käsitelleillä sivuilla.

⁷¹ Olen tutustunut tähän väitöskirjaan mikrofilmiaineistona syyskuussa 2023 Kansalliskirjastossa. Väitöskirja on tyyliltään hyvin luettelomainen selvitys 1500-luvun loppupuoliskon sotavoimista suomalaisessa kontekstissa, ja sen sisältöä on siirretty paljon Tawaststjernan 25-vuotisesta sodasta kertoviin teoksiin. Tawaststjerna 1875.

⁷² Esimerkiksi Tawaststjerna viittaa Yrjö-Koskisen Nuijasotaan. Tawaststjerna 1929, 268 – 269, ja Juva Voionmaahan 1927, 169.

Adolf Iwar Arwidsson (Arvidsson) näkyy useassa käsitellyssä teoksessa alaviitteessä. Yrjö-Koskisen lisäksi hänen tuotantoonsa viittaa Einar Juva. Arwidsson oli paitsi aktiivinen sanomalehtimies, Venäjän hallintoa kritisoinut poliitikko ja historiantutkija, myös tuottelias julkaisija ja toimittaja. Sensuuria välttääkseen hän saattoi turvautua myös salanimiin. Hän julkaisi ensimmäisenä Ruotsin arkistoista kokoamansa Suomen historiaa käsittelevän lähdejulkaisukokoelman vuosien 1846–1858 välillä⁷³.

Juva viittaa teoksessaan Suomen kansan aikakirjat II (1928) Arwidssonin teokseen *Handlingar till upplysning af Finlands häfder VIII* (1856)⁷⁴. Kyseinen teos on lähdekokoelma. Juvan teoksessa on käytössä viittaustekniikka, jossa hän saattaa viitata leipätekstissä lähteeseen, mutta ei säännönmukaisesti. Sen sijaan jokaisen kappaleen jälkeen on lyhyt luettelo ”Kirjallisuutta”. Esimerkiksi kappaleen *Tanskan ylivalta kukistuu Pohjoismaissa* jälkeen on lueteltu Arwidssonin lisäksi Swart, Jörensso, *Handlingar rör.Skand.hist II*, Reinhold Hausen (1850–1942)⁷⁵ ja Grotenfelt. Tässä tapauksessa tekstissä itsessään selvä viite väkimäärään on kohta, jossa kerrotaan Kustaa Vaasan ”tanskalaisten puhdistustoimenpiteistä” Suomessa. Siinä puhutaan neljän sadan ratsu- ja kahden tuhannen jalkamiehen varustamisesta⁷⁶. Mainitusta Arwidssonin lähdekokoelmasta osasta VIII ei kuitenkaan löydy suoraan vastaavia lukuja, joten Juva on saanut sotaväen määrän muista luettelon lähteistä.

Lähteiden käyttöä tarkastelemalla nähdään, että 1800 -luvun, ja 1900 -luvun alun julkaisuissa on vaikea nähdä ilman tarkempaa tutustumista, onko kyse primäärlähteestä kuten 1500 -luvun kirje, vai julkaisijasta, kuten Arwidssonista. Ajan julkaisutyylin mukaisesti lähdekokoelmiin lisättiin niiden julkaisijan omaa tekstiä, kuten kommentaareja⁷⁷. Viittaustekniikka saattoi olla ylimalkainen, kuten kirjallisuusluettelon tietue, tai täsmällinen ja kertoa alkuperäislähteen. Yrjö-Koskinen viittaa Arwidssoniin Nuijasota-teoksen toisessa osassa sivulla 202, jossa

---

⁷³ Klinge 2010, 54 – 55.

⁷⁴ Juva 1928, 47.

⁷⁵ Lamberg, Lahtinen & Niiranen mukaan myös Reinhold Hausenin julkaisemat lähde-editiot ovat merkittäviä historian alan keskeisiä lähde-editioita Suomen kontekstissa. Hausenin julkaisuista he mainitsevat teokset *Registrum Ecclesiae Aboensis*, *Finlands medeltidsurkunder*, *Bidrag till Finlands historia*. *Bidrag till Finlands historia* -sarjassa on muun muassa harvinaisesti säilynyt Kallialan eli Tyrvään kirkon tilikirjat 1400 -1500 -luvulta. Lamberg, Lahtinen & Niiranen 2009, 17. Myös Haggrén 2009, 237. *Registrum Ecclesiae Aboensis* tunnetaan nimellä Turun tuomiokirkon Mustakirja, ja Hausen julkaisi tämän Turun tuomiokirkon asiakirjoja ja kirjeitä sisältävän kokoelman vuonna 1890.

⁷⁶ Juva 1928, 46.

⁷⁷ Klinge 2010, 105, 122.

käsitellään vuoden 1598 savolaisia asutustietoja numeroin⁷⁸. Lähdeviite on leipätekstin sisällä, ja saman sivun alaosassa on alaviite, jossa mainitaan *Arvidsson Handl. III* ja sivunumero⁷⁹, ja vielä toinen lähde, primäärilähde *Fincken kopiot* tarkemmalla tiedolla (päivätty alkuperäiskirje vuodelta 1598).

ofan weron=maffajista. Niinpä Savossa, missä Kustaa
Baasan loppu=aiolla oli ollut 1,697 sotaweronmaata, löy-
tyi vuonna 1598 tuskin enempää kuin 600,¹ ja useille
talonpoi'ille oli myöskin suotu weronvapautta, nähtävästi
sillä ehdolla että pitivät sotamiehiä waltakunnan palveluf-
sesa.² Raja=maakunnista talonpoikia tawan=tafaa karkasi
Benäjän puolelle,³ eikä ollut suinkaan maalle korvausta
waan lisää rasitusta niistä Mustalaisista, jotka, toista sataa
henkeä parwessa, kuleksivat edes=tafasiin maassa.⁴ Eäm=

---

¹ Vertaa Arvidsson Handl. III, 283 seur. ja Fincken kopiot:
Sötr. Fincken kirje Etälarmille Sawonlinnasta Marrask. 7 p. 1598.

Kuva 2. Yrjö-Koskisen viittaustekniikka.

Kuitenkin voidaan nähdä kaikissa teoksissa säännönmukaisuutta siinä, että riippumatta lähdeviitteestä, numeraalinen tieto on lähes poikkeuksetta peräisin kirjallisista aikalaislähteistä. Vertaamalla Juvan ja Yrjö-Koskisen viittaustekniikoita tulee myös muistaa, että Juvan teos on tarkoitettu suurelle yleisölle, ”kansan kirjahyllyyn”, kun taas Yrjö-Koskisen teos on tieteellinen julkaisu erilaiselle kohdeyleisölle.

Tieteellisen historiankirjoituksen mukaisesti historioitsijat kävivät teoksissaan vuoropuhelua muiden tutkijoiden ja aiemman tutkimuskirjallisuuden kanssa. He saattoivat kommentoida, kritisoida, antaa kunniaa, haastaa tai väittää vasta-argumentilla joitakin teesejä. Esimerkiksi Tawaststjerna viittaa Christian. Kelchiin (1657–1710) useasti, muun muassa vuoden 1590 Rakveressä olleen ruotsalaisen sotaväen määrään, joka oli Kelchin mukaan kuusituhatta, ja myös vuonna 1590 tapahtuneeseen venäläisten karkottamiseen, jossa kuusisataa talonpoikaa

---

⁷⁸ Yrjö-Koskinen 1859, 202.

⁷⁹ Arwidsson, *Handlingar till upplysning af Finlands häfder III* (1849), sivu 283. Arwidssonin teosta tarkastelemalla nähdään, että kyse on kappaleesta, jonka alaotsikko on *Altryckt ur Gustaf Finckes Brefbok; bl. 155 – 182*. Tässä kohdassa Yrjö-Koskinen siis tuo esiin Arwidssonin toimittaman kopion, ja alkuperäislähteen s.o. Fincken eräs kirje.

suksilla ajoi tuhannet venäläiset tiehensä. Molempia Tawaststjerna kommentoi, ettei tiedä, voiko Kelchin antamiin numeraalisiin tietoihin luottaa⁸⁰. Christian Kelchin *Liefländische Historia* ilmestyi vuonna 1695.

Primäärilähteistä paitsi Edward Grönbladin julkaisemia *Handlingar rörande förhållandena i Finland mellan 1592 och 1596* (1856), ja *Nya källor till Finlands medeltidshistoria I* (1857)⁸¹ historioitsijat käyttivät *Fincken kopioita*, *Juhana-herttuan Teurastuspöytäkirjaa*, ja Juhana III-kuninkaan ja Venäjän tsaarien välistä kirjeenvaihtoa 1500 -luvulta. Tawaststjerna toteaa, että kuninkaan ja tsaarien kirjeenvaihtoa säilytetään isona siteenä (*registratuuri*) Ruotsin valtionarkistossa Muscovitica -kokoelmassa, ja H.Hjärne on julkaissut osan näistä kirjeistä⁸².

Fincken kopiot -nimellä kulkeva lähdekokoelma toistuu käsiteltyjen teosten viitteissä usein. Gustaf Gödekenpoika Fincke (k. 1566) oli merkittävä rälssisukuinen ritari Suomen alueen historiassa Kustaa Vaasan valtakaudelta lähtien, ja toimi Ruotsin hallitsijoiden vaihtelevassa suosiossa erilaisissa hallinto- ja käskynhaltijatehtävissä. Sotapäällikkönä, ja Olavinlinnan päällikkönä, hän oli oleellinen toimija 1500 -luvulle sijoittuvissa sota – ja konfliktitilanteissa⁸³. Gustaf Fincke oli järjestelmällinen hallinnon ylläpitäjä, ja käski muun muassa kopioida kirjeenvaihtoaan. Sen vuoksi hänen tuottamansa kirjallinen materiaali on ollut hyödyksi historiantutkijoille. Hänen poikansa Gödik Gustafinpoika Fincke (1546–1617) toimi muun muassa Savonlinnan linnaläänin käskynhaltijana⁸⁴, ja myös häneen liittyvää kirjeenvaihtoa on käytetty lähteenä.

Fincken kopiot sisältää paljon kirjeitä kuninkaalta Finckelle, vaikutusvaltaisten aatelisten ja rälssimiesten kirjeenvaihtoa koskien rajakiistojen hoitoa, pyyntöjä ja käskyjä sotajoukkojen siirtämiseen, puolustuksen vahvistamiseen erilaisin rakennelmin, moitteita ja kehotuksia muonituksen järjestämisestä ja sotilaiden moraalin kohottamisesta. Yrjö-Koskisen aikaan, 1850 -luvulla, kokoelma sijaitsi Tukholman valtionarkistossa, ja vuonna 1859 Yrjö-Koskinen sanoo Nuijasota -teoksen toisessa osassaan: (Fincken kopioiden eräs osa) *on nyt painettu: Suomi 1857, siv. 101*⁸⁵. Hän mainitsee monessa Fincken kopiota koskevassa alaviitteessään

---

⁸⁰ Tawaststjerna 1929, 16, 52.

⁸¹ Grönblad 1857.

⁸² Tawaststjerna 1918 – 1920, 11.

⁸³ Palola 2001.

⁸⁴ Virrankoski 2010.

⁸⁵ Yrjö-Koskinen 1859, 50.

myös Grönbladin painatukset⁸⁶. Sivulla 61 Nuijasota -teoksen toisessa osassa Yrjö-Koskinen mainitsee alaviitteessä Götrik Fincken kirjeestä Stålarmille⁸⁷ toukokuussa 1598, jonka sijainti on *Fincken kopio-kirja Tukholman waltio-arkistossa*⁸⁸. Tawaststjerna käyttää Fincken kopioita viitaten niihin nimityksellä *Fincken registratuuri, R.A.* (Ruotsin valtionarkisto)⁸⁹.

Fincken kopioita tutkittiin myös rankelaiseen tyyliin, lähdekriittisesti, kuten Yrjö-Koskinen tekee Nuijasota -teoksen toisessa osassa. Hän sanoo, ettei Fincken Stålarmille kirjeessä kertoma *seitsemättä sataa* Nuijasodassa surmansa saanutta talonpoikaa voinut pitää paikkaansa, vaan yhteenlaskemalla *mitä eri paikoista oli kaadettu, emme isompaa määrää saa, kuin korkeintaan 500*⁹⁰.

Juhana-herttuan Teurastus-pöytä (*Hertig Carls Slagtare Bänck*) on alkuperäislähde, jota ainakin Yrjö-Koskinen ja Tawaststjerna ovat käyttäneet lähteenään⁹¹. Se on vuonna 1617 painettu, tutkijoiden arvioiden mukaan Yrjö Niilonpoika Possen (Göran Knutsson Posse) (1556–1616)⁹² maanpaossa laatima kirja. Yrjö Niilonpoika Posse oli suomalaista aatelissukua, ja hän sai tärkeitä sotilastehtäviä Ruotsin hallitsijoilta. Hän asettui 1500 -luvun loppupuolella monen suomalaisen ylimystömiehen tavoin kuningas Sigismundin ja Suomen käskynhaltija Klaus Flemingin puolelle. Kaarle-herttuan noustua valtaan Posse joutui vankilaan ja maanpakoon, jossa hän näyttää olleen tärkeä puolalaiselle propagandalle Ruotsin hallintoa vastaan. On arveltu, että *Juhana-herttuan Teurastus-pöydän* olisi tosiasiallisesti kirjoittanut aikansa kiihkeä katolilaisuutta puolustanut poliittinen vaikuttaja, ja historiankirjoittaja Gregorius Laurentii Borastus (n. 1580 l.– n.1656), maanpaossa ollessaan, mutta Possen aloitteesta⁹³. Yrjö-Koskinen käsittelee lähdeään kriittisesti, ymmärtäen sen propagandatarkoituksen. Hän sanoo *Juhana-herttuan Teurastus-pöytä* -teoksen olevan *eräs ylen-puoleton herjaus-kirja, joka lykkää Kaarlon syyksi kaikki tästäkin metelistä tapahtuneet surmat*⁹⁴.

---

⁸⁶ Esim. Yrjö-Koskinen 1859, 68, 72.

⁸⁷ Arvid Stålmarm (1549 – 1620), Suomen käskynhaltija, huomattava sotapäällikkö.

⁸⁸ Yrjö-Koskinen 1859, 61.

⁸⁹ Tawaststjerna 1929, esim. 513 -514.

⁹⁰ Yrjö-Koskinen 1859, 81.

⁹¹ Yrjö-Koskinen 1857, 108, Tawaststjerna 1929, 345.

⁹² Östergren, ei pvm.

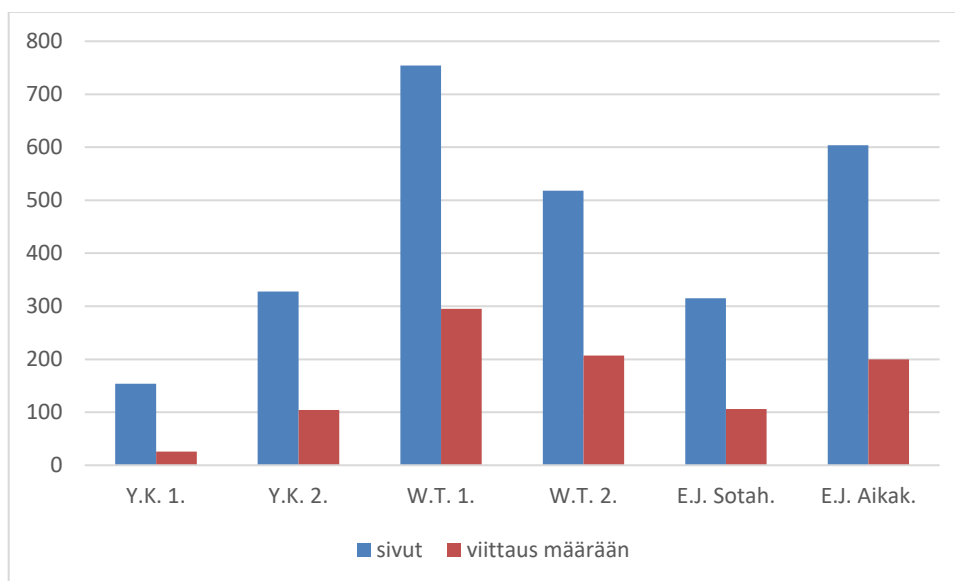
⁹³ Ericsson, ei pvm.

⁹⁴ Yrjö-Koskinen 1859, 124.

Yrjö-Koskinen, Tawaststjerna, Juva ja Voionmaa käyttivät monenlaisia lähteitä teoksissaan. He hyödynsivät jo tehtyjä julkaisuja, ja myös kävivät itse arkistoissa tutkimassa ja kopioimassa vanhoja asiakirjoja. Arkistotyötä arvostettiin, ja sitä saatettiin myös arvostella. Suhtautumisessa arkistojen antamiin tietoihin voidaan nähdä romanttista omistautumista. Mitä ilmeisemmin arkistotyöhön suhtauduttiin suurella pedanttisuudella, sillä tutkimuskirjallisuudesta nähdään, että ajoittain kollegoiden käänös- kopiointi- tai tulkintavirheisiin tartuttiin innokkaasti, ja ne aiheuttivat kinaa akateemisissa yhteisöissä.

2.3 Numeraalisten tietojen esiintyvyys ja esittäminen

Tarkastelemalla Yrjö-Koskisen, Tawaststjernan ja Juvan 1500 -luvusta kertovia teoksia, voidaan nähdä, miten tärkeinä he pitivät väkimäärien esittämistä numeroina. Historiankirjoittajina heillä on ollut valtaa päättää, mitä tietoa esitetään suoraan siirrettynä lähdeaineistosta tai tutkimuskirjallisuudesta, ja mitä jätetään epäolennaisena pois.

Kuva 3. Maininnat väkimääristä verrattuna teoksen kokonaissivumäärään⁹⁵.

Yrjö-Koskisen Nuijasotaa käsittelevä jälkimmäinen teos, Tawaststjernan molemmat 25 -vuotista sotaa käsittelevät teokset, Juvan sotahistoriaa käsittelevä teos, ja Juvan Suomen Kansan Aikakirja osa 2 sisältävät kaikki 33–40 % sisällöstään sivuja, joissa on maininta

⁹⁵ Einar Juvan teoksista on jätetty viimeiset sivut pois, sillä ne käsittelevät selkeästi eri aikakautta, 1600 -lukua. Näin ollen *Suomen Sotahistorian Pääpiirteet 1523 – 1617* (1927) -teoksesta on huomioitu sivut 315 / 363, ja *Suomen Kansan Aikakirjat 2* (1928) -teoksesta sivut 604 / 682.

ihmisten lukumäärästä. Yrjö-Koskisen ensimmäinen Nuijasota -aiheinen teos sen sijaan sisältää vain 17 % lukumääriä esittäviä sivuja.

Koska käsitellyt teokset keskittyvät 1500 -luvun sotiin ja taisteluihin, luonnollisesti niissä esiintyy pääosin taisteluihin, piirityksiin, sotaväen nostoihin, sotapropagandaan, kaatuneisiin liittyviä väkimääriä. Tämän tutkimuksen kannalta olennaisinta ovat suuret väkimäärät, joten muutamien ihmisten määriä ei ole huomioitu analyysissä. Esimerkiksi kohta, jossa Yrjö-Koskinen luettelee vuoden 1594 kruunajaisiin liittyviin vehkeilyihin liittyviä henkilöitä kuten Upsalassa väkeä puolelleen houkuttelevat *kaksi aatelista, kaksi pormestaria, kaksi sotapäälliköistä ja kaksi talonpoikaa*⁹⁶, on jätetty tarkastelusta pois. Tässä on kuitenkin tilannekohtaista harkintaa; Yrjö-Koskisen Nuijasotamiehiä kuvaavat kohdat on otettu mukaan. Liike saattoi olla merkittävää, vaikka alkuun joiltakin paikkakunnilta lähti vain muutama talonpoika matkaan, tarkoituksena kerätä joukkoja lisää muilla paikkakunnilla.

Samoin laivojen määriä on jätetty pois, sillä esimerkiksi Yrjö-Koskinen ei selitä tarkkaan, montako sotaan tai taisteluun liittyvää ihmistä sotalaivoissa on kulkenut. Etenkin Nuijasota-teoksen toisessa osassa (1859) mainitaan usein, montako laivaa tai merialusta on lähetetty matkaan, milloinkin, mutta vain yhdessä kohtaa annetaan arviota vuoden 1599 Tukholmasta Ahvenanmaalle rakennettujen lotjien mukana kulkeneiden miesten määrälle (neljäsataa henkeä)⁹⁷. Tawaststjerna sen sijaan käsittelee merenkulkuun liittyviä väkimääriä laajemmin 25 -vuotiseen sotaan liittyen, samoin Juva suomen alueen sotahistoriaa käsittelevässä teoksessaan.

Numeroita on esitetty eri tavoin. Numeraaliset väkimäärien tiedot saattavat olla luettelomaisena esityksenä, tai numerona leipätekstissä. Numeroita saatetaan ilmaista entisaikojen tyylillä kuten ”viisikolmattavuotinen sota”, ”tuhat-määrä tatarilaisia” tai hankalammin tulkittavissa olevalla ilmaisulla, kuten ”lisäväkeä pyydettiin viidettä tuhatta miestä”. Myös sotaväestä puhuttaessa vaikea määre voi olla ”lipullinen”, jonka käyttö on otettu tilannekohtaisesti arvioiden huomioon tässä gradussa. ”Lipullinen” 1500 -luvun Suomen kontekstissa saattoi tarkoittaa mitä tahansa 250–500 jalkamiehen tai 100–300 ratsumiehen välillä, useimmiten alhaisempi luku, kuin periaatteessa järjestäytymisohjeen mukainen ylempi luku. Asutushistoriassa ja 1500 -luvun asukasmäärissä historioitsijat ovat käyttäneet myös

---

⁹⁶ Yrjö-Koskinen 1857, 122.

⁹⁷ Yrjö-Koskinen 1859, 239.

luetteloita tai tekstiin sisältyviä numeroita. Määreet voivat olla asukkaita, talonpoikia, jousia, savuja, taloja, täysveroja tai muita verotukseen liittyviä yksiköitä.

Yrjö-Koskisen, Tawaststjernan ja Juvan teoksissa nähdään, että he pitivät numeroiden esittämistä tärkeänä. Noin kolmasosa kokonaissivumäärästä sisältää numeraalisia tietoja. Ainoastaan Yrjö-Koskisen ensimmäinen Nuijasota -teos sisältää suhteellisesti vähemmän numeroita.

2.4 Sotahistoriallisten väkimäärätietojen merkityksellistäminen vaihtelevaa

Seuraavaksi tarkastelen joitakin vertailukelpoisia numeraalisia tietoja lähdeaineistosta. Suurin osa näiden teosten numeroista liittyy sotaan ja taisteluihin. Yleisin numeraalinen tieto on jonkin hyökkäävän tai puolustavan sotilasjoukon koko. Vuonna 1596, ennen marraskuun lopulla puhjennutta Nuijasotaa, Kaarle -herttuan ja hänen veljenpoikansa, Puolassa asuneen Sigismund -kuninkaan väliset kiistat johtivat sotilaalliseen varustautumiseen ja liikehdintään. Ruotsin valtakunnan itäosassa, Suomessa, Sigismundille uskollinen käskynhaltija Klaus Fleming oli varustanut laivastoa ja järjestänyt sotajoukkoja valmiuteen. Ensimmäisessä Nuijasota -teoksen osassa Yrjö-Koskinen kuvailee jännittyneitä ilmapiiriä tukeutuen asiakirjalähteisiin kuten kirjeisiin. Hän viittaa Fryxellin toimittamaan *Berättelser IV* -julkaisuun⁹⁸, ja sen sisältämään Klaus Flemingin ja Suomen aateliston väliseen kirjeeseen päiväyksellä 20.10.1596, ja *Kaskisten herran ”Res in Finnia”* -alkuperäislähteeseen⁹⁹. Sivulla 148 Yrjö-Koskinen esittää oman arvionsa sotaväen määrästä. Kun ottaa huomioon, miten vähäisesti koko teoksessa on numeraalisia tietoja¹⁰⁰, tämä voi korreloida myös oletuksen kanssa siitä, ettei Yrjö-Koskisessa herättänyt lähteistä löytyneet numeraaliset sotaväen tiedot juurikaan mielenkiintoa. Sivulla 148 Yrjö-Koskinen arvelee

Arwatakseni wiidettä tuhatta miestä waltakunnan parasta wäkeä ja näistä toinen puoli ratsumiehiä oli tähän aikaan marskin komennon alla, ja koko tämä joukko oli monesta syystä wahwasti kiintynyt Sigismundon ja Flemingin asiaan¹⁰¹.

---

⁹⁸ Fryxell, 1830, 233.

⁹⁹ Yrjö-Koskinen 1857, 147 – 148.

¹⁰⁰ Kts. kuva 3.

¹⁰¹ Yrjö-Koskinen 1857, 148.

Yrjö-Koskinen ei keksinyt lukumäärää ilman perusteita, sillä esimerkiksi sivulla 145 hän kertoo, miten Kaarle -herttua aikoi lähettää kuusi tai kahdeksan tuhatta sotamiestä Suomeen Flemingiä vastaan. Hanke ei toteutunut, mutta tämä Grönbladin toimittamista lähdejulkaisuista¹⁰² saatu numeraalinen tieto on voinut antaa Yrjö-Koskiselle osviittaa potentiaalisten sotajoukkojen miesmäärästä. Samoin sivulla 132 Yrjö-Koskinen Grönbladin lähdejulkaisuihin viitaten mainitsee, että Fleming lähti vuonna 1595 koko sotavoimansa kanssa Viipuriin, ja myöhemmin Viipurista Käkisalmen linnalle viidensadan ratsumiehen kanssa¹⁰³. Samalla sivulla Yrjö-Koskinen kertoo herttuan käskeneen maakuntien asukkaita auttamaan kotiin palaavaa sotaväkeä, ja mainitsee, edelleen Grönbladin julkaisuihin viitaten, ettei tätä sotaväkeä ollut niin suurta joukkoa, kuin mitä Fleming oli kuvaillut¹⁰⁴. Tässä kohtaa Yrjö-Koskinen ei sano, mikä tämä ilmeisesti lähdeaineistosta saatu Suomessa majailleen sotaväen määrä oli Flemingin mukaan. Myöhemmin, Yrjö-Koskisen toisessa osassa Nuijasota -teosta vuodelta 1859, hän mainitsee enemmän sotaväen miesmääriä, ja myös kommentoi niitä. Lisääntynyt kiinnostus numeraalisiin tietoihin ilmenee niiden esiintyvyyden suurenemisena (kuva 3) verrattuna ensimmäiseen Nuijasota -teokseen, ja siihen, miten hän representoi väkimääriin liittyviä seikkoja toisessa osassa. Esimerkiksi sivulla 207 hän esittelee Wervingin julkaisusta saadun tiedon vuodelta 1598, jonka mukaan suomalaisia Sigismundin kannattajia oli kokoontunut meren yli Ruotsiin mennäkseen, ja heitä oli *neljättä tuhatta miestä*. Tätä Yrjö-Koskinen kommentoi: *joka määrä melkein vähältä kuuluu, muistaessamme, että iso osa Wironkin ritaristoa oli hänen seurassansa*¹⁰⁵.

Juva käyttää teoksessaan *Suomen sotahistorian pääpiirteet* (1927) monta huolellisesti jäseneltyä sivua luodakseen yleiskatsauksen Suomen sotalaitokseen vuosina 1523–1617. Hän esittelee muun muassa asevelvollisuuden perusteet, jalkaväen, ratsuväen, tykistön, laivaston, palkkauksen, sotatekniikkaa ja kuria¹⁰⁶. Tässä teoksessa, joka on tehty oppikirjaksi upseerikoulutukseen 1920 -luvulla, ei ole lähdeviittauksia lainkaan. Juva kertoo esipuheessaan, ettei ole nähnyt lähdeviittauksia tarpeelliseksi, pois lukien tärkeimmät lähteet. Teoksen lopussa on kuitenkin lähdeluettelo, johon on sijoitettu arkistolähteet, painamattomat tutkielmat, asiakirjajulkaisut ja kirjallisuus. Juvan *Suomen kansan aikakirjat II* (1928) -teoksessa nähdään,

---

¹⁰² Yrjö-Koskinen viittaa: Grönblad 1843 – 1846, 59, 60, 62, 63. Yrjö-Koskinen 1857, 145.

¹⁰³ Yrjö-Koskinen viittaa: Grönblad 1856, 57. Yrjö-Koskinen 1857, 132.

¹⁰⁴ Yrjö-Koskinen viittaa: Grönblad 1843 – 1846, 41,42. Yrjö-Koskinen 1857, 132.

¹⁰⁵ Yrjö-Koskinen 1859, 207.

¹⁰⁶ Juva 1927, 122 – 171.

miten sivut 146–150 otsikolla *Sotalaitos* sisältävät samankaltaista tietoa, hyvin pieneen määrään sivuja typistettynä, kuin Juvan *Suomen sotahistorian pääpiirteet* -kirjassa sivuilla 122–171. Aikakirjassa on kappaleen lopussa oleva kirjallisuusluettelo: Tawaststjerna kolmen julkaisun verran, ja Juvan itsensä kirjoittama em. sotahistoriallinen teos¹⁰⁷. Näin ollen voidaan päätellä, ettei Juva tässä ole käyttänyt alkuperäislähteitä, vaan tukeutunut Tawaststjernan julkaisujen antamiin tietoihin.

Suomen sotahistorian pääpiirteet -kirjassa voidaan nähdä adverbi ”vain” liitettynä sotaväen lukumääriin. Esimerkiksi lauseessa v. 1552 oli Suomen sotaväki vain n. 1,000 miehen vahvuinen, lauseessa ...*Juhana III:n noustessa valtaistuimelle Suomessa vain 2 lippukuntaa*, tai lauseessa Esim. v. 1552 oli Suomessa – aatelin ratsumiehiä lukuun ottamatta – vain 209 ratsumiestä ja 342 huovia Juva representoi sotaväen määrää liittämällä siihen merkityksiä, jotka viittaavat määrän pienuuteen. Kyseenomaisessa kappaleessa Juva hahmottaa kokonaiskuvaa sotaväen määrästä koko Ruotsin valtakunnan osalta, ja hän ei tuo esiin mitään arveluita sille, miksi etenkin Suomessa olleen sotaväen lukumäärä oli pieni. Sivuilla 126–127 sanotaan, että vuonna 1559 koko valtakunnan sotamiesluku oli *13,952 kotimaista ja 1,294 ulkomaalaista*, joista 335 suomalaista ratsumiestä ja 360 linnojen varusväeksi tarkoitettu suomalainen jalkaväen määrä. Sivuilla 130–131 Juva toteaa suomalaisten ratsumiesten määrän olleen *usein sangen pieni*. Juvan representaatiot sotaväen määristä ovat usein myös jaoteltu ”suomalaiseen” tai ”ruotsalaiseen”, mikä osaltaan vahvistaa näkemystä siitä, että hänelle tärkeämpää on se, montako suomalaista sotilasta oli läsnä, kuin se, montako sotilasta oli läsnä. Juvan ihmettely vähäisen väen määrän äärellä siis kohdistuu nationalistisen aatemaailman mukaiseen kansallisylpeyden tuntuun. Määrän sijasta hän pyrkii korostamaan sitä, miten kaikin puolin urheita ja parempia sotilaita suomalaiset olivatkaan muihin verrattuna, eli sotaväen ja sotapäälliköiden luonteen laatuun.

Sotaväen ja sotapäälliköiden laatu on Juvan selitys myös muun muassa sivulla 180–182, jossa kerrotaan vuoden 1555 Joutselän taistelusta. Juva taustoittaa ensin suomalaisten lukumäärällisen alivoiman venäläisten hyökätessä, ja representoi sitten *lähteiden niukkuudesta huolimatta*, miten suomalaisilla oli voimakas taisteluhenki, ja miten merkittävä tämä kenttätaistelu oli. Juva intoutuu edelleen lähteiden niukkuudesta huolimatta tulkitsemaan taistelun kulkua, ja korostamaan omaa näkemystään suksimiesten osuudesta siinä. Juvan

---

¹⁰⁷ Juva 1928, 150.

mukaan erityisesti suksimiesten taistelutaito selittää voittoa taistelussa: *Muuten tuskin kävisi ymmärrettäväksi ylivoimaisen vihollisen häviö*¹⁰⁸. Tässä vuonna 1927 kirjoitetussa teoksessa voidaan nähdä jotain samankaltaista, kuin siinä julkisessa puheessa, jota käytiin suomalaisessa kontekstissa talvisodan jälkeen. Tosin ”talvisodan ihme” korosti kansan yhteneväisyyttä, tässä taas korostuu sotataito ja luonteenpiirteet, ja se kohdistuu vain yhteen taisteluun. Tätä nimenomaista kohtaa on Tommilan, ja Marjomaa ja Haggrén mukaan käyttänyt innoituksena Aarno Karimo kansallisromanttisessa, fiktiivisessä *Kumpujen yö* (1931) -teoksessaan, jossa on lyövästi tulkittuna todellisia historiallisia tapahtumia. Marjomaa ja Haggrén sanovat

*Joutselän väijytys paisuteltiin myöhemmin kansallisromanttiseksi sankaritaruksi suomalaisten voitosta ylivoimaisia venäläisiä vastaan*¹⁰⁹.

Juva ei kuitenkaan vertaa suomalaisten ja venäläisten joukkojen lukumäärää suoraan. Tämä saattaa johtua etenkin venäläisten lukumäärän epäluotettavuudesta. Suomalaisten sotamiesten määrään Juva luottaa, mutta väitettyyn Iivana Bibikovin johtamaan 30,000 miehen sotajoukkoon hän kommentoi sen olevan suuresti liioitellun. Juva sanoo kuitenkin suomalaisten joukon olleen paljon pienemmän (kuin väitetty venäläisten hyökkäysosasto 13,000 miestä): *vain 3 ruotua ratsuväkeä, 5 ruotua jalkaväkeä ja 400 talonpoikaa*. Näin ollen Juva mieltää venäläisiä olleen enemmän kuin suomalaisia, muttei nimeä, paljonko hänen arvelunsa on.¹¹⁰

Tawaststjerneran teoksessa *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota : sotavuodet 1590-1595 ja Täysin rauha* (1929) Tawaststjernerä käsittelee useassa kohtaa koko valtakunnan, tai Suomen kontekstin, sotajoukkojen määrää. Tulee huomioda, että tämä teos syntyi myöhemmin kuin edellä käsitelty Juva, ja hänen sotahistoriaa käsittelevä teoksensa, ja Suomen Aikakirja osa II, jotka ilmestyivät vuosina 1927 ja 1928. Myös Tawaststjerneran ensimmäinen tässä tutkielmassa käsitelty työ, *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota : vuosien 1570 ja 1590 välinen aika*, ilmestyi 1918–1920, ja eroaa myös hiukan väkimäärien representaation suhteen jälkimmäisestä teoksesta.

---

¹⁰⁸ Juva 1927, 182.

¹⁰⁹ Marjomaa ja Haggrén 2010, 195.

¹¹⁰ Juva 1927, 180.

Ensinnäkin sivuilla 110–115 liittyen Mauri Griipin sotavarustukseen Venäjää vastaan Tawaststjerna sanoo:

Liikekannalle vuonna 1590 asetettua jalkaväkeä laskettiin siis olevan kaikkiansa noin 14,000 miestä. – Muistettava on kuitenkin, että kuninkaan tilikamarissa tehdyt sotaväen mieslukua koskevat laskut useinkin huomattiin epätarkoiksi¹¹¹.

Myöhemmin kappaleessa Tawaststjerna sanoo, että kuninkaalla piti olla käytössään koko valtakunnan 18 000 miehen sotavoima, mutta *näin suurta sotajoukkoa Mauri Griip ei kuitenkaan päässyt käyttämään*. Hän viittaa kulkutauteihin, ja siihen että osa joukosta oli palannut Ruotsiin, ja osa jätettävä hänen arvelunsa mukaan vartioimaan rajaseutuja. Tawaststjerna sanoo, että *Mitään varmoja ilmoituksia Venäjälle lähteneen armeijan suuruudesta ja kokoonpanosta ei liene säilynyt*. Tästä Griipin sotaväestä hän kertoo vielä, että *mieshukka oli ollut pelottavan suuri*. Hän luettelee erilaisia menehtymisiä sotaan, tauteihin, paleltumisiin, kadonneita ja raajarikkoja, eritellen vielä ruotsalaiset ja suomalaiset, ja jalkaväen ja ratsuväen lukumäärittäin. Tawaststjerna tulee lopputulemaan, että retkellä tuhoutui vähintään kaksituhatta miestä, ja hän saa luvun vertailemalla eri lähteiden antamia numeraalisia tietoja.¹¹²

Sivuilla 118–119 Tawaststjerna ensin esittelee Ruotsin sota-arkiston ja Ruotsin valtionarkiston Militaria -kokoelman lähteisiin perustuen luettelon vuonna 1591 Suomen alueella olleesta sotaväestä, joka oli yhteensä 12,170 miestä, ja sitten toteaa, että on olemassa paljon muitakin tiedonantoja samalta ajalta. Tawaststjerna toteaa: *Näiden numerot eivät kuitenkaan oikein käy yhteen, mikä seikka häiritsee niiden luotettavuutta.*¹¹³ Myöhemmin sivuilla 211-215 Tawaststjerna kertoo, miten vuonna 1592 pyrittiin Narvan sotaretkeä varten kokoamaan sotaväkeä Ruotsista ja Suomesta.

Jos näiden lippukuntien miehistö olisi ollut täysilukuinen, olisi marskin armeijassa ollut 12,000 jalkaväen sotamiestä, mutta varmana on pidettävä, että niitä ei ollut näin paljon....Venäjän väki koottiin...vakoojien kertomusten mukaan sitä oli 20,000 miestä. Mahdotonta heidän lienee ollut saada sen miesluvusta luotettavia tietoja. Joka

---

¹¹¹ Tawaststjerna 1929, 111.

¹¹² Tawaststjerna 1929, 114 – 115.

¹¹³ Tawaststjerna 1929, 118 – 119.

tapauksessa näkyy marskin leirissä se mielipide olleen yleinen, että Venäjän sotajoukko oli paljon suurempi kuin Ruotsin¹¹⁴.

Tässä Tawaststjerna sanoo ensin numeron, 12 000 sotamiestä, ja sitten oman tulkinnan, ettei se voi pitää paikkaansa. Myöhemmin kappaleessa hän kertoo aikalaistiedon 20 000 venäläistä, ja sen, miten siihen lukuun suhtauduttiin 1500 -luvulla. Näitä sivuja tarkastellessa nähdään myös, että Tawaststjerneran diskurssi hänen kertoessaan ulkomaalaisten palkkasotureiden määrästä lähenee Juvan käyttämää kieltä, jossa ”kansallisuus” on vahvasti merkityksellistetty. Tawaststjerna kuvailee alankomaalaisia, joita pestattiin *kolmattasataa* miestä Ruotsiin, ”vallattomiksi”, ja kertoo heidän olleen epäluotettavia ja kapinoineen herkästi. Heistä yritettiin päästä eroon. *Alankomaalaisten joukko hupeni hupenemistaan*. Tässä nähdään, miten Tawaststjerna korostaa, miten jonkun ryhmän osuus oli pienempi myös määrällisesti. Tässä voidaan nähdä pyrkimys luoda sotilasjoukolle kansallisuuteen kytkeytynyttä identiteettiä toiseltaan ulkomaiset palkkasotilaat ryhmästä ulos. Toisaalta Tawaststjerna ei ole teoksessa johdonmukaisesti rakentamassa edellä mainittua asetelmaa, sillä hän myös kertoo sivulla 206 sotapäällikön kirjeestä, jossa kerrottiin ruotsalaisten sotilaiden kestävän huonosti sodan rasituksissa, ja kuolevan pian, ja sivulla 216 ruotsalaisen herttuan sanoneen omia sotamiehiään tottumattomiksi, ja että heitä piti rintamalla säästää¹¹⁵.

Suomessa olleita lippukuntia mieslukuineen on lueteltu kappaleessa *Suomessa välirauhan aikana pidetty sotaväki¹¹⁶*. Tawaststjerna perustaa tietonsa muun muassa Mankelliin, Grönbladin julkaisuihin, Suomen valtionarkiston alkuperäislähteisiin, ja Kaarle -herttuan registratuuriin. Sivuilla 343 - 344 Tawaststjerna muun muassa toteaa, että yhteensä Suomessa oli vuonna 1593 noin 1500 miestä, ja *jalkaväkeä näkyy meillä olleen 15 lippukuntaa*. Tässä kohtaa, kuten ei muuallakaan tässä kappaleessa, nähdä kertaakaan vähää määrää ihmettelevää sanastoa, kuten *vain, ainoastaan, pieni*. Sen sijaan Tawaststjerna kertoo, mitä mieltä sotaväen lukumäärästä 1500 -luvun aikalaiset olivat.

Herttuan mielestä ei suomalaista ratsuväkeä tarvittu pitää välirauhan aikana aseissa enempää kuin 900 miestä¹¹⁷.

---

¹¹⁴ Tawaststjerna 1929, 211 – 215.

¹¹⁵ Tawaststjerna 1929, 206, 216.

¹¹⁶ Tawaststjerna 1929, 342 – 369.

¹¹⁷ Tawaststjerna 1929, 349.

Tawaststjernan tavasta kertoa ja käsitellä numeraalisia tietoja liittyen sotajoukkoihin tässä teoksessa voidaan sanoa, että hänellä on ollut selvästi enemmän alkuperäislähteitä, julkaistuja aineistoja ja tutkimuskirjallisuutta käytettävissään kuin Juvalla ja Yrjö-Koskisella. Lähdeaineiston tutkiminen ja julkaisutoiminta oli lisännyt 1500 -luvun sotatietoa kumulatiivisesti koko tutkimuskentällä. Tawaststjerna pystyy luomaan yleiskatsauksia kokonaisuuksien, kuten yksittäisten sotaretkien osalta, hyväksyen sen, ettei mitään varmuutta voida saada lukumääristä. Hänen representaationsa numeraalisten tietojen ympärillä on melko neutraalia, tai se ei ilmennä voimakasta hämmästyä. Hän kertoo useimmiten sen, mitä mieltä aikalaiset olivat joistain sotaväen koko -seikoista, kuin esittäisi omaa tulkintaa niiden suuruudesta tai pienyydestä.

Tässä on eroa ensimmäiseen osaan, joka käsitteli myös 25 -vuotista sotaa. Esimerkiksi sivuilla 40 – 41 Tawaststjerna esittää alkuperäislähteen antaman tiedon, jonka mukaan Viipurissa oli vuonna 1571 järjestettyä sotaväkeä yhteensä 1818 miestä, ja Tawaststjernan oman arvion mukaan luku oli hiukan yli kaksituhatta miestä. Hän kommentoi:

Pieni oli siis se joukko, jonka tuli Suomea puolustaa. ...Turha oli kuitenkin aie pidätellä talonpoikaisella nostoväellä Venäjän monilukuisia, vaikka puolissäännöttömiä ratsasparvia...Viholliset levittivät surmaa ja tulipaloo, eikä Ruotsin vähälukuinen sotaväki kyennyt tekemään sanottavaa vastarintaa.¹¹⁸

Tässä nähdään, että Tawaststjerna ilmaisee hämmästyä: *pieni oli siis se joukko*, ja alistumista alivoiman heikkoon kohtaloon. Jonkinlaista determinismia on siis tässä nähtävissä. Epäsuhtainen asetelma sanoitetaan parilla *monilukuinen/vähälukuinen*. Tässä hän ei kuitenkaan tuo ilmi lähteisiin liittyvää epävarmuutta, kuten toisessa osassa. Hän tukeutuu pääosin yhteen lähteeseen, eikä koe epävarmuutta numeraalisen tiedon luotettavuudesta.

Taulukko 1. Muutamia esimerkki-ilmaisuja liittyen lukumääriin. (Satunnaisessa järjestyksessä, eivät koske samoja tapahtumia)

Yrjö-Koskinen	Werner Tawaststjerna	Einar Juva
Ei niin suurta joukkoa	vähäinen joukko	suuresti liioiteltu määrä
määrä melkein vähältä kuuluu	ajan oloihin nähden suuri	aivan riittämätön
ainoastaan	ei saattanut olla suuri	sinne verrattain vähän

¹¹⁸ Tawaststjerna 1918 – 1920, 40 – 42.

wähäinen tappelu	tuskin enemmän kuin 2500	miesmäärä usein sangen pieni
tawattoman pieniä	verraten pieni joukko	meidän vähäinen joukkomme
wähäpätöinen joukko	verrattain vähäinen	vähäisine väkinensä

Tawaststjerner, Juvan ja Yrjö-Koskisen teoksissa on siis kaikissa kohtia, joissa he kritisoivat, kommentoivat tai ihmettelevät ihmisten lukumääriä liittyen sodankäyntiin tai taisteluihin¹¹⁹. Tawaststjerna käsittelee muun muassa vuoden 1590 venäläisten hyökkäyksiä Suomen alueelle kuvaillen Venäjän sotajoukkoa adjektiivilla *isonlainen*, ja representoi tässä kohtaa tapahtumaa tuoden vertailun avulla epäoikeudenmukaisuutta monella tapaa esiin. Tekstissä kerrotaan venäläisten ryöstöretkien toimista kuvaillen, ettei Viipurissa ollut *vähälukuinen sotaväki voinut heitä vastustaa.*, ja että kuningas ei ollut ajoissa *hankkinut Suomeen semmoista sotavoimaa, joka olisi vähänkin kyennyt tekemään vastarintaa.* Tawaststjerna myös viittaa siteeraten laajasti Thomas Hiärneä (1638–1678), ja hänen postuumisti koottua teostaan *Ehst-, lyf- und lettlandische geschichte* (1835), jossa kerrotaan kuudestasadasta suomalaisesta talonpoikaisesta suksimiehestä, jotka vastustivat moskovalaisia, koska Suomessa ei ollut mitään sotaväkeä. *Harvalukuiset suomalaiset* voittivat ja surmasivat *uskomattoman määrän* venäläisiä. Tätä Tawaststjerna kommentoi sanomalla, että on vaikea tietää, paljonko kuvauksessa on perää. Tawaststjerna on kuitenkin halunnut valita tämän viittauksen adjektiivin teokseensa, ja valinta voi kertoa hänen vaikuttimistaan¹²⁰.

Väinö Voionmaa kirjoitti Historiallinen Aikakauskirja -julkaisuun vuonna 1916 artikkelin *Keskiajan kansankapinat Suomessa*¹²¹. Voionmaa ei kirjoittanut laajempia teoksia koskien pääosin yleistä sotahistoriaa, joten seuraavaksi käsittelemme artikkelia osana tutkielman taisteluita, konflikteja ja sotia käsittelevää osiota. Aiheena keskiajan taistelut ja kahakat sijoittuu ajallisesti hieman eri paikkaan kuin edellä käsitellyt 1500 -luvun sotatapahtumat, mutta teemaltaan artikkeli on antaa kuvaa siitä, miten Voionmaa representoi sotaväen määrän liittyviä asioita. Heti artikkelin alussa selvenee Voionmaan aatteellisuus. Hän käsitteellistää keskiajalla tapahtuneet sisäiset konfliktit nimittämällä ne *kansankapinoiksi*. Hän selittää kansankapinat vastakohtana valtiollisille kansalaissodille. Voionmaa käyttää marxilaisuudesta ammentavia sanoja kuten luokka, sortotoimi, luokkavastakohtat. Hän myös ilmaisee ihmettelyn tunnetta sanomalla, miten kansankapinat ovat poikkeuksellisia, eli *merkillisiä* ja

¹¹⁹ Taulukko 1.

¹²⁰ Tawaststjerna 1929, 52.

¹²¹ Voionmaa 1916, 369 – 386.

erityisesti kiinnostävät historianharrastajan huomiota. Ihmettelyn syynä Voionmaa pitää sitä, että näillä kansankapinoilla ei ole luotu uutta. Ottaen huomioon Voionmaan vahvasti sosialistisen taustan tässä voidaan nähdä hämmennystä, kun historialliset kansannousut eivät ole johtaneet siihen, mihin hänelle läheinen aate olettaa niiden johtavan. Viittauksia lukumääriin on hyvin vähän koko artikkelissa, eivätkä harvat numeraaliset tiedot koske konflikteja Suomen kontekstissa. Ensimmäisellä sivulla mainitaan yleisesti

Tällaisia kansankapinoita liekehtii kaikilla keskiajan Euroopan äärillä milloin pienempinä paikallisina niskoitteluina ja lakkoina, milloin kokonaisia kansoja mukaansa tempaavina taisteluina suurine talonpoikaisarmeijoinen ja verisine sotatappeluineen¹²².

Seuraavilla sivuilla Voionmaa esittelee eurooppalaisia keskiajan kapinoita. Ranskassa 1358 puhjennut ”Jaakkojen kapina” johti ylimystön kostotoimenpiteisiin, joista Voionmaa kertoo, että talonpoikia *teurastettiin... kaksinkymmenintuhansin*. Hän lisää lukumäärän loppuun huutomerkin ilmaisemaan järkytystä ja pöyristymistään, ja jatkaa tulkinnallaan, miten tapahtuma kuvaa luokkavastakohtia ja ylempien luokkien vihaa alempiaan, talonpoikia, kohtaan. Tässä kohtaa järkytystä Voionmaa tuntee surmattujen suurta lukumäärää kohtaan, mutta ei kommentoi tai kerro kapinallisten tai vastapuolen koko lukumäärää. Seuraavilla sivuilla Voionmaa käyttää sanoja, jotka korostavat kapinoiden osallistujien suurta lukumäärää kuten Saksan keskiajan *suuret kansankapinat*, mutta ilman numeraalisia lähde – tai muita tietoja. Kuitenkin sivulla 371 hän mainitsee Suffolksissa 1380 -luvulla olleen 15 000 *salattua veronalaista*, ja että paikallinen kapina veti *pyörteisiinsä puolet Englantia*. Sivulla 372 kerrotaan bremeniläisestä kapinasta 1200 -luvulla, jossa 40 000 ritaria voitti 11 000 talonpoikaa, ja 1500 -luvun kapinasta, jossa 20 000 sotamiehen joukko *turhaan koetti* talonpoikia kukistaa. Näissä yhteyksissä ei nähdä pienuutta ihmetteleviä adverbejä kuten *vain, ainoastaan*. mutta ei myöskään adverbiä *jopa*, joka voi ilmentää ihmetystä suuresta määrästä. Myös lähdekritiikkiä ei sanoiteta; Voionmaa toteaa taistelukuvauksesta erään kronikoitsijan kirjoittaneen sen.

Edelleen läpi koko artikkelin toistuu kokoa korostavat sanat talonpoikien tai alemman luokan osallistumiseen liittyen, mutta ilman numeraalisia tietoja. Muun muassa tällaisia representaatioita varhaiskeskiajan skandinaavisista konflikteista Voionmaa ilmaisee: *koko Jyllannin kansa, v. 1441 suuren kapinan*. Tällöin sana *koko* merkitsee kaikkia alueen asukkaita

---

¹²² Voionmaa 1916, 369.

tai alamaisia, Voionmaan käsitteellistämänä kansa -identiteettinä. Myös sivulla 379 nähdään ilmaisu *mahtava kansallinen liike* viitaten 1434 Taalainmaahan, ja sivulla 380 *laajeni ja kohosi yhä suurempia päämääriä tavoittelevaksi, ...tempasi kaikki mukaansa, ...Ruotsin koko rahvas*.

Suomen kontekstin kapinoista Voionmaa kertoo sivulta 373 lähtien, ja aloittaa viittaamalla yleisesti lähteisiinsä toteamalla kyseen omaiselta ajalta olevan asiakirjallisia tietoja, vaikkakin niukkoja sellaisia. Hän kertoo useasta talonpoikien tyytymättömyyden osoituksesta, ja niiden seurauksista, mutta ei mainitse ihmisten lukumääriä. Sivulla 375 mainitaan 1360 -luvulla Viipurin Karjalassa tapahtuneesta *suuresta kansankapinasta*. Sivuilla 376–377 Voionmaa siteeraa suoraan Juusteenin kronikkaa, ja siitä löytyvää vuoden 1438 Daavidin kapinaan liittyvää alistumiskirjettä. Tässä alkuperäislähteessä mainitaan 12 miestä, jotka ovat kapinan osallistujina kirjeen allekirjoittaneet: *Me kaikki edellämainitut 12 miestä kustakin pitäjästä...*¹²³. Voionmaa ei esitä numeraalista arvelua Daavidin kapinan osallistujien määrästä, mutta arvioi sivulla 379, että siihen oli *koko kansa yhtynyt*. Huolimatta siitä, että Voionmaa käyttää toistuvasti käsitettä *kansa* puhuessaan jonkin ryhmän toiminnasta, hän kuitenkin sivulla 385 toteaa, ettei keskiajalla ollut sellaista ilmiötä kuin *kansan kokonaisuus*. Voionmaan mukaan valtiokin oli vain paikallisesti ryhmittyneitä kansanluokkien yhteenliittymiä, joita hallitsivat käytännössä kunkin paikkakunnan perinteenä siirtynyt tapaoikeus, ja vanhat verotussysteemit.

Kun tarkastellaan Tawaststjerner laivasto -aiheisia tulkintoja hänen teoksessaan *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota: vuosien 1570 ja 1590 välinen aika*. Helsinki: Suomen historiallinen seura. (1918–1920) suurin piirtein kronologisesti, voidaan nähdä joitakin merkityksellistämisiä ja suhtautumista väkimääriin.

Sivuilla 75–77 hän kertoo laivaston koosta 1560–1570 -luvuilla Suomen alueella, joka sisälsi kahdeksan haahta. Suomenlahden alueella kulkevaan laivastoon laskettiin tarvittavan noin tuhat sota- ja merimiestä¹²⁴. A. Zetterstenin Svenska flottans historia -teokseen viitaten Tawaststjerna kertoo sivulla 106 alaviitteessä vuonna 1565 Turussa rakennetusta aluksesta, että *Memnon oli suomalainen isonlainen laiva, jossa pidettiin 50 tykkiä ja jonka varusväen luku oli vaihdellut 45:n ja 94:n välillä*¹²⁵. Tawaststjerna kertoo myös toisesta vuoden 1579 suomalaisesta aluksesta: *Ormen laivassa oli 23 tykkiä ja 40 – 50 miestä meriväkeä*¹²⁶. Tämän

---

¹²³ Voionmaa 1916, 377.

¹²⁴ Tawaststjerna 1918 – 1920, 75 – 77.

¹²⁵ Tawaststjerna 1918 – 1920, 106.

¹²⁶ Tawaststjerna 1918 – 1920, 228.

Ormen -aluksen, ja kymmenen muun aluksen yhteenlaskettujen palkansaajien luettelo Ruotsin kamariarkistossa kertoo Tawaststjernen mukaan, että Rokkalan leirissä vuonna 1579 majailut laivaväki sisälsi 121 miestä. Tätä Tawaststjerna kuvaa käyttämällä pienuutta ja vähäisyyttä kuvaavaa adverbiä. *Palkansaajia oli sillä kertaa ainoastaan 121 miestä.* Vähäisyyttä representoiden lause sisältää myös väliaikaisuuteen viittaavaa diskurssia; *sillä kertaa.* Tawaststjerna on pysähtynyt lukumäärän äärelle, ja merkityksellistänyt sen lukumäärää luoden mielikuvaa, että näin pieni miesmäärä laivastossa olisi poikkeuksellinen. Ihmettelyä voidaan pitää perusteltuna, sillä jos katsotaan Tawaststjernen muita laivojen koosta kertovia lukuja, voidaan päätellä että 11 laivan miesmäärän tulisi olla yhteensä vähintään 440. Tawaststjerna ei sanoita selitystä tälle poikkeuksellisuudelle, mutta toisaalta muualla samalla sivulla käy ilmi, että kyse oli helmikuussa talvisatamaan asetetusta laivastosta, joten koko miehistöä ei tarvittu paikalla.

Tässä voidaan nähdä laivaväen lukumäärän laskemisen vaikeus. Miesmääriä laskettiin monesti maissa, erilaisissa katselmuksissa, jolloin merillä seilaavan ihmismäärän väkiluku saattoi olla jotain muuta kuin erilaisten siirtojen jälkeen. Etenkin kun laivaväkeä sijoitettiin erilaisiin tehtäviin silloin, kun laivoilla ei voitu kulkea, kuten veistämöihin, tai kruunu tarvitsi lisäväkeä esimerkiksi jonkin linnan puolustamiseen, tai taisteluihin. Myös saatettiin määrätä jalkaväkeä laivastoon, kuten Narvan sotaretkelle vuonna 1579¹²⁷. Vuonna 1577 Suomeen perustettiin myös uusi lippukunta merimiehistä. Tawaststjerna kertoo, miten laivanpäämies Tuomas Niilonpojan piti koota ja johtaa noin 450 laivamiestä Viipurin linnaan merilippua varten¹²⁸. Vuonna 1578 Ruotsin valtionarkiston primäärilähteisiin viitaten Tawaststjernen kertoman mukaan tässä merilipussa oli 250 miestä¹²⁹. Sivulla 230 Tawaststjerna kuitenkin toteaa Ruotsin valtionarkistoon viitaten, että koko Suomen sotalaivastossa oli 1570 -luvulla yhteensä 436 merimiestä, ja 99 tykkimiestä¹³⁰. Hän ei kuitenkaan kommentoi tai representoi minkään ihmettelyä ilmaisevan diskurssin kautta sitä, että aiemmin teoksessa hän toteaa Suomenlahden laivaston optimaaliseksi kooksi noin tuhat miestä, ja että lähteet kertovat, että meriväkeä oli vain vajaa puolet tästä määrästä. Sivulla 630 Tawaststjerna palaa lukumääriin.

---

¹²⁷ Tawaststjerna 1918 – 1920, 233 – 234 .

¹²⁸ Tawaststjerna 1918 – 1920, 201.

¹²⁹ Tawaststjerna 1918 – 1920, 208.

¹³⁰ Tawaststjerna 1918 – 1920, 230 – 231.

Narvan purjehdusvesille lähetettävään Suomen laivastoon kuului silloin noin 1,000 miestä, josta väestä toinen puoli lienee ollut laivamiehiä, toinen puoli jalkaväen sotamiehiä. Seuraavinakin vuosina palveli meidän maan sotalaivastossa keskimäärin noin 500 (joskus 600) merimiestä¹³¹.

Juva käsittelee teoksessaan *Suomen sotahistorian pääpiirteet. I, Aika vuoteen 1617*. (1927) myös laivastojen miehistön lukumääriä. Juva esittelee 1500 -luvun meritaisteluita, joiden representoimisessa korostuu Juvan tarve saada mahdollisimman tarkkaan selvitettyä läsnä olevien ihmisten ”kansallisuus”, ja erityisesti kansallismielisyyttä rakentaen tärkeää on suomalaisten osuus. 1560 -luvun ruotsalaisten ja tanskalaisten välisiä meritaisteluita selittäessään Juva mainitsee esimerkiksi, että ruotsalaiset saivat 600 miestä vangiksi, ja alaviitteessä, että

Tässä taistelussa oli mukana m.m. eräs Viipurin Karjalasta kotoisin oleva jalkaväkiosasto, jonka vahvuus oli 368 miestä. Varsinaisten laivamiesten joukossa oli myös suomalaisia¹³².

Samoin sivulla 222 Juva kertoo, miten vuonna 1565 Bukowin meritaistelussa tanskalaislyypekkiläinen laivasto pyrki ruotsalaisen, Klaus Hornin johtaman sotalaivaston kimppuun, mutta jäi alakynteen. Juva antaa ymmärtää, että taistelun voitokkuus olisi ollut nimenomaan suomalaisten ansiota. Tanskalaisten piti irrottautua ruotsalaisten aluksesta, jota he yrittivät vallata.

Mutta pian sen piti irroittaa kyntensä siitä, kun seitsemänkymmentä suomalaista jousimiestä lähetti teräsjousistaan tuiman tervehdyksen¹³³.

Näissä esimerkeissä nähdään, ettei Juva käytä mitään adjektiiveja tai adverbeja, jotka ilmaisisivat tunteita numeraalista tietoa kohtaan. Juva käyttää lähes proosallisia tehokeinoja korostaessaan suomalaisten osuutta, mutta itse tekstissä ei löydy mitään kommenttia suomalaisten merisotilaiden määrään, kuten ”suurin osa voitokkaista sotilaista oli suomalaisia”, tai ”vaikka suomalaisia oli vain vähän...”.

Laivaston kokoa Juva kommentoi sivulla 224. Hänen esityksensä ovat eri kokoluokkaa kuin Tawaststjernan, vaikkakin niitä on hankala verrata toisiinsa. Tawaststjernan edellä mainitut

---

¹³¹ Tawaststjerna 1918 – 1920, 630.

¹³² Juva 1927, 212.

¹³³ Juva 1927, 222.

laivastot koskivat 1560-1570 -lukuja, Juva taas mainitsee, että kesällä 1566 ruotsalaisen laivaston komentaja Hornin komentoon määrättiin 67 alusta, joista *vain 36 oli varsinaisia sotalaivoja*, ja hiukan yli 4000 laivamiehen lisäksi 4500 jalkaväkeä, joista Juva vielä erikseen sanoo 2300 miehen olleen suomalaisia¹³⁴. Näin ollen Juva esittää laivaston väkimääräksi yhteensä noin 8500 ihmistä. Tawaststjerneran mukaan vuonna 1570 koko valtakunnan laivastoon katsottiin tarvittavan 11 000 miestä, joista hiukan yli neljätuhatta merimiehiä, saman verran jalkamiehiä, 862 tykkimiehiä, loput päällystää, käsityöläisiä, muuta henkilöstöä¹³⁵. Suomalaisten osuus on lukumäärällisesti esitetty suurempana Juvan tekstissä kuin Tawaststjerneran.

Professori Ilkka Nummela toteaa *Suomen rakennehistoria* (2018) -teoksessa, että 1500 -luku oli vielä keskiajan kaltainen monessa suhteessa. Hänen mukaansa 1500 -lukua leimaa kuitenkin aivan uutena asiana keskitetty, vahva valtio, jonka kehittyminen mahdollisti seuraavalla vuosisadalla Ruotsin suurvalta-aseman synnyn, ja *mahtavien armeijoiden ylläpidon*.¹³⁶ Tämä nykypäivän käsitys suurten armeijoiden olemassaolosta sijoittuu siis 1600 -luvulle. Tässä kappaleessa seuraavaksi luodaan lyhyt katsaus siihen, minkälaisia numeraalisia käsityksiä on nykyään rakennettu koskien sotaväen, varusväen tai taisteluiden miesluvuihin 1500 -luvun Ruotsin valtakunnan ja Suomen alueen kontekstissa.

Arkistolähteinä voidaan edelleen käyttää Kansallisarkiston portaalin mukaan erilaisia aikalaisasiakirjoja, kuten esimerkiksi voutintilejä 25 -vuotisen sodan ajalta. Vuodesta 1544 alkaen myös rauhan aikana oli kruunulla lupa pitää tarvittaessa palveluksessa kotimaista sotaväkeä, siihen asti oli käytössä verovapautusta vastaan palvelleiden rälssiratsumiesten joukot, palkkasoturit, ja tarvittaessa väenotot. Sotakuntoiset miehet luettelointiin kruunun tarpeita varten. Suurin osa suomalaisia joukko-osastoja koskevia arkistoja sijaitsee Helsingin Kansallisarkiston Militaria -kokoelmassa. Siihen kuuluu miehistöluetteloita (mönsterwerk, munsterrulla, katselmusrulla) ja laivastoa koskevia asiakirjoja¹³⁷.

Kansallisarkiston portaalin mukaan 1960 -luvulla ilmestynyt Kyösti Kiuasmaan *Suomen alempi sotilaspäällystö 1500-luvun loppupuolella (n. v. 1570-1600)* -teos on huomionarvoinen lähde tutkittaessa 1500 -luvun sotaväen määriä. Kuitenkin koska Kiuasmaan teoksessa keskitytään tutkimaan 1500 -luvun päällystön, ei koko sotaväen määrää ja laatua, siinä ei

---

¹³⁴ Juva 1927, 224.

¹³⁵ Tawaststjerna 1918 – 1920, 630.

¹³⁶ Nummela 2018, 94.

¹³⁷ Kansallisarkisto a., ei pvm.

mainita suoraan arviota koko sotaväen miesvahvuudelle. Joitakin näkemyksiä hän esittää, esimerkiksi sivulla 26 Kiuasmaa kertoo, että 1500 -luvun loppupuolella yhdessä lippukunnassa normaalivahvuus oli neljä tai viisi kvarteeria, joissa jokaisessa kolmesta viiteen ruotua, ja jokaisessa ruodussa noin 15–20 miestä. Tällöin yhden jalkaväkilippukunnan vahvuus oli noin neljästäsadasta viiteensataan miestä. Hän perustaa tiedot Ruotsin Valtionarkiston Militaria - kokoelman alkuperäislähteisiin, ja Tawaststjernan teokseen *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota : vuosien 1570 ja 1590 välinen aika* (1918 – 1920.).¹³⁸ Myös sivulla 29 hän kertoo ratsuväen määräksi Suomen kontekstissa 1500 -luvun loppupuolella vaihtelevasti tuhannesta lähes 1600:een ratsumiestä, ja että usein lippueissa oli noin 130–140 miestä¹³⁹. Tiedoiltaan ja näkökulmaltaan Kiuasmaan teos voidaan tässä tutkielmassa sijoittaa 1960 -luvun aikalaikirjallisuuden kategoriaan, sillä se käyttää samoja lähteitä kuin Yrjö-Koskinen, Tawaststjerna ja Juva, ja myös käyttää heidän teoksiaan tutkimuskirjallisuutena. Kiuasmaan anti tälle tutkielmalle on siis hyvin vähäinen, mutta antaa käsitystä siitä, minkälaisia näkemyksiä 1900 -luvun puolivälissä historian tutkimuksessa esitettiin koskien sotaväen määrää 1500 -luvulla. Kiuasmaa esittää sotaväen kasvaneen jo 1500 -luvulla suureksi niin väkimäärältään kuin laadultaan, käyttäen sanaa ”armeija”. Kiuasmaa sanoo verraten tilannetta Juhana III hallituskauden alusta aikaan Venäjän sodan välirauhan loppuun tultaessa, että

*Vaatimattomasta provinssialisesta vartioväestä oli kehittynyt lähes 20 perusyksikön maa-armeija ja Turun laivatarhasta ja muutamasta aluksesta Suomen laivastoeskaaderi, jossa oli toistakymmentä sotalaivaa ja lähes 500 miestä palveluksessa.*¹⁴⁰

Vuonna 2010 ilmestynyt *Suomalainen sotilas – muinaisurhosta nyhtäisiin* -teos antaa hyvän yleissilmäyksen nykyajan käsityksistä menneisyyden sotaväen määrää koskien. Kirja on usean suomalaisen tutkijan yhteisteos, ja sen päätoimittajana on keskiajan historiaan erikoistunut tutkija Hannele Klemetilä. Yleistajuisen teoksen tyyliin tässä teoksessa ei ole lähdeviittauksia leipätekstissä, mutta lopussa on jokaisen kappaleen osalta oma kirjallisuusluettelonsa. Osion *Sodankäynti Pohjolassa 1500 -luvulla* on kirjoittanut Helsingin yliopiston dosentit Risto Marjomaa ja Georg Haggren¹⁴¹. He aloittavat kappaleen taustoittamalla 1500 -luvun tilannetta kertoen, että Suomen alueella asui noin 250 000 ihmistä, joista suurin osa eli maan eteläosissa.

---

¹³⁸ Kiuasmaa 1968, 26.

¹³⁹ Kiuasmaa 1968, 29 – 30.

¹⁴⁰ Kiuasmaa 1968, 20. Laivaston kokoa kommentoivat myös Marjomaa & Haggren, mainiten että vuonna 1560 Kustaa Vaasan laivasto oli yksi Euroopan suurimmista, 56 laivaa. Marjomaa ja Haggren 2010, 189.

¹⁴¹ Marjomaa & Haggren 2010, 174 – 235.

Sivuilla 176–177 kerrotaan vuoden 1495 Novgorodin ja Moskovan pajarisotaväen ja liittolaisten kanssa tekemästä valloitusretkestä Viipuriin. Marjomaa ja Haggrén selittävät numeraalisia tietoja lähdekriittisesti sanoessaan, että kronikoitsijoiden esittämä hyökkääjien määrä on suuresti liioiteltu, mutta todellisuudessa arviolta kuitenkin useampia tuhansia. Suomen puolelta puolustajia oli heidän mukaansa Suomen oloissa poikkeuksellisen suuri määrä, noin kaksituhatta miestä, sisältäen viisisataa saksalaista palkkasoturia. Marjomaa ja Haggrén kertovat myös, että talonpojista, jotka asuivat Suomen alueen länsiosissa, oli kruunun mukaan 1500 -luvulla enemmän hyötyä maataloudessa kuin sotilaina. Idästä odotettiin korkeintaan 10 000 miehen vahvuista hyökkäysjoukkoa aina 1700 -luvun alkuun asti. Vuonna 1523 Flemingin komennossa oli Suomessa seitsemästä sadasta kahdeksaan sataan jalkamiestä ja 250 ratsumiestä. Sivuille 187–188 todetaan, että sotapäällystössä vallinneet sotaisat ritariajan ihanteet eivät tarkoittaneet todellista vahvuutta sotaväessä, sillä rälssin ratsumiehet luistivat monesti pois katselmuksista. Kustaa Vaasa tehosti ja suurensi kruunun sotavoimaa, ja vuonna 1551 valtakunnassa oli tilastojen mukaan 10 463 miestä, ja vuosina 1553–1554 Suomessa 224 ratsumiestä, 355 palkkanihtiä, 406 huovia, noin 50 laivamiestä ja muutama kymmen tykkimiestä. Kansallisuuksista Marjomaa ja Haggrén toteavat, että osa Suomen puolella olleesta sotaväestä ei ollut suomalaista, ja toisaalta suomalaisia sotamiehiä oli myös Ruotsin puolella. Venäjän sodan välirauhan aikana Ruotsin armeija oli kasvanut 14 000 nihtiin ja 1500 ratsumieheen, ja vuonna 1559 jo 15 000 jalkamieheen, josta suomalaisten osuus oli Marjomaa ja Haggrénin mukaan suuri, esitettyjen lukujen perusteella noin puolet. Suomalaisia otettiin palvelukseen sodan aikana ja sen jälkeen noin 7000, ja laivaston 600 miesvahvuudesta moni oli suomalainen.¹⁴² Tämän kokoinen rauhanaikainen armeija oli Euroopassa poikkeuksellisen suuri, muun muassa Ranskan sotajoukoissa oli vain 16 000 sotamiestä¹⁴³. Vuoden 1563 loppupuolella Ruotsin valtakunnan sotaväen kirjoilla oli jo 23 235 jalkamiestä, ja ratsumiehiä 5 306, mutta vuonna 1593 sotaväen vakinaistamisen jälkeen yli 10 000 nihtiä ja viisituhatta ratsumiestä¹⁴⁴. Sivulla 224 Marjomaa & Haggrén esittävät taulukon, jonka mukaan Ruotsin vakinaisen sotaväen määrä vaihteli suuresti. Taulukosta puuttuu linnoitusten varusväki, ja ulkomaiset palkkasoturit. Vuonna 1523 koko sotaväen määrä oli yhteensä kahdeksansataa sotamiestä. Vuosina 1555–1593 määrä vaihteli luvuista 10 300 jalkaväkeä (joista suomalaisia

---

¹⁴² Marjomaa & Haggrén 2010, 174 – 235.

¹⁴³ Vuonna 1563 Pohjolan kontekstissa ennennäkemättömän suuri tanskalais-lyypekkiläinen 25 000 sotamiehen armeija valloitti Älvsborgin Ruotsilta. Marjomaa & Haggrén 2010, 199.

¹⁴⁴ Marjomaa & Haggrén 2010, 200, 213.

2500) ja 3500 ratsumiestä (joista suomalaisia 1200) vuonna 1581, aina ennätyslukuun 22 800 ratsumiestä (joista suomalaisia 2500) ja 3700 ratsumiestä (joista 500 suomalaista) vuonna 1563¹⁴⁵. Nykyään Suomen armeijan vahvuus on 870 000 reserviläistä, ja puolustusvoimien vahvuus 280 000 sotilasta sodan aikana¹⁴⁶.

Tarkastelemalla historiankirjoituksessa mainittuja numeraalisia tietoja koskien väkimääriä, voidaan niitä analysoimalla nähdä selviä eroja. Näennäisesti samankaltaiselta vaikuttava taistelukuvaus saattaa osoittautua tapahtumaksi, joka merkityksellistetään eri tavoin riippuen sen esittäjästä. Yrjö-Koskisen, Tawaststjernan ja Juvan esittämiin sotaväen lukuihin liittyy jonkin verran tunteita, joka ilmenee numeroiden ympärillä olevien sanojen tutkimisella. Vasta 2000 -luvulle tultaessa nähdään varsinaisia yleisesityksiä pidemmältä aikajaksolta koskien sotaväen määrää 1500 -luvulla.

---

¹⁴⁵ Marjomaa & Haggren 2010, 224.

¹⁴⁶ Puolustusvoimat, ei pvm.

3 ASUTUSHISTORIA JA VÄESTÖN MÄÄRÄ

Väestön määrästä on saatu tietoa Ruotsin valtakunnan alueelta 1700 -luvulta alkaen, jolloin aloitettiin järjestelmällinen väestön laskenta¹⁴⁷. 1730 -luvulla perustettu Taulustolaitos keräsi tilastotietoa väestön määrästä seurakunnittain, ja tietoa saatiin paitsi syntyneiden ja kuolleiden määrästä, myös ikäjakaumasta, sukupuolesta ja siviilisäädystä. Historian tutkijoiden ongelmana oli, miten saada tietoa väestön määrästä ajalta ennen tilastotietoja.

1800 -luvulla muinaisuutta katseltiin kansallismielisten linssien läpi, ja menneisyyden tuli palvella aikansa ideologioita. Fennomaanit katsoivat velvollisuudekseen rakentaa Suomelle menneisyys, ja suomalaisten määrittäminen ja alkuperä tulivat ajankohtaisiksi tutkimuskohteiksi. Koska arkistolähteitä ei ollut saatavilla myöhäiskeskiaikaa varhaisemmalta ajalta, tilastojakaan ei luonnollisesti ollut esihistorialliselta ajalta käytössä. Kirjallinen historia Suomen kontekstissa alkaa vasta noin 1300 -luvulta, joten tämän haasteen parissa kamppailevat edelleen nykypäivänkin historian tutkijat.

1800 -luvulla suomalaisten alkuperää ja siirtymisiä pyrittiin rekonstruoimaan arkeologian ja kielitieteen avulla. Uudisasutusteoria, jonka mukaan suomalaiset olisivat tulleet Viroota Lounais-Suomeen uutena väestönä rautakauden alussa, oli paradigmana aina 1800 -luvulta 1980 -luvulle asti. Arkeologi Alfred Hackman (1864–1942) kokosi ajatukset hypoteesiksi 1910 -luvulla, ja arkeologian professori A.M. Tallgren (1885–1945) kannatti näkemystä 1930 -luvulla vakiinnuttaen käsityksen, jonka mukaan Volgalta lähtenyt suomalais-ugrilainen kansainvaellus sai päätepisteensä Suomessa¹⁴⁸.

Tutkielman aikajanalle asettuvat historioitsijat kirjoittivat käsitellyt teoksensa aikana, jolloin yleisesti ajateltiin muinaisten suomalaisten tulleen maahanmuuttoliikkeenä lähes autiolle Suomen alueelle ajanlaskun alussa. Vasta 1980 -luvulla jatkuvan asutuksen teoria haastoi vallalla olleen näkemyksen. Vuonna 2019 ilmestynyt yleisteos *Muinaisuutemme jäljet: Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle* on nykypäivien relevantti tulkinta menneisyydestä. Sen mukaan Suomen alueen esihistoriallisen ajan väkilukua on arvioitu muun

---

¹⁴⁷ Väestötilastoja tehtiin Ruotsin ja Suomen alueella järjestelmällisesti aina 1740 -luvulta alkaen. Ensimmäiset väestötiedot Suomesta 1755 paljastivat paljon alhaisemman väkiluvun, kuin mitä oli oletettu, ja asiakirjat salattiin aluksi. Nieminen 1999, 10, 17- 18.

¹⁴⁸ Lavento 2015, 207, Salminen 2023.

muassa löydettyjen esineiden määrän ja radiohiiliajoituksen avulla. Näkemys on, että Suomen alueelle tulivat ensimmäiset ihmiset 8000 -luvulla ennen ajanlaskun alkua, ja väkimäärä on vaihdellut kausittain kivikaudella muutamista tuhansista joihinkin kymmeneen tuhansiin. Radiohiiliajoitusten mukaan vielä vuoden 1000 aikoihin Suomen alueella oli vain hiukan yli 30 000 ihmistä, ja myös ihmisten alkuperä on nykytutkimuksen mukaan epäselvää ¹⁴⁹.

Nykyiset esihistorialliset asutushistorialliset näkemykset ovat periaatteessa samojen lähteiden varassa kuin yli 100 vuotta sitten, arkeologian ja kielitieteen ollessa niiden perustana, mutta nykyään muinaisuuden tutkimus käsittää hyvin paljon muutakin. Monialaisuuteen kuuluu se, että hyödynnetään modernia teknologiaa ja tieteitä kuten radiohiiliajoitusta, genetiikkaa ja laserkeilaustekniikkaa, kun taas 1800 -luvulla monialaisuutta ilmensi antropologiaan, kansanperinteisiin ja paikannimistöön tukeutuminen.

3.1 Arveluita ammoisista ajoista

Useat historiankirjoittajat ovat käsitelleet väestöä identiteettikysymyksen kautta, jolloin tutkimus on ollut luonteeltaan kvalitatiivista kvantitatiivisen sijaan. Tällöin kysymys on ollut esimerkiksi *ketkä kuuluvat väestöön, ei siis paljonko väestöön kuuluu ihmisiä*. Väestö on ymmärretty muun muassa *kansa* -käsitteen kautta, ja pohdittu, minkälaisia ja millä perusteella tarkasteltavaan joukkoon kuuluvat ihmiset ovat. Helsingin yliopiston dosentti, historiantutkija Miika Tervonen toteaa artikkelissaan *Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta* (2014), että 1800 -luvulla oli yleisenä trendinä, että ne maat, joilla ei ollut omaa, vahvaa historiallista kuningaskuntaa, pyrkivät luomaan syntyvälle kansakunnalle oman menneisyyden kulttuurien ja historian avulla¹⁵⁰. Suomi ei siis ollut mitenkään poikkeuksellinen. Yleisteosten ja oppikirjojen kautta historioitsijat pyrkivät tavoittamaan laajan yleisön. Tervonen tuo myös toiseuttamisen esiin. Yhtenäiskulttuuri, jonka luomista historian konstruktointi vaati, oli valikoivaa, eikä kansakunnan käsitteeseen mahtuneet esimerkiksi romanit tai juutalaiset. 1800 -luvulla myös ruotsinkielisen väestön liittäminen mukaan suomalaiseen kansaan oli joillekin historiankirjoittajille haastavaa. Paradoksaalista on, että ruotsinkieliseksi syntynyt Yrjö-Koskinen rajasi ruotsinkieliset pois suomalaisesta muinaisuudesta, perustaen näkemyksensä

---

¹⁴⁹ Halinen 2015, 25 – 28, 120. Tähän on tullut aivan viime aikoina tarkennusta, kts. Helsingin yliopiston viestintä 2022.

¹⁵⁰ Myös mm. Miia Kuha toteaa, että Suomessa etsittiin kansakunnan identiteettiä historiasta ja kulttuurista, sillä Suomessa ei ollut valtiollista historiaa kuten Ruotsissa. Kuha 2020, 192.

vertailevan kielitieteen ja varhaisen antropologian kehittämään kuvaan etnisesti ja kielellisesti yhteneväisestä Suomen kansasta.¹⁵¹ Tervosen näkemys on nähtävissä suoraan Yrjö-Koskisen tekstissä:

Mutta kaikki nämä hajalliset Ruotsalaiset olivat kuitenkin vähälukuiset Suomalaisten asukasten suhteen, jotka asuivat yhdestä jaksosta maan eläväisenä sydämmenä ja ydinnä¹⁵².

Hän piirtää Suomelle rajat ja suomalaiset asukkaat rajojen sisäpuolelle:

Näitten rajojen sisällä asui Warsinais-suomalaisia, Hämäläisiä, Karjalaisia ja Sawolaisia, jotka kaikki jo Opinpuhdistuksen aikana oli yhtenä Suomen kansana.¹⁵³

Yrjö-Koskisen kansallismielistä käsitystä Suomen alueen varhaishistoriasta, ja sen asukkaista ei kuitenkaan hänen tässä yhdessä varhaisimmistaan teoksissaan ole. Taustoittaessaan Nuijasodan syitä hän ulottaa historiankertomuksensa Pähkinäsaareen rauhaan 1323 asti, muttei sitä aiempaan aikaan. Yrjö-Koskisen aikanaan kritiikkiä, ja sensuuriakin nostattanut yleisesitys suomalaisten alkuperästä tulee kuitenkin mainita; *Oppikirja Suomen kansan historiasta* ilmestyi ensin 1869–1872, ja uusi painos eri nimellä *Suomen kansan historia* vuosina 1881–1882. Klingen mukaan tämä teos aiheutti siihen asti suurimman debatin Suomen historian oikeasta kuvaamisesta. Klinge sanoo, että teoksessa Yrjö-Koskinen esittää sosiaaliasemaan ja kieleen perustuvan synteessin, joka yhdistyy kansallisuuden käsitteeksi, ja jossa on myös ”rodun” määrittelyjä mukana¹⁵⁴. Haapalan mukaan Yrjö-Koskisen oppikirjassa hän esittää varhaiset suomalaiset kaukaa idästä muinaisuudessa muuttaneena yhtenä kansana, joka ruotsalaisten vallan alla kääntyi kristinuskoon¹⁵⁵.

Kun tarkastellaan Tawaststjernan esittämiä asukasmääriä Suomen alueella keskiajalla ennen 1500 -lukua, nähdään ettei tarkasteltavissa teoksissa niihin myöskään juuri paneuduta. Tawaststjerna lähtee teoksessaan *Pohoismaijden viisikolmattavuotinen sota: vuosien 1570 ja*

---

¹⁵¹ Tervonen 2014, 146.

¹⁵² Yrjö-Koskinen 1857, 17.

¹⁵³ Yrjö-Koskinen 1857, 17.

¹⁵⁴ Klinge 2010, 184 – 185.

¹⁵⁵ Haapala 2021, 35.

1590 välinen aika (1918) suoraan välittömästi 1500 -lukua edeltävältä ajalta, eikä lähde taustoittamaan varhaisempaa historiakontekstia¹⁵⁶.

Voionmaan *Suomalaisia keskiajan tutkimuksia: veroja, laitoksia, virkamiehiä* (1912) -teos lähtee periaatteessa 1200 -luvulta liikkeelle, ilman katsausta aiempiin olosuhteisiin, mutta sen veroteemaan kuuluu, että teoksen edetessä Voionmaa saattaa joissakin kohdin viitata johonkin aiempaan aikaan ja muinaisiin tapoihin. Järjestelmällistä esitystä muinaisten suomalaisten alkuperästä tai väkimääristä ei tässä teoksessa ole. Keskiajalta hän mainitsee muutamissa kohdin näkemyksiä väkimääristä liittyen ”valloitus aikaan”;

... vähäinen valloittajajoukko yksinäänkin on saattanut kytkeä voitettuja väkirikkaita heimoja vuosisatoja kestävään valtiolliseen ja yhteiskunnalliseen orjuuteen¹⁵⁷.

Tässä Voionmaa taustoittaa väkimäärän merkitystä valloituspolitiikan onnistumiselle yleisesti ja Venäjään viitaten. Myöhemmin samalla sivulla Voionmaa pohtii syitä sille, miksei Suomi joutunut Ruotsin vallan alla sorretuksi, ja arvelee syyksi *valloittajain vähälukuisuuden*. Tässä hän ei esitä mitään numeraalisia tietoja, mutta koska nämä tiedot ovat samalla sivulla, ne muodostavat eräänlaisen parin. Ensin Voionmaa suoraan Suomeen viittaamatta esittää asetelman, jossa on vastakkain *vähäinen ja väkirikas*, ja myöhemmin viittaa Suomeen niin että mainitsee vastapuolen *vähälukuisuuden*, jolloin intuitiivinen ajatus on päätellä Suomen väkiluku vastaavasti *väkirikkaaksi*.

Juvan *Suomen kansan aikakirjat* -sarjan osa II, joka on valittu tämän tutkielman lähdeaineistoksi, lähtee liikkeelle vuodesta 1521, joten Juvan suomalaisen muinaishistorian näkemyksiä esiintyy sarjan ensimmäisessä osassa. Sen sijaan Juvan Suomen sotahistorian pääpiirteet -teoksessa on luvut *Suomen asema, Suomen suku ja Suomen esihistoria*¹⁵⁸, ja siitä edeten kronologisessa järjestyksessä aina myöhäiskeskiajalle saakka.

Juvan sotahistoriallinen teos vuodelta 1927 alkaa käsityksellä suomalaisten alkuperästä. Juvan mukaan Suomen heimot ovat joutuneet *erottamaan toisistaan kaksi mahtavampaa ja väkirikkaampaa kansallisuutta, germaanisen ja slaavilaisen*, ja Suomen maantieteellisen sijainnin takia maan omistamisesta on käyty taisteluja. Hän tukeutuu dualistiseen kulttuuripiiri

---

¹⁵⁶ Tawaststjerna 1918, 1 – 15.

¹⁵⁷ Voionmaa 1912, 12.

¹⁵⁸ Juva 1927, 1 – 17.

-ajatteluun, ja laajentaa kamppailun tarkoittamaan yleensäkin idän ja lännen välistä voimainkoetusta. Sivuilla 1–17 Juva selittää asutusteoriaa, jonka mukaan uralilainen alkukansa Volgan lähistöllä jakaantui ja hajaantui erilaisiin heimoiksi ja myöhemmin kansoiksi, ja rautakauden aikana suomalaiset heimot siirtyivät lopullisesti Suomeen¹⁵⁹.

Representaatiot suomalaisten alkuperästä sisältävät joitakin ilmaisuja, jotka viittaavat kokoon. Sivulla yksi hän käyttää adjektiivia *pieni* kuvaillessaan Suomen kansaa. Sivulla neljä Juva pohtii erilaisia syitä sille, miksi Suomen suvun osuus ei ole ollut ratkaiseva maailmanhistoriassa, kuten se, että muut kansallisuudet saartoivat suomalaiset heimot tunkeutuvalla asutuksellaan näiden jäädessä *kuin saariksi suuressa meressä*. Myös suomalaisten kansalliset luonteenpiirteet nostetaan syyksi; rauha, yksinolo ja syrjään vetäytyminen. Tässä Juva ei siis esitä selityksenä esimerkiksi suomensukuisten ryhmien lukumäärällisen pienuuden, tai alivoiman muihin ryhmiin verrattuna. Numeraalisia tietoja muinaisista väkimääristä Juva ei juurikaan esitä, ainoastaan sivulla 17 hän selittää arkeologisesta suolöydöstä Norjassa, jonka perusteella tiedetään viikinki -ajan laivojen saattaneen kantaa noin seitsemänkymmentä miestä kerrallaan. Juva esittää, että Suomenkin vesillä on liikuttu tällaisilla sota -aluksilla¹⁶⁰. Näissä muinaishistoriaa käsittelevissä kappaleissa Juva tukeutuu muun muassa kielitieteellisiin tulkintoihin ja arkeologiaan. Sivulla 12–15 hän kommentoi laajasti professori Kaarle Krohnin ja tohtori Jalmary Jaakkolan kansanrunoustutkimuksia, siteeraten kalevalaisia runoja, ja päätyen hypoteesiin niiden kuvaavan skandinaavista viikinkiäikää.

Tämä 1800 -luvun ja 1900 -luvun alun seikka kiinnittää huomiota aineistossa. Historioitsijat käyttävät lähteinään myös perimätietoa, kuten kansanperinnerunoja, tai Kalevalan säkeitä. Suullisena perimätietona siirtynyttä kollektiivista historiakäsitystä on siis pidetty jossain määrin todistusvoimaisena, tai ainakin muista lähteistä saatuja näkemyksiä tukevana tietona. Klinge kuvailee, miten 1800 -luvulla Rein, Elias Lönnrot ja J.F. Cajan muun muassa pitivät teoksissaan Väinämöistä ja Ilmarista todellisina historiallisina henkilöinä, muinaisina sotapäälliköinä, joka heijastelee kansanperinteen tulkitsemista primäärilähteen tavoin¹⁶¹. Tätä tulkintaa käsittelee edelleen Juva *Suomen sotahistorian pääpiirteet* (1927) -teoksessaan,

---

¹⁵⁹ Juva 1927, 1 – 17.

¹⁶⁰ Juva 1927, 12 – 15.

¹⁶¹ Klinge 2010, 40, 46, 65.

todeten että asettuupa sitten kummalle kannalle tahansa (so. Kalevalan henkilöt todellisia/eivät ole):

*...runojemme henkilöissä on todella voinut säilyä muistoja skandinaavisten pikkukuninkaitten ja viikinkipäälliköiden kaltaisista suomalaisista suurmiehistä.*¹⁶²

Juva jatkaa siteeraamalla joitakin kansanperinnerunoja, kuten Ahti -aiheista runoa, jossa *tuhat päätä turmelimme, sata päätä tappelimme*. Hän toistaa myös erään inkeriläisen runon, jossa puhutaan lukumääristä. Siinä kerrotaan, miten ”Päivän poika” varusti sotaan sata orjaa ratsumiehiksi miekkoineen. Tässä kohtaa Juva ei kommentoi millään tavalla sotaväen lukumäärää, mutta väittää, että sankarirunoilla on suuri *historiallisten olojen todistusvoima*, perustuen niiden omantakeisuuteen¹⁶³.

Yleiskatsauksena voidaan suppeallakin otoksella nähdä, miten akateemisessa maailmassa 1800-luvulta lähtien 1900-luvun alkuun asti kielitiede, arkeologia, tilastotiede ja kansanperinnetutkimus olivat voimakkaasti kietoutuneet yhteen historian tutkimuksen kanssa. Professorien virat, oppikirjojen toimittaminen, yhdistysten ja teemaseurojen jäsenyys olivat poikkitieteellisiä hankkeita ja ilmiöitä, joten on luontevaa nähdä se tausta, josta historioitsijoiden käsitys muinaisista väestöistä rakentui. Klingen mukaan eri alojen vaikuttajat olivat tiiviisti kytköksissä eri oppialoihin, ja toisiinsa. Klinge kertoo muun muassa, että Gabriel Rein oli paitsi historian professori ja yliopiston rehtori, myös perustamassa Tilastollisen päätoimiston 1860-luvulla, ja että Yrjö-Koskinen järjesti tutkimus – ja julkaisukenttää professoriksi tultuaan siten, että maantieteestä, arkeologiasta ja tilastotieteestä tuli historian ohella osa sitä¹⁶⁴. Johannes Reinhold Aspelin toimi Helsingin yliopiston muinaistieteen ylimääräisenä professorina 1800-luvun loppupuolella. Hän teki paljon arkeologisen tutkimuksen edistämiseksi Suomessa, tehden myös ulkomaisia arkeologisia tutkimusmatkoja, ja perusti Suomen Muinaismuistoyhdistyksen 1870-luvun alussa¹⁶⁵. Maantieteen osalta poikkitieteellisyydestä kertoo Topeliuksen 1850-luvulla pitämät luennot, joissa maantiede oli osa Suomen historiaa, ja Voionmaan suuntautuneisuus ilmeni selvästi väitöskirjan *Suomen*

---

¹⁶² Juva 1927, 12.

¹⁶³ Juva 1927, 13 – 15.

¹⁶⁴ Klinge 2010, 177.

¹⁶⁵ Klinge 2010, 200.

maantiet Ruotsin vallan aikana (1893) maantieteellisellä aiheella¹⁶⁶. Kirjallisuus ja kielitiede olivat olennainen osa historian tutkimuksen alalla. 1830 -luvulla Suomen tiedeseura perusti historiallisfilologisen osaston, joka julkaisi *Acta* -sarjaa. Toinen merkittävä yhteisö oli Suomalaisen Kirjallisuuden seura, jossa myöhemmin vaikuttivat myös Yrjö-Koskinen ja Rein¹⁶⁷.

1800 -luvun ja 1900 -luvun alun kansallismielinen ilmapiiri vaikutti suuresti käsityksiin muinaisuudesta. Koska kirjallinen materiaali vähenee sitä vähemmäksi, mitä kauemmaksi menneisyydessä kuljetaan, sitä enemmän on tilaa tulkinnoille. Muun muassa Juvan käsitykset myötäilivät 1800 -luvulla syntyneiden uusien oppialojen antamia tietoja, kuten arkeologiaa, ja kansanperinnetiedettä. Numeraalisia väen määriä ei juurikaan esitetty. Suomalaisten alkuperä koettiin tärkeämmäksi kuin väkiluku.

3.2 Verotusluetteloiden antamat tiedot ja haasteellisuus

Yrjö-Koskisen, Tawaststjernan, Juvan ja Voionmaan käytössä kulloisena aikakautena ollut tieto ihmisten lukumääristä keskiajalla ja 1500 -luvulla on perustunut suurimmaksi osaksi kirjallisiin primäärilähteisiin. Sodanaikaisia sotaväen katselmusluetteloita, sotilaspäällystön kirjeenvaihtoa, linnojen muonituslistoja tutkimalla on saatu kuva siitä, minkä kokoisia joukkoja on liikkeelle pantu. Näiden lähteiden yhteismitallisuus on ollut vaivatonta selvittää, kun määreenä on ollut lähinnä *lippukunnat* ja *sotamiehet*. Sen sijaan rauhanaikaisia väestön määriä on ollut huomattavasti haastavampaa selvittää. Jo ennen systemaattisesti koottuja kirjallisia lähteitä asukkaita on verotettu, ja nimenomaan verotusluettelot ovat olleet päälähteinä nykyisen Suomen alueen väestön selvittämisessä.

Tässä tutkielmassa *verotusluettelot* tai *veroluettelot* tarkoittavat keskiaikaista ja/tai 1500 -luvun primäärilähdeaineistoa. Haggrénin mukaan keskiajalta lähtien Suomen alue oli jaettu hallinnollisesti linnalääneihin, joita johtivat joko hallitsijan nimittämät kruunun voudit, tai yksittäiset paikallishallitsijat, joille oli läänitetty tai annettu panttina tietty linnalääni. Alueen hallitsemiseen kuului olennaisimpana seikkana paikallisten asukkaiden verottaminen. Verotusta varten tuli pitää kirjanpitoa, ja kruunun hallinnassa olleiden linnojen tuli tilittää tilikirjat kuninkaan laskukamariin säännöllisesti. Kustaa Vaasan aikana kuningas tehosti ja

---

¹⁶⁶ Klinge 2010, 197, 199.

¹⁶⁷ Klinge 2010, 62 – 63.

keskitti hallintoa, ja etenkin vuoden 1540 uudistuksen myötä vaadittiin yhä tarkempaa ja sääntillisempää kirjanpitoa. 1300– ja 1400 -luvulta on säilynyt vain hajanaisia ja vähäiä tilikirjoja, mutta 1500 -luvulta on saatu yhteenvedonomaaisia tilityksiä. Näitä asiakirjoja säilytetään Tukholman kuninkaallisen kamarin arkistossa, ja Suomea koskevat varhaisimmat tilikirjat ovat vuodelta 1527. Kaikista kruunun linnoista ja kuninkaankartanoista tehdyt tilit tuli voutien ja kartanonherrojen toimittaa 1540 -luvulta lähtien kerran vuodessa kuninkaalle, ja niistä piti selvittää useita seikkoja. Vouti ja kirjuri olivat vastuussa siitä, että tileistä selvisi, mitä oli vuoden aikana ostettu ja hankittu, mitä kulutettu, ja mitä viety muualle. Verotuotteet, kuten vilja, puutavarat, kalat oli lueteltu, paljonko niitä oli kannettu alueen asukkailta, ja mitkä verokunnat olivat niitä suorittaneet, ja myös mitä tuotteita, kuten tekstiilit, ja paljonko, oli tehty linnassa. Samoin tuli selvittää, paljonko oli linnanväki kuluttanut olutta ja ruokaa, ja paljonko linnan karja tai hevoset olivat kuluttaneet rehua.¹⁶⁸

Edellä esitettyjen linnojen ja kartanoiden kirjanpitoon liittyneiden asiakirjojen lisäksi 1500 -luvulta on saatavilla myös *voudintilit*. Voudintileihin kuului linnan tai kartanon vuositilikirjan lisäksi muitakin aineistoja. Voudintileissä oli muun muassa sakkoluetteloita, maakirjoja, voutikuntien päätilejä, ja myös tilityksiä, jotka liittyivät reformaatioon. Aiemmin katoliselle kirkolle kuuluneet kymmennysverot tai nokkaverot siirtyivät kirkolta kruunulle, joten niistä löytyy omia luetteloitaan. Voudintileistä syntyi nykyään Kansallisarkistossa talletettu asiakirjasarja. Verotusluetteloista saatavia tietoja on runsaammin saatavissa Länsi-Suomen alueelta, Itä-Suomesta vähemmän erilaisen hallintokulttuurin takia. Kuitenkin vuonna 1906 J.V. Ronimus julkaisi Karjalan asutusta valaisevan alkuperäislähteen suomennettuna, eli Novgorodin Vatjan viidenneksen henki- ja verokirjan vuodelta 1500. Myös joitakin rälssikartanoiden tilikirjoja on säilynyt, ja muun muassa Arvid Henriksson Tawastilta luultavasti vuonna 1599 takavarikoitu arkisto, jossa on tilitietoja 1570–1590 -luvulta.¹⁶⁹

Haastavan verotietoihin perustuvasta tutkimuksesta on tehnyt se, että kautta historian on käytetty erilaisia veroparseleja, ja monesti niin, että veroyksikön nimitys on muuttanut merkitystään aikojen saatossa. Esimerkiksi *jousi* on aluksi tarkoittanut yhtä erämieskykyistä, aikuista (tai yli 15 -vuotiasta) miestä¹⁷⁰. Sittemmin jousi supistui tarkoittamaan yhtä kotitaloutta, jossa saattoi asua useampi mies, mutta verotus laskettiin silti vain yhden jousen mukaan. Näin ollen 1500 -luvulle tullessa jousen mukaan ei voida laskea varmuudella

---

¹⁶⁸ Haggrén 2009, 238 – 239.

¹⁶⁹ Lamberg, Lahtinen & Niiranen 2009, 240 – 242.

¹⁷⁰ Pirinen 1982b, 309.

esimerkiksi yhden kyläyhteisön aikuisten miesten lukumäärää, vaan ainoastaan talojen lukumäärä.

Väinö Voionmaan tuotanto nojaa vahvasti keskiaikaiseen ja 1500 -luvun verotukseen, ja edelleen nykypäivänä asutushistoriallisia lukumääriä ja väkilukuja keskiajalla ja 1500 -luvulla on voitu arvioida aikalaisten verotietoja ja muita asiakirjoja tutkimalla. Muun muassa Anna-Maria Vilkunan väitöskirja *Kruunun taloudenpito Hämeen linnassa 1500-luvun puolivälissä* vuodelta 1998, ja Suvianna Seppälän väitöskirja *Viljana, nahkoina, kapakalana: talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539-1609* vuodelta 2009¹⁷¹ ovat teoksia, joissa paneudutaan syvällisesti Suomen alueen verotusjärjestelmiin, ja niiden tuottamaan tietoon. Seppälä mainitsee aiempaa tutkimuskirjallisuutta selittäessään myös Voionmaan *Suomalaisia keskiajan tutkimuksia: veroja, laitoksia, virkamiehiä* (1912) -teoksen. Seppälän mukaan aiempi tutkimus on keskittynyt pikemminkin verotuksen organisoinnin tutkimukseen, ja veronkantoyksiköiden erilaisuus eri aikoina ja paikoissa on jäänyt vähemmälle huomiolle¹⁷². Seppälän pääkysymys *mitä veronkantoyksiköitä oli olemassa 1500-luvulla ja miten niiden käyttö ja periaatteet muuttuivat*¹⁷³, on siis hyvin kriittinen, jos halutaan veroluetteloiden perusteella arvioida ihmisten lukumäärää. Vain ymmärtämällä veroparseleiden mitattavuus niillä voidaan mitata.

Kirkkohistorian professori, historioitsija Kauko Pirinen (1915–1999)¹⁷⁴ kirjoitti vuonna 1982 yli kahdeksansataasivuisen osan sarjaan, joka käsitteli Savon historiaa yleisesityksenä. Pirisen teos on tämän maakuntahistorian osa II:1, ja sen toisen osan kirjoitti dosentti Veijo Saloheimo. *Savon historia II:1 -Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617* (1982), ja sen kappale VIII *Väestö*¹⁷⁵, antaa perinpohjaisen ja huolellisen selvityksen siitä, miten voidaan laskea tai arvioida valistunut tulkinta 1500 -luvun väestön määrästä verotiedoista. Pirinen viittaa teoksessaan muualla selvitettyyn haasteeseen saada savolaisessa kontekstissa 1500 -luvun minimitaloluku laskettua, ja kertoo vaikeuksien jatkuvan edelleen väkiluvun laskemisessa. Hän toteaa, että päästäkseen jonkinlaiseen minimiarvioon väkiluvussa, on otettava selville, kuinka monta henkilöä keskimäärin asui yhdessä talossa, ja paljonko oli tilatonta väestöä, joka ei ilmene taloluvussa¹⁷⁶.

---

¹⁷¹ Vilkuna 1998. Seppälä 2009.

¹⁷² Seppälä 2009, 11.

¹⁷³ Seppälä 2009, 19.

¹⁷⁴ Heininen 2023.

¹⁷⁵ Pirinen 1982b, 309 – 330.

¹⁷⁶ Pirinen 1982b, 309.

Pirinen tutkii muun muassa *jousilukuja* suhteessa *savuihin*. Savu on veroparseli, jonka määreestä ja merkityksestä ovat useat tutkijat esittäneet arvioitaan. Sen käsitteellistämiseen kuuluu muun muassa näkemys, jonka mukaan se on alun perin tarkoittanut asumusta, jonka räppänästä nousee savu asumisen merkinä. Pirinen esittelee useamman hypoteesin savun merkityksestä 1500 -luvulla, myös Väinö Voionmaan savu -määritelmän¹⁷⁷, jonka mukaan savu on tarkoittanut asutun talon lisäksi muinoin myös maata omistavan talonpojan ja hänen perheensä ruoka -tai talouskuntaa, erillistä osakasta kantatalosta. Lähteissä puhutaan myös savuluvun lähikäsitteistä *arviokuntaluku*, *papinsavu*, *manttaali*, *kokovero*, *puolivero*. Pirinen itse päätyy esitykseen siitä, että pieniä rakennuksia oli paljon, eivätkä saman ruokakunnan perheet, kuten veljekset, asuneet samassa talossa, vaan kukin erikseen samassa pihapiirissä tai kauempana. Näin ollen *savu* on Pirisen mukaan talo, fyysinen asumus¹⁷⁸. Erilaiset *savu* -merkitykset kuvaavat sitä vaikeutta, joka vallitsee historiallisten määreiden tulkinnassa.

Pirinen käyttää monenlaisia alkuperäislähteitä muodostaessaan kuvaa väkiluvusta, kuten yksittäisiä kirjeitä, henkiveroluetteloita, renkiluetteloita, vuoden 1571 hopeaveroluettelota, ja kommentoi Voionmaan ja Eino Jutikkalan perhekokokäsityksiä. Hän päätyy esittämään koko Savon väestöksi 1500 -luvulla noin 24 000 henkeä, ja ruokakuntaa kohden keskimäärin kuusi henkeä. Tätä väestönlukua hän pitää minimiarviona, ja huomauttaa että väkiluku on saattanut Savon osalta olla vuonna 1613 jo 25 000 henkeä¹⁷⁹.

Tämän tutkimuksen aiheena on tutkia sitä, miten historioitsijat saivat tietoa keskiajan ja 1500 -luvun väkimääristä, miten he suhtautuivat saatuun tietoon, ja mitä he tekivät tiedolla. Näin ollen tarkastelen Voionmaan tuotantoa lähiluvun avulla, ja pyrin löytämään tekstistä kohtia, joissa hän pohtii alkuperäislähteen antamaa tietoa, joka liittyy väkimääriin.

Voionmaan *Suomen karjalaisen heimon historia* (1915) -teos on Voionmaalle tyypillinen kirja, jossa hän perehtyy alkuperäislähteisiin, kommentoi tutkimuskirjallisuutta kuten Yrjö-Koskista, mutta myös pohtii yhteiskunnallisia oloja omista aatteellisista lähtökohdistaan käsin. Esimerkiksi kappaleessa *Kaskikauden köyhälistö* -kappaleessa Voionmaa löytää kaskikulttuurista yhtymäkohtia työyhteiskuntaan, ja tuo tekstiin muun muassa maanomistuksen, Adam Smithin ja kapitalismin kritiikin¹⁸⁰. Teos on kuitenkin pääosin

---

¹⁷⁷ Pirinen 1982a, 50 -64. Viittaa: Voionmaa 1915, 167 – 168. Kuitenkin em. teoksessa savuista puhutaan sivuilla 224 – 228.

¹⁷⁸ Pirinen 1982a, 50 -64.

¹⁷⁹ Pirinen 1982b, 309 – 330.

¹⁸⁰ Voionmaa 1915, 152 – 153.

Karjalan alueen, elinkeinojen ja sen kulttuurin historiaa, painottuen keskiajan ja uuden ajan antamiin kirjallisiin tietoihin.

Voionmaa käsittelee Savon ja Karjalan savu-käsitettä tukeutuen alkuperäislähteisiin, kuten 1500 -luvun vero -oppaaseen ja verokirjoihin. Näissä siteeratuissa lähteissä muun muassa puhutaan talonpojasta ja hänen viidestä – kuudesta pojastaan, jotka syödessään yhteisessä pöydässä muodostavat savun. Varakkaimpia talonpoikaissukuja hän kuvailee

Näistä esimerkeistä päättäen oli tällainen yksisavuinen kantatalo useinkin huomattavan mahtava, sen veronahkaluku suuri ja talossa useampia ”jousia” s.o. täysikasvaneita miehiä perheineen¹⁸¹.

Tässä hän käyttää suuruutta ilmaisevia adjektiiveja representoiden väkirikasta yhteisöä, kuten *mahtava*. Voionmaa myös jatkaa, että kuvatun laiset suuryksiköt olivat harvinaisia uuden ajan alussa, sillä kaikilla ei ollut mahdollisuutta ylläpitää sellaista. Muualla teoksessa, sivuilla 215–216 hän kuvailee karjalaisia kyliä tukeutuen kirkolliseen veroluetteloon vuodelta 1558

Kylistä ovat toiset verraten pieniä, sillä niihin kuuluu vain vähäinen määrä savuja (taloja) ja jousia (täysikasvuisia miehiä); sellaisia kyliä ovat mm. seuraavat...Vähän suurempia ovat mm. seuraavat...Toiset kylät ovat jo paljonkin suurempia, joista mainittakoon...Mutta Lapveden suurpitäjässä oli vieläkin suurempia kyliä. Sellaisia mainitaan v. 1546 esim. seuraavat.¹⁸²

Tässä Voionmaa esittää luetteloituna kylien nimiä, savuja ja jousia. Pieninä hän pitää kolmen – kuuden savun ja neljän – kymmenen jousen kyliä, suurempina 7 – 34 savun ja 12 – 52 jousen kyliä, ja vieläkin suurempina 48 – 77 savun ja 72 – 116 jousen kyliä, käyttäen representaatioon adjektiivia *pieni* ja *suuri* -sanon komparatiiveja. Hän käyttää tätä numeraalista asteikkoa vertailuunsa, sanoittaen sen: *verraten*. Pienuutta korostava, *vain vähäinen määrä* -ilmaisu kertoo, että Voionmaa on pohtinut numeroita, ja päätenyt esittämään tulkinnan niistä. Edelleen esimerkiksi sivuilla 173–177 kuvailee vuoden 1500 karjalaisia kyliä *kylät yleensä sangen pieniä, niihin kuului enimmäkseen vain 1 – 2 taloa, ja toisaalta tiheään ryhmään rakennettuja... suurkyliä, joissa saattoi olla harvinaisesti 75 taloa ja satoja asukkaita, ja sangen suuria kyläkuntia* vuodelta 1546, joissa oli parhaimmillaan 77 savua.¹⁸³

---

¹⁸¹ Voionmaa 1915, 226.

¹⁸² Voionmaa 1915, 215 – 216.

¹⁸³ Voionmaa 1915, 173 -177.

Yksittäisistä ihmisryhmistä Voionmaa mainitsee kirvesmiehet, esittäen taulukon heidän määrästään kuuden pitäjän alueilla vuosina 1573, 1588, 1603, todeten ettei *heidän lukunsa ollut vähäinen, niin kuin seuraavasta asetelmasta näkyy*. Tässä Voionmaa taas esittää lukijan nähtävillä alkuperäiset asiakirjojen numeraaliset tiedot. Hän on valinnut siis representaatioonsa ilmaisutavan, jossa perustelu väen määrän tulkinnasta suureksi on helposti nähtävillä. Voionmaan mukaan kirvesmiesten väkiluvut 530, 1254 ja 584 ovat suuria.

Voionmaan klassikkoteoksen *Suomalaisia keskiajan tutkimuksia: veroja, laitoksia, virkamiehiä* vuodelta 1912 sivuilla 169–171 Voionmaa selvittää kappaleessa *Suomen maakuntain verokyky ja asutusaste unioniajan alussa* 1400 -luvun asukasmääriä. Hän esittää usean eri veroparselin yhteismitallisiksi, eli eri paikkakunnilla käytetyt *savun, täysiveron, veromarkan ja koukun* vastaavan toisiaan. Taulukoimalla vuoden 1413 kaikkien yhdeksän maakuntien verokyvyn yleislaskelmaksi Voionmaa saa luvun 7993 koko Suomen veroyksikkösummaksi. Hän kuitenkin sanoo, ettei kyseen omaisten seutujen väkilukuja voida arvioida tällä perusteella. Voionmaan mukaan suomalaisten keskiaikaisten alueiden ominaisuutena oli, että niillä kutakin veroyksikköä kohden *tuli suuri henkilöluku*, päätelmä, jonka hän perustelee Viipurin alueen savu- ja veroluvun suhteisiin. Voionmaan mukaan *Suomalainen väestö oli ryhmittynyt suuriin perhe -ja heimokunnallisiin yhdyskuntiin*, mutta tässä yhteydessä hän ei esitä perusteluja tai numeraalisia tietoja päätelmälleen.¹⁸⁴

Verotusluetteloiden lisäksi tutkijat ovat käyttäneet myös muita alkuperäislähteitä, kuten kirjeitä. Savon asutuksesta on edelleen käytössä monella historioitsijalla sama sitaatti. Joukko suomalaisia kruunun alamaisia tuskastui kuninkaan uuteen asuttamispolitiikkaan, ja laati valituskirjeen hankaluuksistaan kuninkaalle vuonna 1545. Tämä kirje, ja etenkin sen väestöhistoriaa käytännössä valaiseva kohta löytyy monen tutkijan teksteistä edelleen. Jokainen kirjoittaja representoi sen hiukan eri sanoin, omana käännöksenään alkuperäislähteestä, mutta siinä on aina samat elementit. Jouko Vahtola käsittelee väestön määrän muutoksia 1500 -luvulla, tukeutuen alkuperäislähteeseen:

---

¹⁸⁴ Voionmaa 1912, 169 -171.

Voimakas väestönkasvu ("meitä kasvoi liian monta yhteen taloon" maininta vuoden 1545 veroluettelossa) oli pääsyy savolaisen kolonisaation alkamiseen keskiajan lopulla¹⁸⁵.

Myös Juva *Suomen Aikakirjat II* -teoksessa on maininta tästä: *Meitä alkoi kasvaa kovin monta yhdelle talolle, niin ettemme voineet siinä elää.*¹⁸⁶ Samoin Kauko Pirinen teoksessa *Savolaisten historia* esittää sitaatin alkuperäislähteestä:

*Ja niin tapahtui, että meitä kasvoi liian monta samaan taloon (gordh) niin ettemme voineet elättää itseämme. Silloin erosimme toisistamme ja teimme itsellemme taloja ja tiloja (huss och heman) erämaallemme. Tällöin meitä sakotettiin kolme markkaa savulta (röck) väittäen että olimme anastaneet kuninkaan erämaata ilman veroa. Mutta niin asia ei ollut, vaan ensin tutki 12 miehen lautakunta ja selitti, että meillä oli suurempi vero kuin mitä omistamamme vero edellytti. Silloin muutimme erämaahamme ja meitä sakotettiin.*¹⁸⁷

Keskiaikaiseen valtaan liittyi olennaisena ihmisten verotus. Verottamista varten pyrittiin pitämään lukua siitä, paljonko tuli kenenkin suorittaa veroja, millä perusteella, ja paljonko verovelvollisia oli. Kirjanpito oli vielä 1500 -luvun alkupuolella hajanaista ja paikallista. Vaikka kirjallista materiaalia on säilynyt runsaasti, se ei ole yhteismitallista. Vielä koko 1500 -luvun ajan Suomen alueella oli useita erilaisia tapoja määrittää veroyksikkö, jonka vuoksi historian tutkijoiden on ollut kautta aikojen haasteellista tulkita lukumääriä liittyen asutukseen.

3.3 Asutushistoriallisten tulkintojen representaatioissa eroja

Wäen paljoudesta ei meillä ole mitään warmaa tietoa näiltä ai'oilta; sillä sehän jotenkin joutuwa arwio lienee, kun eräs Itaalialainen Nikolau Bellu päättää olleen Juhanan aikoina koko Ruotsin waltakunnassa 3 miljoonaa henkeä ja Suomessa yksinänsä puolen

---

¹⁸⁵ Vahtola 2020, 121.

¹⁸⁶ Juva 1928, 234.

¹⁸⁷ Pirinen 1982, 65.

*miljoonaa. Oli toki, meidän arwata, Suomi siihenkin aikaan enempi kuin kuudes-osa Ruotsin-wallasta*¹⁸⁸.

Yrjö-Koskinen toteaa, ettei Kustaa Vaasan aikaista väkilukua voida varmuudella sanoa, mutta esittää italialaisen (sic) Nikolau Bellun¹⁸⁹ arvion Ruotsin väkiluvusta Juhana-herttuan aikaan olleen 3 miljoonaa henkeä, ja Suomen puoli miljoonaa. Hän viittaa Christian Friedrich Rühsin *Svea rikes historia från de äldsta tider till konung Carl XII:s död* osaan kolme vuodelta 1825¹⁹⁰. Juhana -herttuan aikana voidaan pitää vuosia 1556–1563, joten Yrjö-Koskisen arvio 500 000 asukasta on enemmän kuin nykypäivän arvio 250 000–300 000 asukasta. Yrjö-Koskinen toistaa numeraalisen tiedon tutkimuskirjallisuudesta. Hän käyttää arvionsa pohjana tutkimuskirjallisuutta, eikä tee omaa tulkintaa alkuperäislähteisiin perustuen. Yrjö-Koskisen tekstistä voidaan löytää joitakin merkityksellistämisiä, kuten *Suomessa yksinänsä*, ja *siihenkin aikaan enempi kuin kuudes-osa*, jotka viittaavat siihen, että Yrjö-Koskinen pitää Suomen osuutta väkimäärästä verrattain huomattavana.

Pysyvän asutuksen väkimäärä 1500 -luvulla, ja sen tulkitseminen kiinnostaa Yrjö-Koskista päätellen esimerkiksi sivun Nuijasota -teoksen toisen osan sivun 48 alaviitteestä. Siinä Yrjö-Koskinen pohtii 1500 -luvun veroyksikköä *nokka -lukua*, ja ketä nokkalukuihin laskettiin. Yrjö-Koskinen kertoo maisteri Bomanssonin sanoneen sen tarkoittavan alisessa Satakunnassa veroyksikköä, jonka jokainen 12 vuotta täyttänyt *mies että waimo* oli velvollinen maksamaan. Hän edelleen arvelee, että nokkaluvusta tulee erottaa talolliset;

*...sillä muutoin tulisi Pohjanmaan wäki-luku aiwan wähäiseksi. Nokkia oli, näet, koko maakunnassa ainoastaan noin 10,000 (paitsi toista sataa jouta Kemissä, jossa joutsiluku käytettiin)*¹⁹¹.

Tässä nähdään, miten Yrjö-Koskinen hämmästelee väkimäärää, ja pyrkii löytämään tulkintavaikeuksista selitystä numerolle, joita pitää pienenä, kuten ilmaisut *aiwan wähäiseksi*, ja *ainoastaan* ilmaisevat. 10 000 asukasta Pohjanmaalla 1500 -luvulla ei siis ole suuri, vaan liian pieni, jopa epäuskottava, väkimäärä Yrjö-Koskisen mukaan. Sivulla 103 Yrjö-Koskinen arvioi talojen määrän Pohjanmaalla lähes neljään tuhanteen. Samoin sivuilla 103–104 Yrjö-

---

¹⁸⁸ Yrjö-Koskinen 1857, 17 – 18. Kappaleessa viitataan alussa Kustaa Vaasan aikakauteen, ja myöhemmin käytetään ilmausta ”näiltä ai’oilta”. Kustaa Vaasan hallituskausi 1523 – 1560, Juhana III Ruotsin kuninkaana 1568 – 1592, ja Suomen herttuana 1556 – 1563.

¹⁸⁹ Nicolaus Bellus (1580 – 1629), ristimänimeltään Michael Caspar Lundorp, saksalainen historioitsija ja kirjailija. The British Museum. Sekä Rühs että Yrjö-Koskinen sanovat Bellusta virheellisesti italialaiseksi.

¹⁹⁰ Rühs, 1825, 403 – 406.

¹⁹¹ Yrjö-Koskinen 1859, 48.

Koskinen pohtii *mies savulta* -käsitettä alaviitteessä. Ensin Yrjö-Koskinen kertoo, että vuonna 1595 Pohjanmaan kokoverojen määrä oli 3531, ja muistuttaa, että osa talojen luvusta saattoi olla puoliveroja tai pienempiä osuuksia. Seuraavaksi esitellään Grönbladin *Handl. rör. Klubbekr. II* -julkaisusta löytyvän Götrik Fincken kirjeen antama tieto, jossa mainitaan maakäräjien yhteydessä ilmaisu ”*mies sawulta*”. Tätä Yrjö-Koskinen pitää samana kuin ”*mies talolta*”¹⁹². Hän jatkaa, että *savu* -sanalla kuitenkin on tämä merkitys luultavasti ollut vain Savossa. Tämän jälkeen Yrjö-Koskisen ilmaisu vaikuttavaa turhautuneelta. *Sen aikaisista kertomuksista ei saada mitään selkoa, kuinka iso nuija-miesten luku-määrä oli*¹⁹³.

Yrjö-Koskinen pyrkii useammassa kohtaa teosta selvittämään nuijamiesten lukumäärää, kuten tässäkin. Hän sanoo, että joidenkin kertomusten mukaan kaatuneita nuijamiehiä olisi ollut viisituhatta miestä, Monikkalan herra, aikalainen, taas väittää koko nuijamiesten määräksi *ainoastaan* kahdeksaksi sadaksi mieheksi, Kaskisten herra taas kuudeksituhanneksi mieheksi. ”Kaarle-herttuan teurastuspöytä” -lähde kertoo talonpoikia olleen Nuijasodassa kuusituhatta–kahdeksantuhatta, *josta muka 3500 kaatui!* Oheisesta esimerkistä nähdään, miten numeraaliset, ristiriitaiset väkimäärien tiedot alkuperäislähteistä saavat Yrjö-Koskisen tuskastumaan. Tunne voidaan nähdä ilmaisussa, kun Yrjö-Koskinen ensin kertoo, miten mahdottomalta väkimäärän arvioiminen tuntuu, sitten hän luetteloit haasteellisia tietoja, ja lopulta käyttää huutomerkkiä.

Tawaststjerna luetteloit asutusmääriä teoksessaan *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota: vuosien 1570 ja 1590 välinen aika* (1918–1920), mutta käsittelee lähinnä venäläisten autioittamia taloja alkuperäislähteisiin kuten verotusluetteloihin tukeutuen. Hän ei pyri koukkujen, savujen tai talojen merkitysten pohdinnalla luomaan omaa esitystään siitä, mikä oli 1500 -luvulla Suomen alueen väestön määrä. Sivuilla 750–751 sen sijaan Tawaststjerna toteaa, että Suomen väkiluku ei juurikaan noussut Ruotsin vallan aikana, selittäen syyksi sodan rasitukset, ja ettei aika ollut yleisestikään otollinen kansan lisääntymiselle.

*Onhan tunnettua, että väkiluku oli täällä vuonna 1721 melkein sama kuin vuonna 1521. Mahdotonta on saada täsmällisiä tietoja, kuinka suuri Suomen väestö oli kuudennentoista vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla. Arveluja on siitä kuitenkin nähty historiallisessa kirjallisuudessa. Niiden mukaan oli täällä Juhani III:n hallituksen alkuaikoina noin 250,000 asukasta*¹⁹⁴.

---

¹⁹² Yrjö-Koskinen 1859, 103 – 104.

¹⁹³ Yrjö-Koskinen 1859, 104.

¹⁹⁴ Tawaststjerna 1918 – 1920, 750 – 751.

Tawaststjerna ei tässä representoi asukasmäärää kovinkaan tunnepitoisesti, hän toteaa tutkimuskirjallisuudesta saadun numeraalisen tiedon toistamalla sen ilman adjektiiveja tai adverbejä. Teksti ei ilmaise hämmästyksiä, tosin voidaan katsoa, että Tawaststjerna on silti pysähtynyt miettimään lukumäärää, sillä hän esittää selityksiä sille. Tiedon lähde on mielenkiintoinen, alaviitteessä Tawaststjerna viittaa A.G. Fontellin teokseen *Finlands folkmängd 1571 jemförd med Sveriges (Finsk Tidskrift XVIII)*, jossa Fontell arvioi, että keskimäärin tuohon aikaan jokaiseen huonekuntaan kuului seitsemän henkeä. Samoin viitteessä kehoitetaan vertaamaan tietoa S.G. Elmgrenin (1817 – 1897) *Finlands befolkning 1553 och 1560* -artikkeliin¹⁹⁵. 1500 -luvun Suomen alueen kaupunkien väestön määrästä Tawaststjerna sanoo, ettei niistä ole tarkkoja tietoja, mutta erään todennäköisyyslaskun nojalla on arveltu, että 1560 -luvun tienoilla Turun asukasluku olisi ollut 3000, Porissa 700, Viipurissa 1700, Raumalla ja Helsingissä 600, Naantalissa 300, ja Tammisaaressa 100. Tämän tieto on peräisin alaviitteessä mainituista *Suomen kartasto 1910*, ja K.Grotenfeltin *Suomen kaupunkien väkiluvuista 1500 – ja 1600 -luvuilla*¹⁹⁶.

Suomen sotahistorian pääpiirteet. 1, Aika vuoteen 1617 (1927) -teoksessa Juva kuvailee 1500 -luvun puolenvälin asutusta muun muassa sivulla 95 *vankaksi Viipurin Karjalassa, ja verraten hyvin asutuksi, jos sitä vertaa maamme silloiseen asutukseen yleensä*. Numeraalisia tietoja hän kirjoittaa myös auki:

*Kun Äyräpään kihlakunnassa 1500 -luvun puolivälissä oli yli 3,000 talonsavua, mikä edellyttää alun kolmattakymmentätuhatta asukasta, ei väkiluku puolta vuosisataa aikaisemmin ole voinut olla paljon alle 20,000...Siinä osassa Kannasta, mikä oli rajan toisella puolen, oli taas n. 15,000 asukasta, mikä laskelma perustuu v. 1500 tehdyn verokirjan ilmoitukseen.*¹⁹⁷

Juvan tyyli tässä tekstissä on varma, hän ei horju näkemyksessään. Koska kyse on hänen sotahistoria -teoksestaan, jossa hän ei käytä lainkaan alaviitteitä, tästä ei käy ilmi, mihin hän näkemyksensä perustaa. Tulkinta väestön määrästä lähtee kuitenkin numeraalisesta tiedosta kolmetuhatta talonsavua, jonka hän oletettavasti on saanut jostakin verotusluettelosta. Laskukaavaa hän ei sanoita, mutta se näyttää olleen vakioluku seitsemän x talonsavujen määrä.

---

¹⁹⁵ Elmgren 1876.

¹⁹⁶ Tawaststjerna 1918 – 1920, 739.

¹⁹⁷ Juva 1927, 95.

Toisaalla teoksessa, sivulla 169, Juva mainitsee Elmgrenin laskelmat, joihin hän nojaa väestön määrää arvioidessaan¹⁹⁸. Sven Gabriel Elmgren, johon myös Tawaststjerna viittaa, oli Helsingin yliopiston kirjaston varakirjastonhoitaja, tohtori ja historioitsija. Hän oli kiinteästi niissä 1800 -luvun akateemisissa piireissä, joista ponnistivat muun muassa fennomaaniset yhdistykset ja kirjallisuus – ja tieteelliset seurakuntat. Artikkelin, johon Tawaststjerna viittaa, on nimeltään *Finlands befolkning 1553 och 1560*, ja se on Suomen Historiallisen Seuran toimittamassa julkaisussa *Historiallinen Arkisto* vuodelta 1876, numerossa V. Numero alkaa kiintoisasti Yrjö-Koskisen puheella vuodelta 1875 nimeltään *Onko Suomen kansalla historiaa?*, ja myöhemmin on kolme S.G.Elmgrenin artikkeleita, joista *Finlands befolkning 1553 och 1560* on ensimmäinen.¹⁹⁹ Sivulla 24–25 Elmgren esittää ruotsinkielisen taulukon, jossa on samat numeraaliset tiedot kuin Juvan teoksessa taulukkona (kuva 4). Vuoden 1553 lisäksi Elmgren esittää myös taulukon vuodelta 1560, joka on peräisin H. Forssellilta, ja johon hän viittaa myös tekstissä. Elmgren selittää, miten hän on päättänyt esittämänsä väkilukuun 241 638 henkeä. Vertaamalla erilaisia veroparseleiden esiintymisiä paikallisesti hän oli tullut tulokseen 4,4–5 nokkaa per kotitalous, ja kun otetaan huomioon palvelijat, saadaan tulos seitsemän. Elmgren lisää vielä vertailun 1800 -luvun ja vanhojen kulttuurialueiden väestön ja kotitalouksien välillä tukeakseen hypoteesiaan väestönmäärästä ja sen laskemisesta.

Juva selittää teoksessaan Elmgrenin päätyvän laskelmaan, jonka mukaan oli vuonna 1553; *Suomen väkiluku lähes neljännesmiljoona*, perustuen talolukuun, joka kerrotaan keskimääräisellä henkilöluvulla seitsemän. Juva kertoo edelleen myös hopeaveroluetteloista²⁰⁰, joiden perusteella tehtyjen laskelmien avulla on myös arvioitu 1500 -luvun loppupuolen väkimääräksi noin neljännesmiljoonaksi. Juva lisää vielä, että jos otetaan lähtökohdaksi 1600 -luvun alun tiedot, *päästään n. 400, 000 hengen väkilukuun*.²⁰¹ Toisaalla, Suomen Aikakirjat osa II -teoksessa vuonna 1928 Juva sanoo, että *koko maan väkiluku taas on näitten luetteloiden antamien tietojen perusteella arvioitu n. neljännesmiljoonaksi – mikä luku ilmeisesti kuitenkin on liian pieni*²⁰². Luetteloilla hän tarkoittaa tässä nimenomaan hopeaveroluetteloita.

---

¹⁹⁸ Juva 1927, 169.

¹⁹⁹ Elmgren 1876.

²⁰⁰ Hopeaverot oli vuonna 1571 kruunun asettama vero, jonka avulla saatiin maksettua muun muassa Elfsborgin linnan lunnaat. Kaikkien alamaisten tuli maksaa kaikista irtaimista omaisuudestaan määrätty vero hopeana.

²⁰¹ Juva 1927, 169.

²⁰² Juva 1928, 431.

1 Se jakaantui seuraavasti eri osien kesken:

Maataviljelevä väestö:	
Turun ja Porin lääni	36,358
Kastelholman *	7,091
Kyminkartanon *	29,246
Raaseporin *	11,760
Porvoon *	14,700
Hämeenlinnan *	31,059
Korsholman *	21,994
Savonlinnan *	24,346
Viiipurin *	41,902
Muita	7,532
Muun väestö	
Arviolta	15,650
	<u>241,638.</u>

Laskelma perustuu talolukuihin. Kun ne tunnetaan, on keskimääräiseksi henkilöluvaksi taloa kohden otettu 7. Kaupunkien asukaslukuksi on otettu 8,000, pitäjänkäsityöläisten 2,400 ja muun väestön, joka ei kuulunut maataviljeleviin, 5,250 (arviosumma).

Kuva 4. S.G.Elmgrenin laskelma v. 1553 väestöstä Suomen alueella. Juva 1927,169.

Voionmaan lisäksi myös useat muut historioitsijat perustivat käsityksensä Suomen alueen asutuksesta, ja sen määrästä, verotusluetteloihin. Kronologinen ajoittuminen historian tutkimuksen kentällä vaikuttaa suhtautumiseen väestön määrästä 1500 -luvulla, joka nähdään muun muassa siinä, miten Yrjö-Koskinen haparoi väkimäärien tulkinnassaan, eikä myöskään jatka aiheen parissa syvempää tutkimista, kun taas Juva 1920 -luvulla on jo saanut kumulatiivisesti historian alalla kerääntyneen tiedon, ja tiedonhankintamenetelmiä käyttöönsä.

3.4 Modernin historiademografian anti nykykäsityksille

Nummela nojaa *Suomen rakennehistoria* (2018) -teoksessa demografiahistorian tutkimuskirjallisuuteen, kuten väestöhistoriaa tutkineen Kari Pitkäsen tutkimuksiin, ja väestötilastoihin. Hän mainitsee myös paikallishistoriassa käytettyihin laskentakaavioihin kuuluneen seitsemästä kymmenestä ihmisen vakiolukumäärän per talo. 1690 -luvulla väestötilastojen tarkkuus paranee, ja silloin Suomen taloissa asui keskimäärin 14 ihmistä ennen nälänhätää. Nummela esittää nykyaikaisen näkemyksen siitä, mikä oli väestön määrä Suomen alueella ajanjaksolla 1400–2000, ja kertoo perustelut numeraalisille tiedoille, kuten maakirjat ja veroluettelot. Hänen mukaansa Suomen asukasmäärä oli 1100 -luvulla muutama kymmen tuhatta, ja kasvoi 1500 -luvun loppuun tultaessa yli neljännesmiljoonaan. Väkimäärä oli Nummelan mukaan vähäinen sekä absoluuttisesti, että verrattuna Euroopan vuosina 1450–1600 saavuttamaan sadan miljoonan asukasmäärään. 1600 -luvulla väestönkasvu kiihtyi

Suomen alueella aiemmasta puolen prosentin vuosikasvusta noin 0,4 prosenttiin, jolloin siis 1650 -luvun vaiheilla Suomen asukasluku oli 400 000, ja sata vuotta aiemmin 250 000 asukasta. Kasvu ei ollut tasaista, vaan tihentyi esimerkiksi Satakunnassa, Hämeessä ja Pohjanmaalla, ja nopeutui Karjalassa ja Savossa. Nummela huomioi myös muuttoliikkeen, 1500 -luvulla 21 000 ihmistä muutti Ruotsiin ja kuusituhatta Viroon Uudeltamaalta ja Hämeestä, ja seistemäntuhatta Savosta Ruotsiin²⁰³.

Anna-Maria Vilkuna esittää arvion useaan tutkijaan viitaten, että vuonna 1570 Ruotsin asukasluku olisi ollut noin 600 000, ja Suomen 250 000²⁰⁴. Jouko Vahtola toteaa artikkelissaan *Väestö ja asutus Suomessa ja Skandinaviassa myöhäiskeskiajalla* (2020), että koko Suomen alueen väkiluvuksi voidaan arvioida 1560 -luvulla 250 000–300 000 henkeä, ja Suomessa olleen 34 000 maatilaa²⁰⁵. Helsingin seudun historiallisesta pitäjistä tehdyssä, yleistajuisessa verkkoartikkelissa *Jääsotaa* (2021) Helsingin Yliopiston dosentti Mikko Huhtamies kokoaa käsityksiä paikallisesta näkökulmasta, mutta jonka käsitteitä ja tietoa voidaan pitää yleispätevänä esityksenä nykypäivän historiantutkimuksen tulkinnoista. Artikkelissa Huhtamies sanoo

*Vuonna 1570 Helsingin vakinaisen väestön määrä oli 500–600 henkilöä ja Helsingin hallintopitäjän (nykyisen Vantaan) noin 2200–3100 vuonna 1576.*²⁰⁶

Tällainen kylän ja pitäjän koko on ollut tyypillinen 1500 -luvun Suomen alueella. Kylien koko saattoi vaihdella neljästä talosta ylöspäin. Esimerkiksi Vilkuna mainitsee neljä hämäläistä kylää nimeltä, joissa oli yhteensä 100 taloa vuonna 1560 erään käräjä -asiakirjasta saadun tiedon mukaan²⁰⁷, jolloin yhden kylän keskimääräiseksi taloluvuksi tulee 25. Myös 1560 -luvun lopulla Hämeen linnan ympärillä sijainnut kylämäinen asutus on käsittänyt 25 tupaa, pirttiä tai taloa asumista varten, ja muita rakennuksia karjaa, varastointia ja käsitöitä varten²⁰⁸.

Koska luotettavaa kirjallista lähdeaineistoa, josta voisi suoraan nähdä väestön määrän keskiajalla ja 1500 -luvulla, ei ole, yleisiä kokonaisesityksiä on ollut haastavaa tehdä. Tutkijoiden varovaisuus on saattanut johtua siitä, että lähdeaineisto on pirstaleista ja

---

²⁰³ Nummela 2018, 94 – 97.

²⁰⁴ Vilkuna 1998, 34. Viittaa: Larsson – Österberg 1985, Myrdal – Söderberg 1991, Myrdal 1995.

²⁰⁵ Vahtola 2020, 121.

²⁰⁶ Huhtamies viittaa: Aalto, Seppo: *Sotakaupunki. Helsingin Vanhankaupungin historia 1550–1639*. Helsinki. Otava 2012., 165., Kuisma, Markku: *Helsingin pitäjän historia II. Vanhan Helsingin synnystä isoonvihaan 1550–1713*. Vantaa. Vantaan kaupunki 1990, 59.

²⁰⁷ Vilkuna 1996, 127.

²⁰⁸ Vilkuna 1996, 214.

kokonaiskuvan hahmottaminen vaatii pitkäjänteistä tutkimustyötä yhden teeman parissa. Edelleen paikallisten tietojen varassa on myös haastavaa pyrkiä kokoamaan ylipaikallista teesiä väestön määrästä Suomen alueella, sillä historiallinen hallintokin oli pirstaleista ja paikallista käsiteltävänä aikana. Kruunun intresseihin ei kuulunut tieto siitä, paljonko alamaisia oli, vaan se, paljonko verojen tai muiden velvoitteiden, kuten sotapalveluksen, suorittamiseen kykeneviä alamaisia oli valtakunnassa. Näin ollen väestöä mittaavat tilastot ja luettelot kytkeytyvät välittömästi vain työikäisen aikuisväestön lukumääriin.

Kuitenkin Pertti Haapala toteaa *Sosiaalihistoria. Johdatus tutkimukseen* (1989) -teoksessaan, että vaikka 1700 -lukua varhaisemmalta ajalta ei ole mahdollista tehdä modernia demografista tutkimusta, se ei estä kuitenkaan väestöhistoriallisen tutkimuksen, kuten asuttamisen historian tekemistä. Väestötilastojen sijaan tutkimusperinne on hyödyntänyt arkeologiaa ja kameraalisia lähteitä, kuten henkikirjoja ja veroluetteloita²⁰⁹. Samoin akateemikko Eino Jutikkala tarkastelee *Väestöhistoriallisen Tutkimuksen Ongelmia* -artikkelissaan vuodelta 1966 edellisten tutkijasukupolvien käyttämiä menetelmiä väestöhistoriassa. Hänen mukaansa aiempi tapa, jossa veroluettelon tiedoista saatu perheenpäiden määrä kerrotaan jollakin tietyllä luvulla, on ”alkeellinen” menetelmä, ja hän jatkaa kertoen 1960 -luvulla vakiintuneista metodeista. Hän viittaa tässä selvästi muun muassa S.G. Elmgrenin laskelmatapaan, joka perustuu keskimääräiseen vakiolukuun seitsemän ihmistä per kukin talo. 1960 -luvulla uusiin menetelmiin kuului tarkastella väestömuutoksia aikansa yhteiskunnan, luonnon biologisten tekijöiden ja taloudellisten muutosten kanssa, ja vertailla tietoja ”esi-industrialististen” maiden tilastojen kanssa.²¹⁰

Tämän tutkielman viimeiseksi käsittelyluvuksi sopii akateemikko Eino Jutikkalan väestöhistorialliset näkemykset, sillä hänen aikanaan voidaan katsoa alkaneen uudenlaisten väestöhistoriallisten näkökulmien vakiintuminen. Jutikkalan pitkä ura ja arvostettu elämäntyö on vaikuttanut suuresti suomalaiseen historiankirjoitukseen aina 1930 -luvulta lähtien. Paitsi Jutikkala itse tutkijana, myös koko sodanjälkeinen tutkimus myös historian saralla oli muutoksessa. Asutushistorian rinnakkaistiede arkeologia koki uudistumista, kun kehittynyt teknologia mahdollisti uusia metodeja, ja 1900 -luvun loppua kohden muun muassa tilastojen käsittely helpottui tietotekniikan avulla. Demografinen tutkimusote väestöhistoriassa vakiintui,

---

²⁰⁹ Haapala 1989, 60 – 61.

²¹⁰ Jutikkala 1966, 18.

tilastotieteen asema yhteiskunnassa institutioitui, ja tilastotieto valjastettiin vastaamaan valtiovallan tarpeita. Jutikkalan kulttuurihistoriallinen ja yhteiskuntahistoriallinen tutkimusote sisälsi väestöhistorian syvällistä tutkimusta. Päiviö Tommila kertoo Jutikkalan jo lapsena hallinneen kyvyn omaksua tilastoja, ja muistaa poikkeuksellisen hyvin numeroita²¹¹. Tämä numeraalinen kiinnostus ja matemaattinen lahjakkuus kannatteli hänen akateemista uraansa taloushistorian tutkijana ja ylipäättään historioitsijana, sillä hän käytti paljon tilastoja, taulukoita ja muuta demografista materiaalia tutkimuksissaan. Jutikkalan laajasta tuotannosta mainittakoon ennen taulustolaitoksen perustamista 1749 käsittelevää aikaa tutkiva *Die Bevölkerung Finnlands in den Jahren 1721 – 49* (1945), ja väestöhistorian klassikoksi noussut *Kuolemalla on aina syynsä: maailman väestöhistorian ääriiviivoja* (1987), johon edelleen viitataan monessa 2020 -luvun tutkimuksessa.

Tommila pohjustaa näkemystään Jutikkalan väestöhistoriallisesta merkityksestä kertomalla *Kuolemalla on aina syynsä* – teoksen alkuluvusta, ja sen määrittelyistä, miten tutkia väestöä. Selityksen mukaan väestöhistoria ei ollut uusi ala, mutta moderni historiademografia, jota Jutikkala edusti, pyrki pelkkien numerotietojen sijaan esittämään väestömuutosten taustatekijöitä, kuten ilmastoa, ihmisten käyttäytymistä ohjaavia tekijöitä, perhesuhteita²¹². Jutikkalan esittelemä moderni historiademografia käyttää edelleen, kuten aiempi tutkimus, numeroita runkona. Väestön määrän selville saamiseksi kuitenkin lähdetään etsimään säännönmukaisuuksia, ja tarkastelemaan numeroita niiden kautta. Kuten Jutikkala itse toteaa: *Väestöhistoriassa on yksinkertaisia matemaattisia lainalaisuuksia*. Tutkimuksessa voidaan esimerkiksi lähteä siitä tiedosta, ettei vuosina 1500–1750 eurooppalaisessa kontekstissa syntyneiden, vihittyjen ja kuolleiden määrä pitkällä tähtäimellä muuttunut paljoakaan. Niiden keskinäinen suhde väestössä voi olla siis perusmääre, jota voidaan soveltaa yleisesti. Samoin perhe konstruktiona, tietynä historiallisesti todennettuna paikallisyksikkönä, on käypä työkalu. Jutikkala mainitsee Crulainin seurakunnan jäsenluettelon esikuvana perhekonstruktion luomiselle. Jutikkala sanoo myös, että biologiset ilmiöt ja ilmaston muutokset ovat merkityksellisempiä historiademografiassa kuin historiassa yleensä. Hän tuo esiin myös ihmisen sisäsyntyiset seikat, kuten ”ihmisen käyttäytymiskaava”, viitaten ilmiöön, jonka nykypäivänä voisi käsitteellistää *neurohistoriaksi*.²¹³

---

²¹¹ Tommila 2015.

²¹² Tommila 2015.

²¹³ Jutikkala 1987, 9 – 11.

Rajakohta vanhan ja uuden välillä on selkeä. Jutikkala näki historiademografisen tutkimuksen edenneen niin voimakkaasti, että hän hylkäsi kaikki ennen vuotta 1950 julkaistut tutkimukset, myös omansa, ”auttamattomasti vanhentuneina”.²¹⁴

Nykykäsitys menneisyyden väkimääristä on monialaisen, poikkitieteellisen tutkimuksen synteesiä. Siihen vaikuttavat muutkin, kuin pelkät välittömät syyt. Demografian kehittyessä pystytään käsittelemään yhä suurempia kokonaisuuksia. Numeroiden mitattavuus helpottaa tutkijoiden tulkintojen tekemistä. Uraauurtavana tekijänä alalla on toiminut Eino Jutikkala, jonka matemaattinen ajattelu ja kyky ajatella tilastoja sovellettavien mallien ja yksiköiden kautta, on vakiinnuttanut väestöhistorian tutkimusmenetelmiä.

---

²¹⁴ Tommila 2015.

4 HISTORIOITSIJOIDEN SUHTAUTUMINEN NUMERAALISIIN TIETOIHIN

Yhteenvedon voidaan tutkielman perusteella nähdä, että Yrjö-Koskinen, Tawaststjerna, Juva ja Voionmaa olivat osa yleiseurooppalaista 1800 -luvun ja 1900 -luvun alun akateemista verkostoa, jossa historian oppiala, ja moni muu sen lähitiede, oli vasta muototumassa vakiintuneisiin käytänteisiin ja konventioihinsa. Yrjö-Koskinen, Tawaststjerna, Juva ja Voionmaa toimivat kuten aikansa historioitsijat yleisesti toimivat, käyttäen monipuolisesti ja monella eri kielellä erilaisia lähteitä tutkimuksissaan. Aineistolähtöinen ja lähdekriittinen ote oli peräisin kansainvälisistä suuntauksista, kuten rankelaisuus. Toisena vahvana aatehistoriallisena näkökulmana voidaan Yrjö-Koskinen, Tawaststjerna, Juva ja Voionmaan teoksissa nähdä kansallismielisyys, joka ilmeni paikoin myös kansallisromanttisena suhtautumisena historiankirjoitukseen, arkistojen käyttöön, ja representaatioihin. Numeraalisten tietojen esittäminen koettiin useimmissa tarkasteltavissa teoksissa tärkeänä, ja numeroita koskien väkimääriä esitettiin sellaisenaan, suoraan arkistolähteestä kopioituna, tai laskelmien tuottamina arvioina. Tarkastelemalla sitä, miten historioitsijat ovat esittäneet väestön määriä, voidaan nähdä, miten numerotietoihin on suhtauduttu.

Yrjö-Koskinen ei Nuijasota -teoksensa ensimmäisessä osassa juurikaan osoita mielenkiintoa sotaväen lukumääriin. Juva käyttää adverbejä *vain*, *ainoastaan*, *varsin pieni*, kun on kyse sotaväen määrästä katselmuksluetteloiden tai muonitusasiakirjojen mukaan. Lippukunnissa häntä hämmästyttää se, miten vähän suomalaisia sotaväessä on mukana. Tawaststjerna ei samankaltaisten miesluku -luetteloiden äärellä osoita tunnesidettä varusväen määriin. Sen sijaan taistelukuvauksissa sekä Tawaststjerna että Juva representoivat myös numeraalista tietoa tunnepitoisesti, käyttäen vertailua *pieni/suuri*, *vähäväkinen/yливоimainen* merkitsemään taistelun epäsuhtaista asetelmaa, ja kunniakäsitystä, joka liittyy alivoimaan.

Tulee huomioida, että Koskiselle ja Tawaststjernalle heidän saamansa tieto on ollut monessa tapauksessa aivan uutta, he ovat saattaneet olla ensimmäisiä, ainakin suomalaisia, tutkijoita, jotka ovat kutakin 1500 -luvun aitoa kuninkaan kirjettä tai linnanvoudin asiakirjan aikalaiskopiota päässeet lukemaan. Pohdinta lukujen äärellä ei ole kuitenkaan johtanut syvällisempään tai kokonaisvaltaisempaan tulkintaan. Huomionarvoinen seikka on myös se, että representoidessaan väkimääriä sisältäviä tapahtumia käytetään suomalaisessa kontekstissa adverbeja ja adjektiiveja, jotka kuvaavat pienuutta ja vähäisyyttä. Suurvalta- tai

valloittajadiskurssiin kuuluvat ”suurten armeijoiden” vyörymiset, *ylivoima* -sanat, *valtava*– ja *mahtava* -kuvailut puuttuvat historioitsijoiden puheesta.

Yhteenvetona sotaväen numeraalisten tietojen esittämisestä voidaan havaita, että Yrjö-Koskisen, Tawaststjernan ja Juvan teoksissa toistuu perinteinen kunniakkaiden tekojen ja toimijoiden historia, jossa yksittäiset ihmiset (lähinnä miehet) ja tapahtumat vievät suurta kertomusta eteenpäin. Teosten representaatioissa esiintyy jonkin verran tunteita numeraalisia tietoja kohtaan. Käsitellyillä historioitsijoilla on pyrkimys rakentaa ja edistää kansallismieltä, joka näkyy muun muassa Tawaststjernan tavassa puhua toistuvasti *meidän maastamme*, viitaten nykyisen Suomen alueella oleviin alueisiin. Tähän kansallismieliseen puheeseen on vaikea kuvitella ilmaisuja järjestäytymättömistä, hajanaisista, pienpaikallisesti identifioituneista ryhmistä, löyhistä liittoutumista, silkasta taloudellisen riippuvuuden tai pakon aiheuttamasta ryhmittäytymisistä ja hyvin pienestä määrästä vaikutusvaltaisista ihmisiä, kuva, joka kuitenkin näistäkin teoksista nousee huolimatta niiden sotaorientoituneista aiheista.

Yrjö-Koskisen ja Tawaststjernan töissä voidaan nähdä myös se, mitä seikkoja on katsottu kuinkakin tulkittaviksi. Tapahtumia ja niiden syitä ja seurauksia voidaan lukea, ymmärtää ja esittää eri tavoin, kuten esimerkiksi hyvin kansallismielisesti ja romantisoidusti Tawaststjernan teoksessa:

Varmaankin kuningas oli erehtynyt siinä, ettei hän antanut Henrikki Klaunpoika Hornille, joka hyvin tunsu Suomen olot, tehokkaampaa tointa sotajoukossa. Banerin neuvonantajankin tämä kokenut mies olisi voinut olla suureksi hyödyksi maallensa, mutta syystä tai toisesta hän ei ryhtynytäkään sotatoimiin, vaan pysyi maatiloillaan. Epätietoista on, oliko Hermanni Flemingkään sotajoukossa. Hänet oli nimittäin, kuten edellä on kerrottu, aiottu isännäksi Viipurin linnaan, ennen kuin hänet määrättiin jalkaväen päälliköksi ²¹⁵.

Numeroitakin voidaan yhtä lailla tulkita ja esittää ideologisesti, mutta tähän ei olla lähdetty näissä tarkasteltavina olevissa teoksissa. Ilmoitetut luvut ja numerot aikalaisten laatimissa asiakirjoissa ovat faktuaalisesti vain numeroita paperilla tai pergamentilla, ja ne toistuvat joko sinällään esimerkiksi Yrjö-Koskisen, Juvan ja Tawaststjernan teksteissä, tai niitä hämmästellään. Kuitenkaan sellaista lukumäärään perustuvaa pieni ja urhea kansa (tai armeija) vs. iso mahtivalta-vastakkainasettelua, joka nähtiin toisen maailmansodan jälkeen

---

²¹⁵ Tawaststjerna 1918, 59.

suomalaisessa historian kirjoituksessa, ei olla lähdetty rakentamaan. Suomen alueen pientä väestön määrää ei ole käytetty aatteelliseen historian tulkintaan, vaikka se teosten muilta osin sellaista on²¹⁶. Toisin sanoen voidaan nähdä, että näissä teoksissa historioitsijat ovat hankkineet ja käsitelleet lukumääräistä tietoa asukkaista ja sotaväestä, mutta eivät ole soveltaneet sitä ideologisesti. Jonkin verran aatteellisesti asemoitua diskurssia teksteistä kuitenkin löytyy, mutta ei järjestelmällisesti niin, että numeraalinen representaatio johdonmukaisesti antaisi selityksiä erilaisille ilmiöille. Voidaan nähdä, että numeraalisia tietoja ei ole käytetty tiedostaen aatehistoriallisissa merkityksissä, sillä etenkin Tawaststjernalla suhtautuminen numeroihin ei ole johdonmukaista. Tästä poikkeuksena Voionmaa, joka pyrkii representoimaan kansankapinat suuriksi ja vaikutusvaltaisiksi liikkeiksi, paneutumatta kuitenkaan väkimäärien numeraalisiin esityksiin. Tällöin ilmaisu ei jatku perustelulla, mihin verraten, tai miksi, jokin luku on suuri/pieni. Määrää ilmaisevien adverbien käyttö viittaa siihen, että kyseenomaista lukua on pysähdytty kuitenkin pohtimaan.

Nykypäivänä sotaväen määrää menneisyydessä arvioitaessa on edelleen samat arkistot käytössä kuin 1800 – ja 1900 -luvun alussa. 2000 -luvulle tultaessa ollaan kuitenkin pystytty tekemään sotahistorian yleisesityksiä pitemmältä aikajaksolta kuin vain yksittäiset taistelut, ja huomioimaan sotaväen määrään vaikuttaneita taustatekijöitä. Tähän on vaikuttanut myös asutushistoriaan voimakkaasti vaikuttanut, 1930 -luvulta lähtien kehittynyt ja useaa oppialaa koskettanut tilastotieteen ja historiademografian muutos.

Asutushistorian osalta voidaan nähdä, että Yrjö-Koskinen osoittaa kiinnostusta 1500 -luvun pysyvän asutuksen väkimääriin ja väkimäärien tulkintaan, samoin Tawaststjerna. Yrjö-Koskinen havainnot asutuksen lukumäärästä leimaa turhautuminen niiden vaikean tulkittavuuden takia. Tawaststjerna taasen suhtautuu tietoon neutraalimmin. 1900 -luvun alkupuolella akateemisessa maailmassa ja historian tutkimuksen poikkitieteellisellä kentällä oli jo jonkinlaisia vakiintuneita käsityksiä väestön määrästä, ja laskentatavoista koskien 1500 -luvun väestön määrää. Voionmaan tuotanto perustuu syvälliseen verotusluetteloiden tutkimiseen, ja myös myöhemmin useat tutkijat ovat pyrkineet tulkitsemaan väestön määrää

---

²¹⁶ Myös muun muassa Haapala & Lloyd 2018, 15. Kokonaiskuvan korostaminen, kuten suuren ilmiön tai korkeamman voiman vaikutukseen perustuva historian tapahtumien selitys, on leimallista myös Koskiselle. Haapala & Lloyd artikkelissa tuodaan esiin Yrjö-Koskinen lausahdus siitä, että historiantutkimus *etsii ja tutkii Jumalaa historiassa*. Nuijasotateoksissa ”Jumalan johdatusta” ei sanoiteta, mutta kansallishenki näkyy heikkona vireenä, kunnes loppukoonnissa kohoaa mahtipontisiin ideologisiin mittasuhteisiin. Yrjö-Koskinen 1859, 327 – 328.

niiden perusteella. Tulkinta on haastavaa, koska veroyksiköt eivät ole olleet yhteismitallisia ja auktorisoituja 1500 -luvulla.

Esihistoriallisen ajan tutkimuksessa arkeologian ja kielitieteen lisäksi genetiikka ja teknologinen kehitys ovat tuoneet oman lisänsä mukaan tutkimukseen, ja toisaalta nimistötieteen ja kansanperineen osuus ei ole enää yhtä voimakas kuin aiemmin. Pysyvän väestön määrä ts. asukasmäärät keskiajalla ja 1500 -luvulla perustuvat edelleen nykypäivänä pääosin samoihin lähteisiin kuin 1800 -luvulla, eli verotusluetteloihin ja muihin aikalaislähteisiin. Kuitenkin modernin demografian näkökulmat ovat tulleet Eino Jutikkalan, Kari Pitkäsen ja muiden tilastotietoihin perehtyneiden tutkijoiden myötä vahvemmin mukaan arvioihin menneisyyden väkimääristä. Nykyään arviot 1500 -luvun asukasmäärästä Suomen alueella ovat noin 250 000–300 000 henkeä.

Se historianymmärrys menneisyyden väkimääristä, jossa suuret ja mahtavat suomalaiset sotajoukot ja kuninkaat tuhansien sotilaiden taistelumelskeessä ja linnoissa miekkojaan kalistavat, ei tämän tutkielman perusteella ole saanut pontta näiden historioitsijoiden töistä. Lamberg, Lahtinen & Niiranen mukaan 1800 -luvulla historia muotoutui tieteeksi, joka tavoitteli objektiivisuutta, huolimatta kansallisromanttisista painotuksista ja viitekehysistä²¹⁷. Tämän tutkielman otoksen perusteella Yrjö-Koskinen, Tawaststjerna, Juva ja Voionmaa ovat tutkijoina tinkimättömän uskollisia lähdekriittiselle ja aineistolähtöiselle historian tutkimukselle numeraalisissa tiedoissa, vaikka itse historiankirjoitusta värittääkin kansallismielisyys.

---

²¹⁷ Lamberg, Lahtinen & Niiranen 2009, 18.

5 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

LÄHTEET

Juva, Einar W., *Suomen sotahistorian pääpiirteet. 1, Aika vuoteen 1617*. Otava: Helsinki, 1927, VII - 315.

Juva, Einar W., *Suomen kansan aikakirjat. 2, 1521-1617*. Otava: Helsinki, 1928.

Tawaststjerna, Werner, *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota : sotavuodet 1590-1595 ja Täysinän rauha*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1929.

Tawaststjerna, Werner, *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota : vuosien 1570 ja 1590 välinen aika*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1918 – 1920.

Voionmaa, Väinö, *Suomen karjalaisen heimon historia*. Kansanvalistusseura: Helsinki, 1915.

Voionmaa, Väinö, ”Keskiajan kansankapinat Suomessa”, *Historiallinen Aikakauskirja* 4/1916, 369 – 386.

Voionmaa, Väinö, *Suomalaisia keskiajan tutkimuksia : veroja, laitoksia, virkamiehiä*. WSOY: Porvoo 1912.

Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari. *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset. 1*. Frenckell: Turku, 1857.

Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari. *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset. 2*. Frenckell: Turku, 1859.

AIKALAISKIRJALLISUUS

Arwidsson, Adolf Iwar, *Handlingar till upplysning af Finlands häfder III*. P.A. Norstedt & söner: Tukholma, 1849.

Arwidsson, Adolf Iwar, *Handlingar till upplysning af Finlands häfder VIII*. P.A. Norstedt & söner: Tukholma, 1856.

Elmgren, Sven Gabriel, ”Finlands befolkning 1553 och 1560.” Teoksessa: *Historiallinen Arkisto V*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1876, 22 – 31.

Fryxell, Anders, *Berättelser ur svenska historien. Fjerde delen. Innehållande Lutherska tiden. Andra afdelningen. Johan III och Sigismund. Till Ungdomens tjenst utgifven.* L. J. Hjerta & Joh. Beckman: Tukholma, 1830.

Grönblad, Edvard, *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16de och början af 17de århundradet. Andra flocken, Handlingar rörande förhållandena i Finland mellan 1592 och 1596. Första häftet.* J. Simelii Arfvingar: Helsinki, 1856.

Grönblad, Edvard, *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16de och början af 17de århundradet. Handlingar rörande Klubbekriget.* J. Simelii Arfvingar: Helsinki, 1843 – 1846.

Grönblad, Edvard, *Nya källor till Finlands medeltidshistoria I.* Bianco Lunos boktryckeri: Kööpenhamina, 1857.

Tawaststjerna, Werner, *Lisätietoja Suomen sotahistoriaan Juhani III:n hallituksen alkuvuosilta (1568 – 1576).* Väitöskirja, Suomen yliopisto. J. C. Frenckell'in ja Pojan kirjapaino: Helsinki, 1875.

Rühs, Friedrich, *Svea Rikes Historia Från De äldsta Tider Till Konung Carl XII:s Död: 5.* Zacharias Haeggström: Tukholma, 1825.

Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari, ja Gabriel Rein. *Nuijasodan Syyt Ja Alku Pohjanmaalla: Yliopistollinen Wäitös-kirja, Suomenmaan Keisarillisen Aleksanteri-yliopiston Historialais-kieliopillisen Tiede-kunnan Suostumuksella Tarkastettawaksi Julistettu, Päälysymies Gabriel Rein, Historialais-kieliopillisen Tiede-kunnan Oppisalissa, Marrask. 3 P. 1858, Taw. Aik. Aamup.* Väitöskirja, Suomenmaan Keisarillinen Aleksanteri-Yliopisto. Frenckell: Turku, 1858.

Voionmaa, Väinö, *Suomen maantiet Ruotsin vallan aikana : historiallis-maantieteellinen, kolmella kartalla valaistu tutkimus.* Väitöskirja, Suomen yliopisto. O.W. Backman: Kuopio, 1893.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahtiainen, Pekka, Jukka Tervonen, ja Ilkka Herlin, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat : matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1996.

British Museum. *Michael Caspar Lundorp*. Osoitteessa:

<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG211289> . Luettu 20.10.2023.

Ericsson, G.J.V., ”Gregorius Laurentii Borastus.” *Svenskt biografiskt lexicon. Riksarkivet*.

Osoitteessa: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/17966>. Luettu 20.20.2023.

Garritzen, Elise, *Lähteiden lumoamat : Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2011.

Haapala, Pertti ja Christopher Lloyd , ”Johdanto: rakennehistoria ja historian rakenteet”.

Teoksessa: Haapala, Pertti et al. *Suomen rakennehistoria : näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400-2000)*. Vastapaino: Tampere, 2018, 6 – 30.

Haapala, Pertti, “Lived Historiography: National History as a Script to the Past” Teoksessa:

Kivimäki, Ville, Sami Suodenjoki ja Tanja Vahtikari (toim.), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, Palgrave Studies in the History of Experience, Palgrave Macmillan: Lontoo, 2021, 29 – 56.

Haapala, Pertti. *Sosiaalhistoria: Johdatus Tutkimukseen*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1989.

Halinen, Petri, ”Mesoliittinen kivikausi (8850 – 5200 eaa.)”. Teoksessa Haggren, Georg.,

Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen ja Anna Wessman, *Muinaisuutemme jäljet : Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Gaudeamus: Helsinki, 2015, 19 – 54.

Heininen, Simo, ”Pirinen, Kauko.” *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4*.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, päivitetty 9.1.2023. Osoitteessa: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3095>. Luettu 20.10. 2023.

Helsingin yliopiston viestintä, ”Väestönmullistus pakotti uralilaiset kielet levittäytymään.”

Helsingin yliopisto, julkaistu 20.4.2022. Osoitteessa:

<https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/kulttuuri/vaestomullistus-pakotti-uralilaiset-kielet-levittaytymaan> Luettu 18.10.2023.

Huhtamies, Mikko, ”Jääsotaa.” *Helsingin kaupunki*, julkaistu 3.12.2021. Osoitteessa: <https://historia.hel.fi/fi/ilmiot/merelle-ja-maailmalle/jaasotaa> . Luettu 20.10.2023.

Hupaniittu, Outi, Ulla-Maija Peltonen ja Petra Hakala. *Arkistot ja kulttuuriperintö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2021.

Jalava, Marja, ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”. Teoksessa: Karonen, Petri ja Marjo-Riitta Antikainen. *Tiede ja yhteiskunta : Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2019 (2. painos), 161 – 215.

Jutikkala, Eino, *Kuolemalla on aina syynsä : maailman väestöhistorian ääriviivoja*. WSOY: Porvoo, 1987.

Jutikkala, Eino, "Väestöhistoriallisen Tutkimuksen Ongelmia." *Historiallinen Aikakauskirja* 64, 1966, 17 – 25.

Jyväskylän Yliopisto, *Yhteinen menneisyys, erilaiset tulkinnat: Bibliometrinen ja kvalitatiivinen analyysi varhaismodernista Ruotsin valtakunnasta Ruotsin ja Suomen historiografiassa 1860–2020 (Hirsu)*. Julkaistu 31.3. 2021. Osoitteessa <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/hela/tutkimus/keskittymat/hirsu> . Luettu 22.10.2023.

Kaarninen, Mervi, “Loneliness: Being a Woman in the Nordic Community of Historians.” Teoksessa: Haapala, Pertti, Marja Jalava ja Simon Larrson, eds. *Making Nordic Historiography : Connections, Tensions and Methodology (1850-1970)*. Berghahn: New York, 2017, 256-285.

Kansallisarkisto a. *Palvelus armeijassa. Ruotsin vallan aika*. Osoitteessa: <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/palvelus-armeijassa>. Luettu 31.10.2023.

Kansallisarkisto b. *Tuomiokirjat*. Osoitteessa: <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/tuomiokirjat> . Luettu 31.10.2023.

Kansallisarkisto c. *Henkikirjat*. Osoitteessa: <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/henkikirjat> . Luettu 31.10.2023.

Kansalliskirjasto. *Fragmenta membranea -kokoelma*. Osoitteessa: <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/kokoelmat/fragmenta-membranea-kokoelma>. Luettu 2.10.2023.

Karonen, Petri, ”Historiantutkimuksen ja yhteiskunnan yli puolitoistavuosisatainen vuoropuhelu: resurssit, rakenteet ja tulokset.” Teoksessa: Karonen, Petri (toim.) *Tiede ja yhteiskunta : Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2019 (2.painos), 13 – 41.

Karonen, Petri. ”Varhaismodernin ruotsin tutkijat: Ruotsin ja Suomen yhteistä menneisyyttä koskevan tutkimuksen päälinjojen, tutkimusalojen ja ohjaussuhteiden vertailu.” *Historiallinen aikakauskirja* 118, 2/2020, 152–165.

Kiuasmaa, Kyösti. *Suomen alempi sotilaspäällystö 1500-luvun loppupuolella (n. v. 1570-1600)*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1968.

Klinge, Matti, *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys : historiankirjoitus ja historiakulttuuri keisariaikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2010.

Kuha, Miia. ”Kulttuurihistorian asema suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuksessa 1800-luvun lopulla.” *Historiallinen aikakauskirja* 118, 2/2020, 191–202.

Lahtinen, Anu, ”Sukupuolen teoria ja historia.” Teoksessa: Hannikainen, Matti O., Mirkka Danielsbacka, ja Tuomas Tepora. *Menneisyyden rakentajat : teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus: Helsinki, 2018, 183 – 195.

Lamberg, Marko., Anu Lahtinen ja Susanna Niiranen (toim.). *Keskiajan avain*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2009.

Lavento, Mika, ”Pronssi – ja varhaismetallikausi.” Teoksessa Haggren, Georg., Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen ja Anna. Wessman. *Muinaisuutemme jäljet : Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Gaudeamus: Helsinki, 2015, 125 – 211.

Leppänen, Markku, ”Vatikaanin salainen arkisto, Archivio segreto Vaticano.” *Agricolaverkko*. Osoitteessa: <https://agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/tietosanomat-1998-2005/numero2-01/vatikaani.html>. Luettu 20.10.2023.

Marjomaa, Risto ja Haggren, Georg. ”Sodankäynti Pohjolassa 1500 -luvulla.” Teoksessa: Hannele Klemetilä, Mikko Lantz, Markus Hotakainen, Sakari Viertiö (toim.), *Suomalainen Sotilas: [3], Muinaisuudesta Nihtiin*. Karttakeskus: Helsinki, 2010, 174 – 235.

Nieminen, Mauri, *Väestötilastoja 250 vuotta : katsaus väestötilaston historiaan vuosina 1749-1999*. Tilastokeskus: Helsinki, 1999.

Norring, Petteri, ”Aatehistoria ja menneisyyden käsittäminen.” Teoksessa: Danielsbacka, Mirkka, Matti O. Hannikainen, ja Tuomas Tepora (toim.). *Avaimia menneisyyteen : opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus: Helsinki, 2022, 131-148 .

Nummela, Ilkka. ”Väestö ja toimeentulo ennen teollistumista 1500 -1900.” Teoksessa: Haapala, Pertti, Eloranta, Jari, Hannikainen, Matti, Häkkinen, Antti, Lamberg, Marko, Koivuniemi, Jussi, Lloyd, Christopher, Nenonen, Marko, Nummela, Ilkka, Ojala, Jari, Peltola, Jarmo, *Suomen rakennehistoria : näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400-2000)*. Tampere: Vastapaino: Tampere, 2018, 92 – 113.

Nordisk familjebok, Ugglepplagan. 23. *Rühs - Ryktborste*, 1916, 1347 – 1348. Osoitteessa: <http://runeberg.org/nfcc/0726.html> . Luettu 3.10.2023.

Palola, Ari-Pekka, ”Fincke, Gustaf Gödekenpoika.” *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, julkaistu 12.1.2001. Osoitteessa: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3921> . Luettu 20.10.2023.

Pietikäinen, Sari ja Anne Mäntynen *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino: Tampere, 2019.

Pirinen, Kauko, ”Laajenevan asutuksen vaihe.” Teoksessa: *Savon historia. 2:1, Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534-1617*. Kustannuskiila: Kuopio, 1982a, 50 – 104.

Pirinen, Kauko, ”Väestö.” Teoksessa: *Savon historia. 2:1, Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534-1617*. Kustannuskiila: Kuopio, 1982b, 309 – 330.

Puolustusvoimat, *Reservissä*. Osoitteessa: <https://intti.fi/reservissa> . Luettu 1.11.2023.

Sainio, Venla, ”Yrjö-Yrjö-Koskinen, Georg Zacharias (1830 – 1903)” *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, julkaistu 11.10.2000. Osoitteessa: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3696>. Luettu 2.10.2023.

Salminen, Timo, ”Aarne Michaël Tallgren – Helsingin yliopiston ensimmäinen arkeologian professori.” *Kalmistopiiri*, julkaistu 8.2.2023. Osoitteessa:

<https://kalmistopiiri.fi/2023/02/08/aarne-michael-tallgren-helsingin-yliopiston-ensimmainen-arkeologian-professori>. Luettu 18.10.2023.

Seppälä, Suvianna. *Viljana, nahkoina, kapakalana : talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539-1609*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2009.

Sulkunen, Irma ja Tiina Kinnunen. ”Suomen historiallinen seura historioitsijayhteisönä: jäsenistö ja toimintakulttuuri.” Teoksessa: Karonen, Petri (toim.) *Tiede ja yhteiskunta : Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2019 (2. painos), 45 – 157.

Tepora, Tuomas, ”Kiihkeä historia – tunteet historiantutkimuksessa.” Teoksessa: Hannikainen, Matti O., Mirkka Danielsbacka ja Tuomas Tepora. *Menneisyyden rakentajat : teorit historiantutkimuksessa*. Gaudeamus: Helsinki, 2018, 77 – 93.

Tervonen, Miika, ”Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta. ” Teoksessa: Pirjo Markkola ja Ann-Catrin Östman (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2014, 137–162.

Tommila, Päiviö, *Suomen historiankirjoitus : tutkimuksen historia*. WSOY: Helsinki, 1989.

Tommila, Päiviö, ”Jutikkala, Eino.” *Kansallisbiografia-verkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura:Helsinki, päivitetty 21.4.2015. Osoitteessa: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/7054>. Luettu 20.10.2023.

Tommila, Päiviö, ”Juva, Einar Wilhelm.” *Kansallisbiografia-verkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, julkaistu 14.11.2007.

Osoitteessa : <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/9162> . Luettu 19.10.2023.

Vahtola, Jouko, *Väestö ja asutus Suomessa ja Skandinaviassa myöhäiskeskiajalla*. Faravid. 50, 2020.

Vierhaus, Rudolf, "Leopold von Ranke". *Encyclopedia Britannica*. Osoitteessa: <https://www.britannica.com/biography/Leopold-von-Ranke>. Luettu 3.10.2023.

Vilkuna, Anna-Maria, *Kruunun taloudenpito Hämeen linnassa 1500-luvun puolivälissä*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1998.

Virrankoski, Pentti, ”Fincke, Gödik Gustafinoika.” *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*.

Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, päivitetty 2.8.2010.

Osoitteessa: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3824>. Luettu 20.20.2023.

Östergren, Stefan. ”Jöran Posse Knutsson.” *Svenskt biografiskt lexicon*. Riksarkivet.

Osoitteessa: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/17966#/sbl/Mobil/Artikel/7395>.

Luettu 15.10.2023.